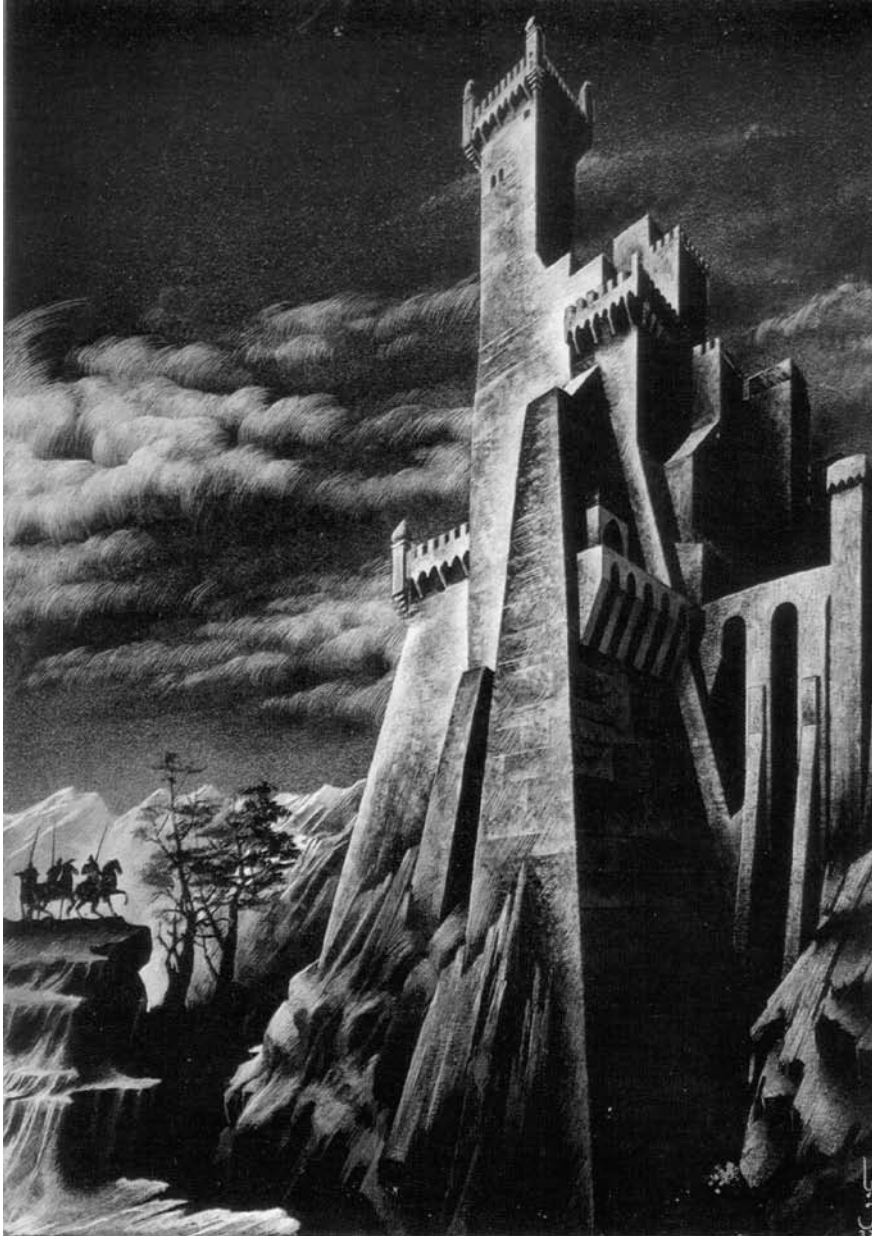

გიორგი მჭედლიშვილი

ქართული კულტურის
პარადიგმა

გიორგი მჭედლიშვილი

ქართული კულტურის
პარადიგმა

გამომცემლობა "ლევა"
თბილისი 2004

ნაშრომი ეხება შუა საუკუნეების ქართული პოლიტიკური კულტურის პრობლემებს. ამ კუთხიდანაა დანახული დიდი პოეტი, ამ პოზიციიდანაა წაკითხული მისი „ვეფხისტყაოსანი.“ რუსთაველის პოლიტიკური მსოფლმხედველობის გარკვევით ახსნილია ჩვენი ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე საზოგადოებაში პოემისადმი დამოკიდებულების საკითხები და შესაბამისად ნაჩვენებია ქართული კულტურის განვითარების დონე ქვეყნის ისტორიის ცალკეულ პერიოდებში.

ნაშრომი განკუთვნილია სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური ისტორიის საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: გ. ლორთქიფანიძე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტები: ნ. გელაშვილი. ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ზ. ბაბუნაშვილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ISBN 99940-727-8-1

დაისტამბა სპს „ლეგას“ სტამბაში
თბილისი სანდრო ეულის 5

© გ. მჭედლიშვილი

თბილისი 2004

შესავალი

„რუსთაველის დამსახურება ისაა, რომ მან უკვდავი ფორმით გამოხატა დიადი ხალხის სული“
ედმონ ჟალუ

როდესაც XVIII საუკუნის ბოლოს, ფრანგ ანატომსა და ფიზიოლოგს მარი ფრანსუა კრავიეს ჰკითხეს განემარტა თუ რა არის სიცოცხლე, მან უპასუხა: „სიცოცხლე არის სიკვდილისათვის წინააღმდეგობის გაწევა.“ თუ ეს ასეა, მაშინ სრულიად ლოგიკური ყოფილა ის, რაც ჯოჯოხეთის კარებზე წერია: „დაივიწყე იმედი ყველა აქ შემომსვლელო!“

დღეს, როდესაც ქვეყნის ცხოვრების უმძიმესი დღეების თვითმხილველთა და მონაწილეთა შესაძლებლობა გვეძლევა, გავიგოთ ჩვენი ფიზიკური გადარჩენის უმთავრესი მიზეზიც, შეუძლებელია აღტაცებაში არ მოგიყვანოს ქართველი ერის სულიერი მხნეობის ძალამ. ასეთ დროს, როდესაც უძლური ხარ გადმოსცე ყველაფერი, რასაც გრძნობ, განიცდი, უნდა ინატრო იყო ხელოვანი რომ შეძლო ისე თქვა სათქმელი, როგორც ამას დიად ეპოქათა სახელოვანი შვილნი აკეთებდნენ.

ჯერ კიდევ 1848 წელს მაძინი ჯუზეპე ვერდის წერდა: „რასაც მე და გარიბალდი ვაკეთებთ პოლიტიკაში, რასაც ჩვენი საერთო მეგობარი მაძინი აკეთებს პოეზიაში, ამასვე აკეთებთ თქვენ მუსიკაში. ჩვენ ყველანი, როგორც შეგვიძლია ისე ვემსახურებით იტალიას.“

თუ დღევანდლამდე ჩვენი ახალგაზრდობის ყველაზე ამაღლებული ნაწილისთვისაც, სამშობლოს გადამრჩენი გმირი, არა თუ ეროვნული, არამედ ისევ ეკრანიდან მოვლენილი, ქვედა კაბითა და მძიმე მახვილით შეიარაღებული მელ გიბსონი იყო, ამჯერად ასეთი გმირი საზოგადოების თვით ყველაზე იმედდაკარგულმა წევრმაც კი საკუთარ თავში აღმოაჩინა. ამიტომ, ვფიქრობთ, დროა ერთიანი, ძლიერი, დემოკრატიული საქართველოს მშენებლობა იმ ადამიანებმა დაიწყონ, რომლებსაც სჯერათ ამ ქვეყნის მომავლის და საკუთარი ერის რწმენა გააჩნიათ.

დიახ, დღეს გლობალიზაციის პირობებში ეკონომიკური მოდერნიზაციისა და სოციალურ ცვლილებათა კვალობაზე, როდესაც მსოფლიო სულ უფრო „მჭიდროვდება“ და იზრდება ცივილიზაციური იდენტურობის შეგნება, მართალია, მცირდება ერი-სახელმწიფოს, როგორც იდენტიფიკაციის წყაროს როლი, მაგრამ, არ უნდა დაგვავიწყდეს ისიც, რომ შესაბამისად ღრმავდება მისი თანამდევნი პროცესებიც. ამის შედეგი კი გახლავთ ის, რომ მსოფლიოში არ არსებობს ერი, რომელიც არ ცდილობდეს დახვეწოს თვითმყოფადობის შენარჩუნების ფორმები, დაიცვას ნაციონალური პრიორიტეტები, წარმოაჩინოს ეროვნული ღირებულებები. ამ მხრივ გამონაკლისი დღემდე, საუბედუროდ, მხოლოდ საქართველო იყო.

მოგეხსენებათ, თანამედროვე ეპოქა, ეს არის კულტურათა და ცივილიზაციათა დიალოგის ეპოქა, ინვესტიციის, ურთიერთდაახლოების, სამეცნიერო-ტექნიკური და სახელოვნებო ინფორმაციით ურთიერთგამდიდრების ეპოქა. მესამე ათასწლეულში საქართველო შევიდა, როგორც დამოუკიდებელი ქვეყანა. ეს არის ჩვენი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის უდაოდ მნიშვნელოვანი მოვლენა. არსებითად, პირველად გვეძლევა საშუალება, რომ დამოუკიდებელი სახით წარვდგეთ განვითარებული მსოფლიოს წინაშე, წარმოვაჩინოთ ჩვენი ისტორია და კულტურა. ამავე დროს მოგვეცა საშუალება სრულფასოვნად დავეუფლოთ მსოფლიო ცივილიზაციის საგანძურს. მაგრამ ამ ფასეულობათა ეფექტურად დამკვიდრებისათვის, ნიადაგის მომზადებაა საჭირო. საამისოდ კი ქვეყანაში არსებობს მნიშვნელოვანი სირთულეები: რადგან მატერიალური სიღლებიერე გვაიძულებს ჩვენსავე წვენში ვიხარშებოდეთ და რასაც ხელს უწყობს საზღვარგარეთ ჩვენს შესახებ არსებული ინფორმაციული სიმწირეც, ამით ჩვენი უძველესი პოლიტიკური კულტურის არა ერთ არსებით მხარეს არათუ უცხოელთათვის, თავად ჩვენთვისაც თანდათან დავიწყებას ვაძლევთ. უკანასკნელ დროისთვის ამის მკაფიო მაგალითი შეიძლება გამოდგეს ბატონ რობერტ სტურუას მიერ გაზეთ „24 საათის“ კორესპონდენტისათვის მიცემული ინტერვიუ „ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებით და ის ვნებათა ღელვა, რაც ამ წერილის გაცნობას მოჰყვა ჩვენს საზოგადოებაში.

სწორედ ამიტომ თუ ჩემში აუცილებელ მოთხოვნილებად იქცა თავს უფლება მივცე გამოვთქვა ჩემი თვალსაზრისი ქართველი ერისათვის ხელიხელსაგოგმანები პოემისა და მასთან დაკავშირებული ქართული კულტურის განვითარებისა და დონის შესახებ ქვეყნის ისტორიის ცალკეულ პერიოდებზე, თქვენი მოვალეობაა განმსაჯოთ ამისათვის.

დასაწყისისთვის კი, რადგან რწმენის აუცილებლობა ვახსენეთ, რასაც იუმის განმარტებით ჩვენი პრაქტიკული, ყოველდღიური ცხოვრებაც ეფუძნება, ცალკე გვსურს საუბარი თუ დღეს ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს ზოგადსაკაცობრიო შედეგთან ჩვენს დამოკიდებულებას.

„ვინ ხარ შენ“ ცივილიზაციურ კონფლიქტში თუ კულტურათა დიალოგში?

მოგეხსენებათ, სახელმწიფოს გარეშე არ არსებობს მოქალაქეობრიობა, მოქალაქეობრიობის გარეშე არ არსებობს დემოკრატია. ამდენად, ქვეყნის დამოუკიდებლობა და თანამედროვე სახელმწიფოს ჩამოყალიბება არის პირველი და აუცილებელი პირობა დემოკრატიის ჩამოსაყალიბებლად. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ თავისუფალი, დემოკრატიული, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობა მრავალსპექტიანი პროცესია. იგი ითხოვს საყოველთაოდ აღიარებული საერთაშორისო ნორმების გათვალისწინებით, სახელმწიფოებრიობის იმ მოდელის შექმნას, რომელიც ეროვნულ ნიადაგზე იქნება დაფუძნებული, როგორც საკუთარი პოლიტიკური კულტურის განვითარების შედეგი. საამისოდ კი აუცილებელია როგორც ჩვენი, ისე მოწინავე დემოკრატიული ქვეყნების ახლო და უძველესი ისტორიული წარსულის არა ერთი არსებითი მხარის შესწავლა და

გამოვლენა. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ინტერესს კვლავაც XI-XII საუკუნეები იწვევს და ეს არც არის შემთხვევითი. შუა საუკუნეთა ქართველობამ ხომ ყველაზე დიდი და შესანიშნავი სიტყვა სწორედ დროის ამ მანძილზე სთქვა. საქართველოს ისტორიისათვის ეს არის მრავალმხრივ ისტორიულ წინააღმდეგობათა და საპირისპირო შეხედულებათა გამოვლენისა და შეჯახების პერიოდი. მან ბიძგი მისცა ახალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძღვრებების აღმოცენებას, რომელსაც უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო მაშინდელი საქართველოსთვის. ისეთი მონაპოვრების ისტორიის შესწავლა, როგორცაა პარლამენტის იდეა, პიროვნების თავისუფლება, სინდისისა და აზროვნების თავისუფლება და სხვა ყველა დროის აქტუალურ თემად რჩება.

დემოკრატია არ არის ისეთი ფენომენი, რაც ერთხელ დამკვიდრებული, შემდგომში თავისით არსებობს და საკუთარ საფუძვლებს ასაზრდოებს, დემოკრატია ვერ იარსებებს მასზე და მის პრაქტიკებზე მუდმივი მსჯელობის გარეშე არა მარტო ახლადდემოკრატიზებად საზოგადოებებში, არამედ თვით დამკვიდრებული ლიბერალური დემოკრატიის შუაგულშიც. ამას მოწმობს ის, რომ დემოკრატიის არსის გააზრებას და მისი თეორიების განახლებას მუდმივად უბრუნდებიან დასავლეთის ყველაზე ღრმა თეორეტიკოსები და ფილოსოფოსები. თანამედროვე ეტაპზე ცალკეულ ერთა პოლიტიკური კულტურის (ფესვების) შესწავლა ხდება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი დემოკრატიზაციის პროცესთა ანალიზისას, რამდენადაც საქმე ეხება დემოკრატიისათვის აუცილებელ, საჭირო კულტურულ წინამდვართა მიებას, რაც შეიძლება იქცეს მნიშვნელოვან ფაქტორად მსოფლიოში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების გეზის ახსნაში. დღევანდელ ვითარებაში ასეთი ცოდნა მით უფრო ღირებულია ჩვენთვის, ქართველთათვის, რამდენადაც საზოგადოება აქტიურ ინტერესს იჩენს ქვეყნის მომავლისა და პოლიტიკურ-სოციალური განვითარების პერსპექტივებისადმი, ამიტომაც თანამედროვე პოლიტიკურ აზროვნებას ბევრი რამ შეუძლია აითვისოს და შეისწავლოს არა მარტო სხვათა გამოცდილებიდან, უწინარეს ყოვლისა, საკუთარი ისტორიული წარსულიდან.

XV-XVIII საუკუნეებში ჩვენი ქვეყნის გარემოცულ ციხეებად გადაქცევამ, ქართული კულტურის განკერძოებულმა მდგომარეობამ, ხოლო XIX საუკუნეში სახელმწიფოებრიობის დაკარგვამ, საქართველო მოწყვიტა დროის მდინარებას, ჩამოაშორა მსოფლიო კულტურის ცენტრს და გამოიწვია ის იგნორაცია, რომელსაც, სამწუხაროდ, დღესაც ვამჩნევთ ჩვენდამი დამოკიდებულებაში, არცთუ იშვიათად გავიგონებთ ასეთ სიტყვებს: ... საქართველოს სურს ევროპის ნაწილი იყოს, მაგრამ ეს შეუძლებელია. საქართველო შუა აღმოსავლეთს ეკუთვნის. ევროპისა და დასავლური ცნობიერების ნაწილი ის ვერ გახდება, მისთვის ეს არარეალურია.

დღეს, როდესაც დასავლური კულტურის ბევრმა ელემენტმა ზედაპირულ დონეზე მართლაც მოიცვა დანარჩენი სამყარო, სიღრმისეულ დონეზე დასავლური წარმოდგენები და იდეები კვლავაც ძირეულად განსხვავდება იმათგან, რომელიც დამახასიათებელია სხვა ცივილიზაციებისათვის.

ამ პრობლემებს გაუცნობიერებლად შეიძლება არც მივანიჭოთ მნიშვნელობა, მაგრამ საკითხი ამჯერად სულ სხვაგვარად დგას. ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგის, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის, ამავე უნივერსიტეტის სტრატეგიულ გამოკვლევათა ცენტრის ყოფილი დირექტორის სემუელ ჰანტინგტონის მტკიცებით: „თუ კლასობრივ და იდეოლოგიურ კონფლიქტებში

არსებითი იყო საკითხი „ვის მხარეზე ხარ?“ ადამიანს შეეძლო აერჩია, ვის მხარეს იქნებოდა, ასევე შეეცვალა ერთხელ არჩეული პოზიცია. ცივილიზაციათა კონფლიქტში კი საკითხი სხვაგვარად დგას: „ვინ ხარ შენ?“ საქმე ეხება იმას, რაც მოცემულია და ცვლილებას არ ექვემდებარება.“

დიახ, კარგა ხანია უკვე იდეოლოგიის „რკინის ფარდა“ შეცვალა კულტურის „ხავერდის ფარდამ“, როგორც ძირითადად სადემარკაციო ხაზმა. როგორც ჩანს, მსოფლიო პოლიტიკის და საერთაშორისო ურთიერთობათა ძირითად ღერძად რჩება და მომავალში კვლავაც იქნება ურთიერთობა დასავლეთსა და დანარჩენ მსოფლიოს შორის. ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ერთი გარემოების აღნიშვნაც, რომელიც კულტურის საკითხების კვლევის აქტუალობასა და მის წინაშე მდგომ ამოცანათა სირთულეზე მეტყველებს. უკვე არავის უკვირს, რომ წმინდა აკადემიური კულტუროლოგიური ნაშრომები პოლიტიკური დისკუსიის საგანი ხდება ხოლმე. როგორც არაერთგზის აღნიშნულა თვით მეცნიერთა შორისაც დღეს კულტურა, მისი „დაუფლები“ პრეტენზიით თუ „შენარჩუნების“ წადილით ომია და ჩვენ ვიცით, რომ ბრძოლას თავს ვერავინ აარიდებს.

ქვეყნის ურთულესი და უმძიმესი გეოპოლიტიკური ვითარება დღენიადაგ შეგვახსენებს რომ, მართალია, ვცხოვრობთ ახალ მსოფლიოში, მაგრამ დეტერმინირებულ სამყაროში, კაცობრიობის ისტორიის არანაკლებ სასტიკ პერიოდში. ჩვენს წინაშე მდგარი ამოცანები ითხოვს უკეთ გავერკვეთ თუ რა ხელეწიფება პატარა სახელმწიფოს ძალღონეს და რა აღემატება. საჭიროა ქვეყნის სულიერ-პოლიტიკურ გამოცდილებისა და სამომავლო პერსპექტივების მუდმივი გააზრებით ღირებულებათა სისტემაში მოყვანა. შემდეგში სწორედ ამ გააზრებაზე იქნება დამოკიდებული თუ როგორ გადავწყვეტთ ჩვენს წინაშე მდგარ პრობლემებს.

რა არის ევროპა ჩვენთვის – პოლიტიკური თავშესაფარი თუ ისტორიული ადგილი?!

მართალია, ჯერ კიდევ საქართველოს ევროსაბჭოში გაწევრიანებამ, დღის წესრიგიდან მოხსნა ისტორიული კამათი, რომელიც ათას წელზე მეტ ხანს გრძელდებოდა არის თუ არა საქართველო აზიის თუ ევროპის ნაწილი. მაგრამ გვანიჭებს კი ეს უფლებას, რომ რადგან მიგვიღეს ევროპულ ოჯახში, ამით ჩვენ „ევროპელები“ გავხდით. მაშ კიდევ რა გვიშლის ხელს? რა ბარიერი არსებობს რომ ე.წ. „ძმური ქვეყნების“ სრულუფლებიან წევრად ვიგრძნოთ თავი. ვფიქრობთ, ასეთ შემთხვევაში, დროულია გავიხსენოთ, რომ არსებული შეხედულებით მმართველობის თანამედროვე დემოკრატიული ფორმა ისტორიულად ჩამოყალიბდა დასავლეთში და რომ ევროპის თანამეგობრობა ემყარება ევროპული კულტურისა და დასავლური ცივილიზაციის საერთო საფუძვლებს. ე.ი. მათგან განსხვავებული ცივილიზაციისადმი კუთვნილება როგორც ჩვენთვის, ისე ყველა დანარჩენისთვის შესაძლოა ის მთავარი მიზეზი იყოს, რომელიც დასავლური ქვეყნების თვალში საქართველოსაც აკუთვნებდნენ არადასავლურ იერს.

ეს ურთიერთობა პოლიტიკის სფეროში სხვა მნიშვნელობასაც რომ არ იძენდეს, ყურადღებას ნაკლებად მიიქცევდა, მაგრამ, აი რას წერა ამის შესახებ ს. ჰანტინგტონი: „სამყარო, სადაც ხდება ცივილიზაციათა შეტაკება, გარდაუვლად

ორმაგი მორალის მქონე სამყაროა: ერთი გამოიყენება „ძმური ქვეყნების“ მიმართ, მეორე – ყველა დანარჩენისათვის“. მოგეხსენებათ, ეს კი, თავის მხრივ, გავლენას ახდენს ეკონომიკურ რეგიონალიზმზე. როგორც მსოფლიოს უახლოესი დროის გამოცდილება მიგვანიშნებს, ეკონომიკური რეგიონალიზმი შეიძლება წარმატებული იყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი ცივილიზაციურ ერთიანობას ემყარება.

ახლა ისიც ვიკითხოთ როგორია ჩვენი ურთიერთობა მათდამი. დასავლეთთან დამოკიდებულებაში საქართველოს უკვე აქვს თავისი არჩევანი გაკეთებული. ეს არის მცდელობა მიემხროს დასავლეთს და მიიღოს მისი ფასეულობანი და ინსტიტუტები. ზედაპირულ დონეზე ამის კეთებას საერთაშორისო ურთიერთობათა ენაზე, ჰქვია „მატარებლის კიბეზე შეხტომა“. არსებობს პასუხგაუცემელი კითხვაც – რა არის ევროპა ჩვენთვის, პოლიტიკური თავშესაფარი თუ ისტორიული ადგილი?! მაგრამ, ეს კითხვა რომ მართლაც ჩვენი საზოგადოების წინაშე არ დასმულა ამას სომხეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილეც შეგვახსენებს, რომლის განცხადებითაც: „საქართველოსა და აზერბაიჯანისგან განსხვავებით, სომხეთისთვის ევროპასთან ინტეგრაცია“ თურმე „სახლში დაბრუნების ტოლფასი“ ყოფილა. ჩვენში კი ამ საკითხთან დაკავშირებული არსებული თვალსაზრისებიდან, რომლებიც ცდილობენ კითხვას არგუმენტირებულად უპასუხონ, ყველაზე უფრო გავრცელებული შეხედულება ემყარება რელიგიურ სარწმუნოებრივ არგუმენტს. მის თანახმად, რადგან დასავლური სამყარო ქრისტიანულ ფასეულობებს ეფუძნება ამდენად საქართველოც, როგორც ერთ-ერთი პირველი ევროპული ქრისტიანული ქვეყანა, მის ცივილიზაციას განეკუთვნება. მაგრამ, ეს რომ უფრო სასურველის რეალობად მიღების ცდუნებაა ჩანს იქიდანაც, რომ ამჟამადაც დასავლეთში გავრცელებული შეხედულებით: ისლამურ, კონფუციურ, იაპონურ, ინდუისტურ, ბუდისტურ და მართლმადიდებლურ კულტურაში, ჩვენ ხაზს ვუსვამთ მართლმადიდებლურ კულტურაში თითქმის ვერ პოულობს გამოძახილს ისეთი დასავლური იდეები, როგორებიცაა ინდივიდუალიზმი, ლიბერალიზმი, კონსტიტუციონალიზმი, ადამიანის უფლებები, თანასწორობა, თავისუფლება, კანონის უზენაესობა, დემოკრატია, თავისუფალი ბაზარი, ეკლესიის გამოყოფა სახელმწიფოსაგან და ა.შ.

საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენად სწორია ასეთი წარმოდგენები სხვა ცივილიზაციებზე შენიშნავს თავად ს. ჰანთინგტონიც, მისი თვალსაზრისით: „დასავლეთს მოეთხოვება სხვა ცივილიზაციათა ფუნდამენტური რელიგიურ და ფილოსოფიურ საფუძვლების უფრო ღრმა გაგება, მან უნდა გაიგოს, როგორ წარმოუდგენიათ ამ ცივილიზაციათა წარმომადგენლებს საკუთარი ინტერესები“.

თუ დღევანდელ სამყაროს გადავავლებთ თვალს, ერთი რამ ცხადია: ამ მოთხოვნის სამართლიანობა დღეს უკვე არავითარ ეჭვს არ იწვევს. განსაკუთრებით 11 სექტემბრისა და ერაყის მოვლენების შემდეგ, აუცილებელია „ცივილიზაციათა შეჯახებას“ „კულტურათა დიალოგი“ დაუპირისპირდეს.

დავიწყებული „ძველი ისტორია“

ეს უწინარესად ქართული პოლიტიკური აზრის, ისევე როგორც მთლიანად პოლიტიკურ მოძღვრებათა სისტემის, ჯერ კიდევ სრულიად დაუდგენლობის და შეუსწავლელობის შედეგია. მათზე დროდადრო კიდევ მსჯელობს

საზოგადოება, მაგრამ ეს მსჯელობა ახლო წარსულის საკითხების ახსნასა და სათანადო დასკვნების გამოტანას უფრო ეხება, ვიდრე ძველი და შორეული ისტორიისას. არადა, რიგ საკითხებში გარკვევის საჭიროება, რომლებიც თავისი მნიშვნელობით კარგა ხანია გასცდა წმინდა მეცნიერული კვლევის სფეროს და დიდ ცხოვრებისეულ მოვლენებში გადაიზარდა, მრავალი საინტერესო დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა.

საქართველოს ისტორიისათვის ერთ-ერთი ასეთი კარდინალური საკითხი, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში მკითხველი საზოგადოების გონებრივი ცხოვრების ცენტრში დგას რუსთაველი და მისი პოემაა. ვინაიდან, საზოგადოებრივ-კულტურული განვითარების ყოველ საფეხურს აუცილებლად გააჩნდა თავისი დამოკიდებულება პოემისადმი, სწორედ ამიტომაც „ვეფხისტყაოსანთან“ თვალსაჩინოდ დაკავშირებულია საკითხი ქართული კულტურის განვითარებისა და დონის შესახებ ქვეყნის ისტორიის ცალკეულ პერიოდებში. „ვეფხისტყაოსანი“ რომ საქართველოს უპირველესი ეროვნული განძია და მსოფლიო პოეზიის მწვერვალი ამას ჩვენი დროც ადასტურებს. შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც ჰუმანიზმის, ზოგადსაკაცობრიო მაღალი ზნეობრივი იდეების ამსახველი გენიალური ნაწარმოები, საქართველოს სავიზიტო ბარათია თანამედროვე მსოფლიოში. ვისაც არა მარტო თვალთ, არამედ გონებით აქვს წაკითხული რუსთაველის პოემა აღმოაჩენს 800 წლის ნაწარმოების თანამედროვე შესაძლებლობებს. თუმცა ისიც ცხადია, რომ მიუხედავად მკვლევართაგან ჩატარებული კოლოსალური სამუშაოებისა და სათანადოდ მიღებული შედეგებისა „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლა არ შეიძლება დამთავრებულად ჩაითვალოს. ჯერჯერობით ბევრი რამ კვლავაც ბუნდოვანი რჩება, მთელ რიგ საკითხებში ჯერ კიდევ არაა მიღწეული სრული გარკვეულობა. შეიძლება დავასახელოთ მეცნიერთა გამოკვლევების გრძელი სია, სადაც საკმაოდ საფუძვლიანადაა დამუშავებული რუსთაველის შემოქმედების საკვანძო საკითხები, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ყოველ ახალ მკვლევარს თავისი ამოცანაც ხვდება ამ პოემაში და ეს არც არის გასაკვირი. დიდი მოაზროვნე და, კერძოდ, დიდი პოეტი თითქმის ყოველთვის მრავალპლანიანია, სხვადასხვა კუთხიდან შეიძლება მისი დანახვა, სხვადასხვა პოზიციიდან შეიძლება მისი წაკითხვა. ამ შემთხვევაში, ჩვენი მიზანია ვაჩვენოთ რუსთაველის პოემის მრავალმნიშვნელობიდან მისი კიდევ ერთი საყურადღებო ასპექტი: „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც პირველწყარო შუა საუკუნეების ქართული პოლიტიკური აზროვნებისა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ბრძოლების წარმოჩენისთვის. როგორც ცნობილია, რუსთაველის ეპოქა დიდი მნიშვნელობის სოციალურ-პოლიტიკური დუღილის ხანა იყო. ნაწილობრივ ეს იმითაც ჩანს, რომ ამ პერიოდის მემკვიდრე იმის ნაცვლად, რომ უფრო გარკვევით გვესაუბრებოდნენ თავიანთ დროზე, რიტორიკული მჭევრმეტყველებით, კიდევ უფრო ბუნდოვანსა და გაურკვეველს ხდიან სათქმელს. ვინ იცის, იქნებ ესეც ერთგვარი დიპლომატიური ხერხი იყო, რათა ნაკლებ გამჟღავნებულყო სინამდვილე. არადა, ეპოქიდან მათ მიერ თვალისმომჭრელად გაშუქებული გვრჩება მხოლოდ საქართველოს საგარეო წარმატებანი. ამ შემთხვევაში გაუგებარია თამარ მეფის გარდაცვალების შემდეგ საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური დასუსტების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რამაც ოდესღაც ძლიერი და აყვავებული საქართველო უეცრად განადგურებამდე მიიყვანა. განა დიდი დრო

ამორებს ბასიანის გამარჯვებას (1202წ.) მონღოლთაგან დევნილი ჯალალედინისაგან 1225 წელს გარნისთან ჩვენს დამარცხებას? ცოტა უფრო ადრე ეს სიმწარე პირველად ხომ მონღოლთა მეწინავე 20 ათასიანმა რაზმმა გვაგემა. თუ ლაშა გიორგის 80 ათასიანი ლაშქრის დამარცხებას, ხოლო შემდეგ, მის მიერვე კალკასთან რუსთა და ყივჩაყთა გაერთიანებული მხედრობის განადგურებას, ზოგადად, „მონღოლთა ფენომენით“ ხსნიან, ალბათ, დღესაც გამოუკვლეველია ლტოლვილი ჯალალედინისაგან წინა აზიის უპირველესი ქვეყნის დამორჩილება.

აი ეს ყველაფერი-სიდიადე და დაცემა, ბრწყინვალეობა და სიმაბუნე, ერთსა და იმავე დროს ღონეს აძლევდა ჩვენი ხალხის ახალ წამოწყებათა მძლავრ იმპულსს და, ასევე ბოჭავდა მის სამოქმედო ენერჯიას. ცდებოდნენ კი ჩვენი მემკვიდრეები ქართული სინამდვილის ახსნისას? გვაქვს კი უფრო მართებული საფუძველი XII საუკუნის საქართველოს არ შეეხედოთ თამარ მეფის მემკვიდრის პოზიციით, თუ გვინდა მისი ისტორიული ახსნა?

როცა ასეთ პრობლემებზე ვფიქრობთ, შეუძლებელია კიდევ ერთმა გარემოებამ არ გაგვაოცოს: გადავიკითხოთ თამარის თანამედროვე ან უშუალოდ მომდევნო ისტორიკოსების ნაწერები, თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის ქრონიკები, ჟამთააღმწერლის მატეანე, ჩვენ იქ ერთ სიტყვასაც ვერ ვიპოვით შოთა რუსთაველისა და „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ, ეს მაშინ როცა XII-XIII საუკუნეთა ისტორიკოსები შოთა რუსთაველზე ბევრად ნაკლებმნიშვნელოვან მწერლებს ასახელებენ. ამას, უნდა ვიფიქროთ, ჰქონდა თავისი სოციალურ-კლასობრივი და პირადი ხასიათის მიზეზები. შოთა

რუსთაველის თანამედროვე თამარის ისტორიკოსთა ვინაობა, მართალია, კვლავ ბნელით მოსილი რჩება, მაგრამ მათზე, ისევე როგორც დიდი საისტორიო კრებულის სხვა ავტორთა მედასეობის შესახებ, ვფიქრობთ, მეტი გარკვეულობით შეიძლება საუბარი.

ცნობილია, რომ „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც „ყოველი საქართველოს“, „სრულიად საქართველოს“ თანმიმდევრული მქადაგებელია, საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლაში იქმნებოდა. ის არა მარტო მეფეთა წასაკითხი წიგნი იყო, რომ ქვეყნის მართვა შესძლებოდათ, არა მარტო მათი შედგენილია, ვისაც ერთმეფობის განმტკიცება და ცენტრალიზაცია სურდა, არამედ ეს იყო ამასთან ერთად ქართული ფეოდალური ისტორიული აზროვნების გამომხატველი წიგნი, რომელიც ადასტურებდა თავისი დროის დიდ პოლიტიკურ მოვლენებს. აქედან გამომდინარეობს „ქართლის ცხოვრების“ ცალმხრივობა. ამ დიდ საისტორიო კრებულში ვერ მოხვდებოდნენ იმ ავტორთა თხზულებები, რომლებიც სამეფო ხელისუფლების მოწინააღმდეგე იყვნენ, ანდა არ ეთანხმებოდნენ მეფის პოლიტიკურ ხაზს. სწორედ ამიტომაც, რომ „ქართლის ცხოვრება“, როგორც „მეფეთა ისტორია“ ფარავს ბევრ საიდუმლოს, მეფის პოლიტიკური ხაზის მოწინააღმდეგე ბანაკიდან გამოსულ ავტორთა ნაშრომებს კი ჩვენამდე არ მოუღწევია. ამიტომაც, ცნობილი ფაქტების სისტემური ანალიზის გარდა, ვფიქრობ, საჭიროა თვით კარგად შესწავლილ წყაროებშიც შეუმჩნეველი ინფორმაციის გამოვლენა, გამოვლენა არა მხოლოდ პირდაპირი გაგებით, არამედ გარკვეული, ისტორიული პროცესების ლოგიკური აღდგენით და, აგრეთვე, კონკრეტული რეკონსტრუქციით ისეთი მოვლენების, რომელთა ამსახველი ფაქტობრივი მასალა არ გაგვაჩნია, ან ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება. ასე რომ, იმ

შემთხვევაშიც, როცა მასალები დუმს, უნდა ვიხელმძღვანელოთ აზროვნების ისტორიის ნიადაგზე გამოტანილი დასკვნებით.

ყოველ ეპოქას თავისი ისტორია შეეფერება, ყოველი დრო თავისი სინამდვილით თავისთავად კარნახობდა და ამუქებდა წარსულს. ამდენად, ყველა ეპოქაში დამოკიდებულება ისტორიისადმი ტენდენციურია და ნაკლებად სარწმუნო. სინამდვილე, რომელიც თავისთავად იყო შთანთქმულია წარსულის მიერ და იგი ისტორიულ წიგნებში სრულად არ აისახება. წარსულისაგან არ რჩება ისტორიკოსების მიერ შექმნილი სრული სურათი, ამიტომ საისტორიო მეცნიერება ვერ დაკმაყოფილდება მარტოდენ მატთანეთა განქექვით, თუნდაც იმიტომ, რომ ეს ყოველივე პოლიტიკას უკავშირდება. მაშინ გამოდის, რომ რადგან პოლიტიკა შეიძლება შეფასდეს როგორც სწორი და არასწორი, როგორც რეალური და არარეალური, ასევე ფასდება ისტორიაც. და ამით ენიჭება მას მნიშვნელობა, რადგან პოლიტიკის მიღმა ობიექტური სისწორე კი არ დგას, არამედ - ძლიერება, ეს განსაზღვრავს პოლიტიკასაც. პოლიტიკის ძლიერება კი - ისტორიის სისწორეს. აქედან გამომდინარე, ისტორიკოსის მიერ ობიექტური ისტორიის შექმნას მრავალი საფრთხე და ცდუნება უდგას წინ. მართალია, იგი მოწოდებულია სინამდვილის გამოსახატავად, მაგრამ რეალურად მას უფრო გარკვეული წრეებისა და მთავრობების ინტერესების დამცველად იყენებდნენ. ამაში მდგომარეობს კლიოს მუზის ბუნება, მისი ძალა და სისუსტე. დასასრულს, დავსძენთ იმასაც, რომ არაობიექტური ისტორიის შექმნაში უაღრესად დიდ როლს ასრულებს ისტორიკოსის ფანტაზიაც, გამონაგონებით შეთხზული ამბები. ამიტომ ათასჯერ მომხდარი ისტორიული ფაქტი (ომები, სახელმწიფო გადატრიალებანი) ყოველმა ახალმა თაობამ თავიდანვე უნდა გააცნობიეროს, იქნება კი ამისათვის საკმარისი მარტოდენ ოფიციალური წერილობითი ისტორია? ალბათ, არა.

ასეთ შემთხვევაში საზოგადოებაში ისტორიული ცოდნა უფრო მეტად მდიდრდება არაოფიციალური, ოპოზიციური ფორმით. მაგრამ, რა ვუყოთ რომ თამარის ეპოქის საქართველოდან არც მეფის მოწინააღმდეგე დასის ისტორიკოსთა შრომები გვაქვს შემორჩენილი! ასეთ შემთხვევაში თუ მოიძებნება გამოსავალი?

„ამბობენ ათინაში ერთი კერპი მდგარა თურმე ოდესღაც. იგი არც არას ამბობდა, არც თუ რამეს ასწავლიდა, არამედ წამუყოფდა, ანიშნებდა მხოლოდ. ასეთი დიდი მანიშნებელია ჩვენთვის რუსთაველიც“ (ვ. გამსახურდია).

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ლიტერატურას ყველაზე მეტი შეხების წერტილები აქვს ისტორიასთან. მხატვრული სიტყვის ძალას, არცთუ იშვიათად, შესწევს უნარი დაჩრდილოს მშრალი ისტორია. დიდი მწერლის გამონაგონი უკეთ გადმოგვცემს ხოლმე გარდასულ ეპოქათა სუნთქვას. ცხადია, რამდენადაც მნიშვნელოვანია მხატვრული ნაწარმოები, იმდენად უფრო ღრმად არის მასში განჭვრეტილი სამყაროს საიდუმლოება.

საისტორიო ჟანრის ნაწარმოებები, იქნება ეს ისტორიული რომანი, პოემა თუ დრამა, უპირველესად თვით ისტორიკოსებისათვის მრავალ საყურადღებო დეტალს შეიცავს. ამიტომ, ბუნებრივია, მათი წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი საინტერესო უნდა იყოს.

რა შემთხვევაში შეიძლება იყოს ისტორიის მკვლევართათვის ლიტერატურული ნაწარმოები პირველწყარო? როგორც პროფ. ბისკი შენიშნავს, შეიძლება ვილაპარაკოთ ამ მნიშვნელობის სამ შემთხვევაზე: მხატვრული ნაწარმოები როგორც წყარო კულტურის ისტორიისათვის, წყარო საზოგადოებრივი

ზნე-ჩვეულებისა და ხასიათის შესახებ და ბოლოს, წყარო ისტორიულ-საზოგადოებრივი აზროვნებისა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ბრძოლისა. ამ თვალსაზრისით, შუა საუკუნეების ქართული პოლიტიკური აზრის შესასწავლად მრავალმხრივ მნიშვნელოვან წყაროდ გვესახება რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ ეროვნული ცხოვრების ამსახველი ეპოსია, ან, როგორც ნ. ურბნელი შენიშნავდა, ის არის “ხელოვნური მატთანე, ლექსად მოთხრობილი ვრცელი ისტორია ჩვენის ოქროს საუკუნისა”. რთულია, დასკვნების გაკეთება, როცა საქმე საზოგადოების პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიის გადმოცემას ეხება მისი ყველა ნიუანსის გათვალისწინებით. საკმარისია ერთი ფაქტიც კი მივიჩნიოთ „წვრილმან“ „არადჩასაგდებ“ შემთხვევად და უკვე წყდება ის ძაფი, რომელიც ყველას და ყველაფერს აერთიანებს. შედეგად გვრჩება აუხსნელი ფაქტების გროვა, ან კიდევ, უფრო უარეს შემთხვევაში, მათი ხელოვნური კავშირები.

პოემის მიზანდასახული შინაარსობრივი შედარება თამარის დროინდელ საისტორიო ნაშრომებთან, როგორც ამას გვიჩვენებს საკითხის შესწავლის ისტორიაც, ყოველთვის გარკვეულ ეფექტს ქმნიდა, ერთბაშად „მოუგერიებელ შთაბეჭდილებას“ ახდენდა. პირველ ყოვლისა წინ დგებიან ცალკეული ადამიანები იქიდან (პოემა) და აქედან (ისტორია), ერთმანეთისაგან განსხვავებულნი, მაგრამ თავიანთი „ბიოგრაფიული“ დეტალებით თითქოს იგივენი.

„ვეფხისტყაოსნის“ შედარებამ ქართულ საისტორიო ძეგლებთან, გულდასმითმა შესწავლამ პოემისა და ისტორიული ძეგლების ურთიერთდამმთხვევი ადგილებისა, უეჭველი გახადა, რომ როგორც პოემის ავტორს, ისე „ქართლის ცხოვრების“ ავტორებს (თამარის ისტორიკოსები) თავიანთი ქმნილებების ქარგად XII საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრება გაუხდიათ.

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის დასაწყისში თეიმურაზ ბაგრატიონმა, ხოლო შემდეგ მ.ბროსემ, ნ. მარმა, მ. ჯანაშვილმა, პ. ინგოროყვამ, ვ. დონდუამ, ა.კიკვიძემ, კ. გრიგოლიამ, ი.აბულაძემ, ივ. ლოლაშვილმა და სხვა მკვლევრებმა დაიწყეს მსჯელობა და შესაბამისად კვლევა-ძიება შოთა რუსთაველის ე.წ. არმოღწეულ თხზულებებზე, „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ქართლის ცხოვრების“ ურთიერთ-დამოკიდებულებაზე, ძირითადად ავტორთა ვინაობის გარკვევაზე და არა ძირითად იდეაზე.

ასეთმა დაკვირვებამ არაერთი მკვლევარი მიიყვანა იმ მცდარ დასკვნამდე, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ გატარებულია „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი იდეა. საკითხისადმი საზოგადოდ ქართველი ისტორიკოსების დამოკიდებულებას კარგად გამოხატავს ნ. ბერძენიშვილის სიტყვებიც: „განა ამ დროს უგანათლებულესი საზოგადო მოღვაწე, ვთქვათ რომელიმე ეფრემ მცირე, სარგის თმოგველი ან, თუ გნებავთ, შოთა რუსთაველი პრინციპულად სხვა რიგ „ქართლის ცხოვრებას“ დაწერდა? (აკი შესაძლებლად თვლიან და ამ გაგებით სრულიად სამართლიანად, - რომ შოთა რუსთაველი თამარის ეპოქის ერთ-ერთი ისტორიკოსია...)“.

მაგრამ, საკითხავია იქნებოდა კი „ვეფხისტყაოსანი“ გენიალური ქმნილება რომ ის ფეოდალური საზოგადოების იდეოლოგიით შეზღუდულიყო?

მიუხედავად სხვა თვალსაზრისებისა, რომელიც იყო და დღესაც არის, კვლავ საკამათოდ რჩება ის, რასაც არისტოტელე პოეტური ეპოსის გამო ბრძანებდა:

„... პოეზია უფრო ფილოსოფიურია და უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე ისტორია“. რა თქმა უნდა, არც ის იყო შემთხვევითი ამბავი რუსთაველი პროლოგში რომ საგანგებოდ განმარტავს მოტივს, რამაც აიძულა თავისი დიდი პოეტური ძეგლის შექმნა დაეწყო ეპოსის მეშვეობით, როგორც სიბრძნის დარგით. ეს კი მათ გასაგონად იყო ნათქვამი, ვინც პოეტის საქმეს უყურებდა, როგორც გართობას.

თუ თავისთავად ისტორიული მოვლენები „მკვდარი საკუჭნაოებია“, მათ ცოცხალ „აყვავებულ ბაღად“ მხოლოდ ადამიანის სულის ფანტაზიის ძალა გადააქცევს. ეს კი მხოლოდ დიდ ხელოვანთ ხელეწიფებათ. სწორედ ასეთი ლიტერატორი ემსგავსება ადამიანთა მოდგმის მკურნალს, რომელიც კაცობრიობის დიდ საჭიანჭველოს მნიშვნელობას აძლევს და ღრმად, პოეტურად ადიდებს სიცოცხლის გრძნობას იმითაც, რაც ყოველივე უმნიშვნელოდ, გამოუსადეგრად, არაწმინდად, უარყოფითად იყო მიჩნეული მისი თანადროულობის მიერ. იგი იღებს ცნობებს მხოლოდ დიდ საქმეთა და გმირულ სულთა შესახებ. ასეთი ქმნილებები კი წარმოადგენენ მთელ ისტორიას, რომლის მიზანდასახული დასაბუთებაც გამომდინარეობს ადამიანის ძალებიდან.

XII ს-ის საქართველოს ისტორიული სინამდვილის სურათის სრული აღდგენისათვის აუცილებლად უნდა გარღვეულიყო მანკიერი წრე ისტორიის წერისა, როცა ყველაფერი „ქართლის ცხოვრებით“ იწყებოდა და მთავრდებოდა. საჭირო იყო ეპოქალური სიდიადის ადამიანი, ვისაც ექნებოდა ფანტაზია სინამდვილის ჭეშმარიტების წვდომისა, რათა წინ აღდგომოდა დროის ყოვლისშემძლეობას, თავი დაეღწია მოვლენათა მოზღვავებისაგან, რომელიც შთანთქმით ემუქრებოდა, ებრძოლა უმთავრესის უკვდავსაყოფად, რადგან ის ადამიანები, რომლებიც მხოლოდ სინამდვილის ნაწილს ჩასჭიდებოდნენ, მოკლებულნი იყვნენ პოეტურობას და ნებით თუ სხვისი კარნახით მას მეტისმეტად ვიწრო მოთხოვნებს უყენებდნენ. მაგრამ რა გზებით შეიძლებოდა თქმულიყო სიმართლე სინამდვილის შესახებ, ოფიციალური იდეოლოგია ხომ მას აუცილებლად აკრძალავდა. საამისოდ რჩებოდა ეზოპეს ენა, რის საშუალებითაც ყველა დროის დიდი მოაზროვნე თავის ეპოქას ელაპარაკებოდა.

რუსთველოლოგიაში არაერთგზის ყოფილა აღნიშნული ის გარემოება, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ თავიდან ბოლომდე გრანდიოზულ ალეგორიას წარმოადგენს, რომლის მსგავსი თავისი მასშტაბებით ძალზე იშვიათი მოვლენაა ხელოვნების ისტორიაში. თვით ისეთი მკვლევრებიც კი, რომლებიც ამა თუ იმ მიზეზით „ვეფხისტყაოსანში“ ალეგორიის ელემენტებს ვერ ამჩნევენ, იძულებული არიან ანგარიში გაუწიონ იმ გარემოებას, რომ მიუხედავად იმისა, რუსთაველმა ყველასთვის გასაგებ ენაზე დაწერა თავისი უკვდავი ნაწარმოები, ხასიათის ორპლანიანობა, ქვეტექსტურობა მაინც საერთოდ დამახასიათებელია პოემისათვის. როგორც მკვლევართ შეუნიშნავთ, ადამიანთა ურთიერთობის ნიუანსია „ვეფხისტყაოსანში“ ხშირად ნახსენები „ჭრელად ლაპარაკი“. იგი ორჭოფულად ლაპარაკს ნიშნავს, ცარიელი სიტყვებით შენიღბულ სიცრუეს. „მომისმინე, მართლად გითხრობ, არა ჭრელად“ - მიმართავს ავთანდილი შერმადინს. „ჭრელად“ ელაპარაკება თინათინი ავთანდილს, ავთანდილი -

როსტევეანს, როსტევეანი ავთანდილს და თვით ტარიელი ფარსადანს. ე.ი. „ჭრელად ლაპარაკი“ სასახლის ენაა, რომლის გაუთვალისწინებლობა არ შეიძლება.

ამდენად, გასარკვევია: XII-XIII სს-ის საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის, ქვეყნის ცენტრალიზაციის პირობებში, რა უნდა ყოფილიყო აკრძალული, რომ სამეფო კარის ოფიციალურ მეისტორიეთ და მეხობეთ გვერდი აეველოთ, ხოლო მის მიქმელს კი სრული აკრძალვის პირობებში უსათუოდ დასჭირდებოდა „ჭრელად ლაპარაკი“.

ცხადია, როდესაც საქმე გვაქვს ისტორიის რომელიმე საკითხის შესწავლასთან „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით, რასაკვირველია, პირველ რიგში მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ პოემა, როგორც მხატვრული ნაწარმოები, შეიცავს ცხოვრებისეულ მოვლენებს ავტორის წარმოსახვაში. ჩვენი მიზანია განვიხილოთ სწორედ ეს ნიშანდობლივი მოვლენები, რომელთაც გარკვეული გავლენა მოახდინეს თვით პოემის შექმნის იდეაზე. ამისთვის, ერთი მხრივ, უნდა გავითვალისწინოთ ის ისტორიული ცნობები და შეუმჩნეველი ინფორმაცია, რომელიც შემონახულია „ქართლის ცხოვრებაში“, მეორე მხრივ, ეპოქის საერთო მაჯისცემა და, რა თქმა უნდა, საკუთრივ პოემა შექმნილი დიდი მოაზროვნის მიერ, რომელსაც ერთადერთს შეეძლო მხატვრული სიტყვით გადმოეცა მძვინვარე ეპოქის დუდილი.

მაგრამ იქნება კი ეს საკმარისი? რა თქმა უნდა, არა, ვინაიდან საკმაო არაა „ვეფხისტყაოსნის“ მარტოოდენ როგორც პოემის კვლევა. საჭიროა ამასთან ფეოდალურ საზოგადოებაში მისი ადგილის გარკვევაც. საჭიროა ამავე საზოგადოებაში არსებულ წოდებათა წარმოშობისა და თავგადასავლის ბრძოლის შუქზე გარკვევა, საჭიროა ამ ფენათა საზოგადოებრივ ფუნქციათა ჩვენება ფეოდალური საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე და ამის ფონზე იმის წარმოჩენა, თუ როგორ აისახა პოემაში სინამდვილე, როგორ იქნა შუა საუკუნეების მიერ ეს სინამდვილე გააზრებული. გაუგო თუ არა ეპოქამ მოაზროვნეს და თუ გაუგო - როგორ?

ძალაუფლების ანატომია XI-XII საუკუნეების საქართველოში

საქართველოს გაერთიანება რთულ პირობებში მიმდინარეობდა და საკმაოდ დიდხანს გაგრძელდა. ამ საყოველთაო არევ-დარევაში სამეფო ხელისუფლება იყო დამცველი წესრიგისა უწყესრიგობაში. ხელს უწყობდა ქვეყნის პოლიტიკურ გაერთიანებასა და ეკონომიკურ აღმავლობას. წარმოადგენდა მრისხანე იარაღს უცხოელ დამპყრობელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. ასეთი ქვეყნისათვის აუცილებელ საჭიროებად ითვლებოდა ეროვნული მასშტაბით აზროვნება, ყველაფერი ერთ რწმენას – ერთიან, ძლიერ, განუყოფელ საქართველოსთვის ბრძოლას დამორჩილებოდა, თუნდაც ეს მიზანი სასტიკსა და თვითნება, ოღონდ სამშობლოსთვის უღალატო და თავგანწირულ მეფეს განეხორციელებინა. ამ ჩანაფიქრის მიმდევრებისათვის გამქრალიყო პიროვნული ინტერესი, იგი დაეკავებინა სახელმწიფოებრივად აზროვნებას. ეს ერის მისია იყო და ამიტომ ცალკეული ადამიანები, რარიგ ნიჭიერნი და ინდივიდუალური თვისებებით ყოფილიყვნენ დაჯილდოვებულნი, ამ ამოცანის განხორციელებას უნდა

დამორჩილებოდნენ. აი, რა აზრით არ შეიძლება საქართველოს გაერთიანებისათვის მებრძოლი მეფეები, მიუხედავად მათი სისასტიკისა, მივიჩნიოთ ტირანებად.

ეს, რა თქმა უნდა, გიორგი I-საც ეხება, რომელზეც როგორც ისტორიული რომანის “დიდოსტატის მარჯვენას” ერთ-ერთი პერსონაჟის ირგვლივ მსჯელობა თვით დიდი მწერლის სიცოცხლეში დაიწყო და დღესაც გრძელდება. ამითაც ჩანს, თუ რა პრინციპულ მნიშვნელობას იძენს ამ პრობლემის სწორად გადაჭრა. კ. გამსახურდიას განზრახვა თავის უკეთეს გრძნობებსა და განზრახვებში შებოროკილი და შეურაცხყოფილი ხელოვანის ტანჯვა, ისტორიული რომანის მიხედვით, საზოგადოებისათვის ყურადღების უმთავრეს საგნად ქცეულიყო, მხოლოდ იმიტომ ვერ განხორციელდა, რომ გიორგი I-ის საქართველოს კულტურულ-პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური პირობები და ბოლოს, ქვეყნის წინაშე მდგარი ამოცანები გამორიცხავდა დესპოტიზმზე დამყარებულ მმართველობას, ანუ ტირანიას. ე.ი. ისეთ ვითარებას, როცა ხელისუფლის ნება-სურვილი ქვეშევრდომთათვის იძულებით თავსმოხვეული იქნებოდა.

ტირანობა მარტოდენ ადამიანის ხასიათით არ არის განპირობებული. აქ ჩვენ ისტორიიდან არაერთ მაგალითს ვხედავთ ამ პოზიციის ნათელსაყოფად, რადგან ყოველ გმირს დრო და ვითარება ქმნის, ასეთსავე გარემოებაზეა დამოკიდებული ტირანიის წარმოშობაც. სწორედ დრომ და ვითარებამ უნდა მისცეს კაცს უსაზღვრო ძალაუფლება, რომ საშუალება ჰქონდეს თვითნებობისა და ძალადობაზე დამყარებული ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებისა.

აი, რა შემთხვევაში შეიძლებოდა ყოფილიყო ტირანია. მაგრამ, არა იმ სახელმწიფოში, სადაც პიროვნულად თვით მეფეც არ იყო თავისუფალი. გიორგი I დროისგან დალდასმული თავის ქვეშევრდომთა მსაგავსად არანაკლებ ტრაგიკული პიროვნება იყო.

კოსტანტინე გამსახურდიას რომანში გამოყვანილი გიორგი I “ერის წყლულთა” მკლავმოუღლე მკურნალად გვევლინება. მეფე განასახიერებს საერთო ძალისხმევას ქვეყნისას მთელი თავისი სიძლიერით და სისასტიკით. ასეთ პირობებში მეფისადმი მორჩილებაზე თანხმობას, თვით გულამაყი დიდი ხელოვანი არსაკიდეც აცხადებს და ჩვენს წარმოდგენაში ამიტომაც გიორგი I არათუ უტოლდება, აღმატება კიდევ სვეტიცხოვლის შემოქმედს.

XI საუკუნის დასაწყისის საქართველოში არსაკიძის სურვილი ხელოვნების თავისუფლებისათვის, განა იგივე არ იქნებოდა სულერთი რომ ყოფილიყო გიორგი I – თვის სვეტიცხოველს ბერძენი ოსტატები აღაშენებდნენ თუ ქართველები. სწორედ XI საუკუნემ – ქართული ეროვნული სახელმწიფოს მშენებლობის ხანამ შექმნა შუა საუკუნეთა საქართველოს ყველაზე მნიშვნელოვანი და დიდი ტაძრები.

ბაგრათი, სვეტიცხოველი, გელათი, ალავერდი, სამთავისი.... მტკიცე, ერთიანი, განუყოფელი საქართველოსთვის ბრძოლის შენამენია.

სწორედ ამიტომ არ შემცდარან რეცენზენტები და მათთან ერთად მკითხველიც, როცა მეფე გიორგი როგორც წიგნში, ისე ამ ნაწარმოების მიხედვით შექმნილ ფილმშიც გაცილებით მეტი სისრულით აღიქვს და სხვა გმირთა შორის მეტი სიყვარულით შეიყვარეს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ასეთ მხნე და სასტიკ მეფეებს გაერთიანებისათვის მებრძოლთ თვით ეკლესიის მსახურნიც უჭერდნენ ხოლმე მხარს და ეხმარებოდნენ ხან საქმით, ხან კიდევ სულიერი გავლენით.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქართული ეროვნული თვითშეგნება და საქართველოს სამეფოს გაერთიანება იდეოლოგიურად ქართულმა ეკლესიამ მოამზადა. მაგრამ, იმავე გაერთიანებისათვის ბრძოლაში თვით ეკლესიას ჰქონდა საკუთარი თვალსაზრისი ე.წ. ცეზარო – პაპიზმის იდეები, რაც შესანიშნავად გამოჰდა გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში”. ამ კონცეფციის მიხედვით, ქვეყნიერი მეფე და ყველა კაცი ეკლესიას უნდა დაემორჩილოს. ეკლესია თავის თავზე აღიარებს მხოლოდ ქრისტეს ხელმწიფობას.

საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლაში ეკლესია მთლიანი ფრონტით არ გამოსულა მეფის მხარეზე. მისი გარკვეული ნაწილი მეფის მოწინააღმდეგე აზნაურთა მხარეზეც იბრძოდა. ასეთ სიტუაციაში თვით ეკლესიის დაქვემდებარებისათვის ბრძოლა წარმოადგენდა ცენტრალური ხელისუფლების იმ საერთო ბრძოლის ნაწილს, რომელიც მიმართული იყო დიდგვარიანი ფეოდალების წინააღმდეგ.

ქვეყნის ერთიანობისათვის ბრძოლაში ქართველი მეფეების შემდგომმა წარმატებებმა და განსაკუთრებით, დავით აღმაშენებლის სახელოვანმა გამარჯვებებმა საშუალება მისცა ცენტრალური ხელისუფლების მომხრე, მოწინავე ძალებს და მათ შორის „ქართლის ცხოვრების“ ავტორებს ძირეული ცვლილებები შეეტანათ სამეფო კარის იდეოლოგიაშიც. შემუშავდა ე.წ. „ღმრთისმთავრობის“ თეორია, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოს მეფის, როგორც ბელადის შეგნებულ იდეალიზაციას. მისთვის ზეციური ძლიერებისა და უცოდველობის თვისების მინიჭებას. ამ შეხედულებით თუკი მეფე ღმრთისმთავრი და ღმერთის სწორია, თავისთავად ცხადია, რომ მისი არც ტახტზე ასვლა და არც ტახტიდან ჩამოგდება ფეოდალთა ნება-სურვილზე არაა დამოკიდებული; უფრო მეტიც, მეფის ნება-სურვილი იგივე ღმრთის ნება-სურვილია, ამიტომ, ყველა მისი ქვეშევდომი, და მათ შორის, დიდი ფეოდალებიც, მეფეს უსიტყვოდ უნდა ემორჩილებოდეს და ყველა მის სურვილს ასრულებდეს. ნათქვამიდან ცხადია, რომ მეფის ხელისუფლების ღმრთისმთავრობის თეორიის უშუალო მიზეზი რეაქციის დამარცხება და მეფის ხელისუფლების /ე.ი. სახელმწიფოს/ გაძლიერებაა. მაგრამ, ამასთანავე ამ ტენდენციამ ქვეყნის ძლიერების ზრდასთან ერთად შესაბამის დროსა და პირობებში მიიღო უკიდურესი ხასიათიც. ეს შემჩნეული აქვს ივ. ჯავახიშვილს: „რაკი საქართველოს მეფეები და მათი თანამოაზრენი ასეთ შეხედულებას მისდევდნენ, ცხადია მეფეები თავიანთ თავს სრულ თვითმპყრობელებად ჩათვლიდნენ და კეისრობის ძლიერების მოხვეჭასაც მოინდომებდნენ“. შემდეგში სწორედ ასეც მოხდა.

ჯერ კიდევ XVIII ს-ში ცნობილი ფრანგი ფილოსოფოსი შარლ ლუი მონტესკიე იკვლევდა იმ პირობებს, რომლებიც ხელს უწყობენ და იწვევენ მმართველობის ამა თუ იმ ფორმის ჯერ განმტკიცებას, შემდეგ გადაგვარებას და ბოლოს დაცემას. დესპოტიას მონტესკიე თვლის მმართველობის ცალკე, დამოუკიდებელ ფორმად. მისი მტკიცებით: “არსებობს სამი სახე მმართველობისა – რესპუბლიკური, მონარქისტული და დესპოტური”, “რესპუბლიკური მმართველობა, წერს იგი, არის ის, რომელშიც ერთი მართავს, მაგრამ მყარი დადგენილი კანონებით, მონარქიულ სახელმწიფოში ყველაფერს აკეთებს და განსაზღვრავს კანონთა ძალა, ხოლო დესპოტურ სახელმწიფოში – მართავს ერთი, უკანონო თავისი ნებითა და წადილით და ყველაფერს განსაზღვრავს ხელმწიფის მუდამ შემართული ხელი. ამის შესახებ მონტესკიეს თანამედროვე ვოლტერი,

ხოლო შემდეგ კარლ მარქსიც საყვედურობდნენ, რომ მისი კლასიფიკაცია ხელოვნურია, ვინაიდან მონარქია და დესპოტია ისე ჰგვანან ერთმანეთს, როგორც ტყუპებიო. საქართველოს XI-XII საუკუნეების პოლიტიკური ცხოვრება, ვფიქრობთ, მონტესკიეს თვალსაზრისის დასასაბუთებლად სწორედაც რომ სასურველ ნიმუშს წარმოადგენს.

საქართველოს გაერთიანებისა და წინა აზიის უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაქცევის შემდგომ, ქვეყანაში მმართველობის ფორმა განმტკიცების შემდეგ თანდათან იწყებს გადაგვარებას. გიორგი III-ის მეფობის წლებში შეიქმნა პირობები სახელმწიფოში პოლიტიკური წყობის დესპოტიად გადაქცევისა. თუ ბაგრატ III-ის, გიორგი I-ის, ბაგრატ IV-ისა და დავით აღმაშენებლის საქართველოში, ქვეყნის ერთიანობისათვის მებრძოლი პიროვნებისათვის მამოძრავებელი იმპულსია პატივი, გიორგი III-ის სამეფოში მას დესპოტიის შიში თრგუნავს.

დესპოტია საქართველოში

ქვეყნის ვითარებიდან გამომდინარე, მმართველობა XII საუკუნის საქართველოში აშკარად გამოხატული აბსოლუტური მონარქიის ნიშნებს ღებულობს. ამის მკაფიო მაგალითს კი გიორგი III-ის მეფობაში ვხედავთ. ჯერ კიდევ მემკვიდრეობის უფლების წესის დარღვევით გიორგი III-ის გამეფება, ხოლო შემდეგ მის მიერ სამეფო ტახტზე ქალის აყვანა ფეოდალური საქართველოს სამართლისმცოდნეთა აზრითაც ტრადიციით განმტკიცებული მეფობის დამკვიდრების უფლების ხელყოფას წარმოადგენდა. ამ მეტად მნიშვნელოვან საკითხებზე, როგორც უკვე მკვლევართაგან შენიშნულია, “ქართლის ცხოვრება” ფარავს ბევრ საიდუმლოს, ამიტომ ბევრად უფრო ვრცლად დემნაზე და მის მამა – ბიძაზე ვგებულობთ ვახუშტის, ვარდან დიდის და, განსაკუთრებით, სტეფანოზ ორბელიანის ისტორიიდან.

ჰქონდა თუ არა დემეტრე I-ს რაიმე კანონიერი საბუთი, როდესაც თავის უფროს შვილს, ხოლო შემდგომ შვილიშვილს მემკვიდრეობის უფლებას ართმევდა? თუ დემეტრე I-ს ჰქონდა სიძულვილის უფლება უფროსი შვილის დავითისადმი, რომელმაც მამა იძულებით ტახტიდან ჩამოაგდო, ქართული სამეფო უფლების მიხედვით თუ განვსჯით, გიორგი III დემნა უფლისწულის მიმართ აშკარა უზურპატორია.

თავისთავად ის ამბავი, რომ მშობელმა მამამ თავის პირმშოს მარტოოდენ პირადი გრძნობის გამო კანონიერი, ტრადიციით განმტკიცებული მეფობის დამკვიდრების უფლება მოუსპოს, უკვე აღარაა კერძობითი შემთხვევა. ამ შემთხვევაში მომხდარი ფაქტი თავისთავად ფეოდალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში ერთგვარად განმტკიცებულ წესსა და წესრიგსაც უპირისპირდება. და გასაგებია, თუ ფეოდალებიც ამ ტრადიციის დარღვევაში თავისი უფლებების შეზღუდვას დაინახავდნენ. ამგვარ ნიადაგზე კი ყოველთვის შეიძლებოდა ამბოხება აღმოცენებულიყო, სადაც დიდებული აზნაურები მეფის წინააღმდეგ განდგომას დიდის სიამოვნებით დაუჭერდნენ მხარს.

საკმაო მასალები რომ მოიპოვებოდეს ცხადია, დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა საკითხის შესწავლას, თუ როგორ გამოიყენეს დიდებულმა აზნაურებმა მეფის მიერ დარღვეული წესი პირდაპირ მემკვიდრეობასა და პირმშობაზე დამკვიდრებული უფლებისა. მაგრამ, ერთი კია, რომ ცალკეულ მაგალითებზე დაყრდნობით ივ. ჯავახიშვილი აკეთებს დასკვნას, რაც ძირითადად მიღებული და გაზიარებულია თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც.

„საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ გიორგი III დროს დიდებული აზნაურები ისე დაშინებული არ იყვნენ, როგორც დავით აღმაშენებლის დროს, და უფრო თამამადაც იქცეოდნენ ხოლმე. ასეთი მდგომარეობა კი, რასაკვირველია, მეფის ხელისუფლების შესუსტების მომასწავებელი იყო“.

ივ. ჯავახიშვილის მიერ ამ შეხედულების გასამაგრებლად მოყვანილი მაგალითები ცხადლივ მიუთითებენ იმაზე, თუ რა მწვავე კლასობრივ ბრძოლებს ჰქონია ადგილი იმჟამინდელ საქართველოში. ხოლო რაც შეეხება გიორგი III დროს ამგვარი ბრძოლებით მეფის ხელისუფლების შესუსტების შესაძლებლობას, ვფიქრობთ, უფრო მეტი საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ სრულიად საპირისპიროზეც.

როგორც შემდგომმა მოვლენებმაც აჩვენა, გიორგი III-ს პირადი ნიჭისა და უნარის წყალობით არ გასჭირვებია თავისი უკანონო მეფობა მის ქვეშევრდომთ კანონიერად მიეღოთ. ენერგიული საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, დაუნდობელი ბრძოლა სამეფო ხელისუფლების მოწინააღმდეგეთა მიმართ, იყო ის ძალა, რომელიც თვით სამართლიანობაზეც იმარჯვებდა. ასეთი თვითმპყრობელი მეფე როდესაც ქვეშევრდომთ ძლიერ ხელისუფლებას თავს ახვევდა, კომპენსაციად საქართველოს საზღვრების გაფართოებას, ახალ მიწებსა და სიმდიდრეს სთავაზობდა. თუ მისი მამა დემეტრე I სახელმწიფოს დაცვისათვის უფრო ზრუნავდა, ვიდრე საქართველოს შემატებისათვის, გიორგი III, რომელსაც მემკვიდრეობა სიტყვებით, „დავითიანობა და სოლომონიანობა მოჰგვარობდა, თავისი დიდი პაპის დავით აღმაშენებლის მსგავსად, მაჰმადიან მმართველებს ხელიდან აცლიდა სამფლობელოებს - ძლიერად მოსილებით აღჭურვილი ერთგულსა და ორგულსაც იყმევდა..“ ეს კი, იმ ხანგრძლივ ბრძოლაში, რომელიც ხელისუფლების გამო მეფე-აზნაურებს შორის წარმოებდა, მეფის უცილობელი მბრძანებლობისათვის მყარი ნიადაგის შემზადების მეტად სერიოზული გამარჯვება იყო. მაგრამ, ამით მეფე მარტო საკუთარი ხელისუფლების განმტკიცებისათვის როდი ფიქრობდა. მუდმივი საზრუნავი, რომელიც საგონებელში აგდებდა გიორგის III-ს, მისი ერთადერთი ქალიშვილის თამარის გახელმწიფება იყო. ასეთი აზრი კი აზნაურების სურვილს დამორჩილებული მონარქისაგან ძნელად წარმოსადგენად გამოიყურებოდა. არადა სწორედ მეფის ეს განზრახვა ხომ დიდებულთა გამოწვევასაც გულისხმობდა უთუოდ.

ამგვარად, ხელისუფლების ბრძოლით მოპოვების პასუხია დიდებულთა აჯანყება დემნას მოთავეობით.

ეს პოლიტიკური შეთქმულება, რომელმაც დიდ საფრთხეში ჩააგდო გიორგი მეფე, მოხდა 1177 წელს, ჰქონდა თუ არა აჯანყებულთა მოთხოვნას კანონიერი საფუძველი? უდავოა, რომ ჰქონდა. მეფედ კურთხევის ქართული წესის თანახმად, ქალის გამეფება არ შეიძლებოდა, რადგან მეფობის უფლებები მეფე-ქალის შემდეგ სხვა გვარზე გადადიოდა.

ლეონტი მროველის ცნობით, ასფაგურ მეფე (IV საუკუნე) გადაშენდა, რადგანაც „არა ესუა ძე, არამედ ასული ერთი“. ქართლის წარჩინებულებმა სთხოვეს სპარსეთის მეფეს უფლისწული მირიან „მეფედ“ ქართლისა, რომელიც შეირთავდა ასფაგურის ქალს; მირიანს უნდა დაეცვა ქართველობა, ქართველთა სჯული, და ქართველები არ უნდა ყოფილიყვნენ სპარსთაგან შევიწროებულნი.

საინტერესოა ის შემთხვევა, რომ თამარისა და რუსუდანის გამეფების შემდეგაც ქალის მეფობას საქართველოში გარკვეული წრეები უკანონოდ თვლიდნენ. ჟამთააღმწერლის გადმოცემით, სარგის თმოგველი „ძლიერად წინააღმდეგობდა“ დავით ნარინს, რომ არ შეიძლება ტახტი მიღებულ იქნეს ქალისგანო! მოწინააღმდეგენი სარგის თმოგველს უპასუხებდნენ, რომ თუმცა დავით ნარინი რუსუდანის შვილია, მაგრამ რუსუდანი თვითონვე იყო მეფე და მეფობა რუსუდანმა თავისი ძმისაგან, ე.ი. მამაკაცისაგან მიიღო, ხოლო დავით ულუ „უკანონო“ შვილია და ამიტომ არ შეიძლება მისი მეფობაო. ეს ეპიზოდი საყურადღებოა იმ მხრივაც, რომ რუსუდანის მეფობასაც კი, როგორც ქალისას, ფეოდალურ საქართველოში საეჭვოდ ხდიდნენ. ამასთანავე, რაც მთავარია, თამარისა და რუსუდანის შემდეგ ქალის მეფობას საქართველოში ადგილი აღარ ჰქონია, ე.ი. მათ მეფობას გამონაკლისი ხასიათი აქვს და ქართულ სამართალს ეს წესი საბოლოოდ არ მიუღია.

მაშასადამე, ქალი რომ მეფედ არ შეიძლებოდა ყოფილიყო, ეს იყო კანონი, რომლის შეცვლაც გიორგი III განიზრახა. იყო კი ეს რაიმე აუცილებლობით განპირობებული? რადგან ტახტის მემკვიდრედ ითვლებოდა მხოლოდ ვაჟი, როგორც ცნობილია, საქართველოში სენიორატისა და მაიორატის საპირისპიროდ მემკვიდრეობაში გაბატონებული იყო პირმშობა შენაცვლების პრინციპის დაცვით. გიორგი III-საც, თუ არა პირადი განზრახვით, ამ წესის საწინააღმდეგო არაფერი უნდა ჰქონოდა. მით უმეტეს, რომ ამასობაში „მოიწაფა ძმისწული მისი, შვილი დავით ძმისა მისისა უხუცესისა, სახელით დემეტრე, სახე-კეთილ და ყოვლთა ახელითა მარჯვე, ნასწავლი, მსგავსი სახლიშვილობისა მათისა“.

ამდენად, „ოღითგანვე მომდინარე წესის დარღვევა მოტივის მხრივ არ გამოიყურებოდა მისაღებად, რამდენადაც მეფის ქცევაში სახელმწიფოს მეთაურის ნაცვლად მამის ტენდენციური მიდრეკილება მოჩანდა. ამასთანავე, თავისთავად არსებული წესის დარღვევა ჩვეულებითი ნორმის შეცვლა (საქართველოში ტახტის მემკვიდრეობის წესი ჩვეულებითი სამართლის ნორმით უნდა არსებულიყო) იწვევს უკმაყოფილებას, რამდენადაც ფეოდალიზმის დროს განსაკუთრებით ძლიერია ტრადიცია“ (ივ. სურგულაძე).

ბუნებრივია, ისმის კითხვა: შესუსტებული მეფის ხელისუფლება გაუბედავდა კი დიდებულ აზნაურებს ასეთ გამოწვევას? ეს ხომ მათი ურთიერთბრძოლის საბოლოო ანგარიშსწორება იყო. როგორც ჩანს, გიორგი III დაჯერებული იყო თავის ძალებში და იგი ამაში არც შემცდარა. ეს საყურადღებო გარემოება ერთხელ კიდევ მიუთითებს, რომ მხოლოდ მეფის ხელისუფლების კიდევ უფრო განმტკიცების პირობებში შეეძლო გიორგი III-ს ასეთი გადაწყვეტილების მიღება.

მაგრამ საქართველოს ტახტზე ქალის აყვანა მარტო ოპოზიციის დათრგუნვით და დემნას დასჯით არ გადაწყდებოდა. ამ აზრის წამომწყებს, თვითონ გიორგის, მისი განხორციელებისათვის სჭირდებოდა აგრეთვე ამ უფლების იდეოლოგიური დასაბუთებაც. რაც არანაკლებ მწელ, თუ არ ვიტყვით

თითქმის შეუძლებელ საქმეს წარმოადგენდა. საერთოდ, როგორც ძველ, ისე შუა საუკუნეებშიც საზოგადოებაში ქალი არ შეიძლებოდა მამაკაცის თანასწორი ყოფილიყო და ეს არა მარტო აღმოსავლეთის ქვეყნებში. გავიხსენოთ საფრანგეთის ისტორია: 1304 წელს ფრანგებმა კანონით დაადგინეს, რომ საფრანგეთის ტახტზე ქალის დასმა არ შეიძლებოდა. რასაკვირველია, ფეოდალური საქართველოც გამონაკლისს არ წარმოადგენდა ამ მხრივ. შუშანიკი ამბობს: „განვისაჯნეთ“ მე და ჩემი ქმარი იმ ქვეყანასა, „სადა არა არს რჩევაა მამაკაცისა და დედაკაცისა“.

შუშანიკის სიტყვების მიხედვით აშკარაა, რომ ამქვეყნად არ არის თანასწორი ქალი და მამაკაცი. მაგრამ, უკვე XII საუკუნის მოღვაწე ნიკოლოზ გულაბერიძე, რომელიც თამარის გამეფების თავდადებული მომხრეა და გიორგი III-სთან ერთად გულმოდგინედ იბრძვის ოპოზიციის წინააღმდეგ, საგანგებოდ უბრუნდება ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის საკითხს. თემად ამ მხრივ, ნიკოლოზ გულაბერიძეს ნინო ქართველთა განმანათლებლის მაღალ ღირსებაზე საუბარი განუსაზღვრავს. იგი საგულდაგულოდ სვამს საკითხს, თუ რატომ მოუვლინა ქალი საქართველოს ქრისტიანობის გამავრცელებლად. ის აღნიშნავს: ქართველებს დასცინოდნენ, უსაყვედურებდნენ, რომ ქალის გაქრისტიანებული ხართო და ამით ქართველების სარწმუნოებას იწუნებდნენ. კ. კეკელიძე შენიშნავს: „ჩვენ არ ვიცით, რომ წარსულში ასეთ რაიმეს ადგილი ჰქონდეს. მხოლოდ ის კია მოსალოდნელი, რომ ნიკოლოზ გულაბერიძის მიერ ეს საკითხი დასმული იყოს თამარის ტახტზე გასამტკიცებლად“.

საქართველოს ტახტზე ქალის აყვანამ აამეტყველა არა მარტო საეკლესიო მსახური, მეფე-ქალის სახემ უშუალოდ შეისხა ხორცი რუსთაველთან, მხატვრული სიტყვის ოსტატთანაც. თამარ მეფის მოღვაწეობის შესახებ სრულფასოვანი ინფორმაცია შეიძლება ითქვას, უკან დაახევინებდა თვით ჰეგელის შემდეგ აზრსაც: “სახელმწიფო საფრთხეში ვარდება, როცა მთავრობის მეთაური გახდება ქალი, ვინაიდან ის მოქმედებს არა ზოგადსაყოველთაო მოთხოვნების (პრინციპების) თანახმად, არამედ ხელმძღვანელობს შემთხვევითი აზრებითა და მიდრეკილებებით”.

მკვლევართა უმეტესობის აზრით, რუსთაველი თავისი პოლიტიკური მსოფლმხედველობით აღწერილი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ამბების მიმართ მკვეთრად გამოთქვამს თავის თვალსაზრისს. მიჩნეულია, რომ პოემის ავტორმა მხატვრული ენით დაასაბუთა თამარის გამეფების კანონზომიერება და გონივრულობა. რაკი უკვე ვიცით, თუ როგორ და რა ნიადაგზე აღმოცენდა ამგვარი მოძღვრების საჭიროება, ამდენად, ჩნდება აზრიც - „ვეფხისტყაოსანი“ დაკვეთით ხომ არ არის დაწერილი. ამას გვაფიქრებინებს საკუთრივ პოემაში ერთი სტრიქონი, რომელშიც თითქმის მთლიანადაა გადმოცემული ამ პროგრამის შინაარსი, რომელიც სავარაუდებელია, რომ მოდიოდა დამკვეთთაგან: კერძოდ გიორგი III-ისგან. „მიბრძანეს მათთად საქებრად თქმა ლექსებისა ტკბილისა“.

როგორც გვარწმუნებენ: შეკვეთით თხზულებების შექმნა მიღებული იყო შუა საუკუნეების აღმოსავლეთშიც და დასავლეთშიც, დაკვეთითაა შესრულებული რიგი დასავლური სარაინდო რომანები და აღმოსავლური წარმოშობის სამიჯნურო და საგმირო პოემები. ასე რომ, აქ უჩვეულო არაფერია. ყურადღებას სხვა რამ იქცევს. ის, რაზეც ჯერ კიდევ დ. კარიჭაშვილი წერდა: „პოეტს რომ ნდომებოდეს თამარ მეფის გამოსახვა თავის მოთხრობაში თინათინის სახით, ნუთუ დასჯერდებოდა იმას, რაც თინათინს არგუნა თავის თხზულებაში“?.

ამას გარდა, პოემაში გიორგი III-ის მოუხსენებლობაც ერთგვარ გაკვირვებას იწვევს: „თუ გიორგი მეფისათვის საინტერესო ნაწილი პოემისა მის სიცოცხლეში გავრცელდა, რატომ ერთი სიტყვითაც არ მოიხსენია პოეტმა თავისი მბრძანებელი და შრომის დამკვეთი?-კითხულობს ა.ბარამიძე. რატომ დაარღვია ტრადიციით განმტკიცებული წესი? და კიდევ რამდენი კითხვის დასმაა შესაძლებელი?“.

ამ ეჭვებს შესაძლოა მართლაც ჰქონოდა საფუძველი პოემაში მარტოოდენ თამარის, როგორც ქალის, გამეფების საკითხი რომ იდგეს. ჩვენში ბევრი ფიქრობდა და ახლაც ფიქრობს, რომ ეს არ არის „ვეფხისტყაოსნისთვის“ ცენტრალური საკითხი, უფრო მეტიც, როგორც თავად ბ-ნი ივ. ჯავახიშვილი შენიშნავდა „... პოემაში ოქროსავით მიმოხეულია სოციალური ხასიათის სიბრძნე იმ საკითხებზეც, რომლებიც მაშინ მოწინავე ქართველ საზოგადოებას აღელვებდა“.

რა თქმა უნდა, პოეტმა თანადროული ისტორიული სინამდვილის ცალკეულ ფრიად მნიშვნელოვან მხარეებზე პასუხი გენიალურ ჩანაფიქრთან ერთად მოგვცა. ამიტომ ამა თუ იმ საინფორმაციო მასალის დადგენა უწინარესად რუსთაველის პოლიტიკური მსოფლმხედველობის გარკვევით თუ მოხდება. მაგრამ, გვადლევს კი ამ საკითხზე არსებული თვალსაზრისები სათანადო პასუხს?!

აი რას წერს ივ. ლოლაშვილი: „არ უნდა იყოს სწორი რომ მხოლოდ 1177 წლის პოლიტიკურმა შეთქმულებამ ჩააგდო დიდ საგონებელში მეფე. როგორც ჩანს, გიორგი III საგულდაგულოდ ემზადებოდა თამარის გასამეფებლად და ეტყობა ჩქარობდა კიდევ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა დემნა თავისი მომხრეებით აჯანყებას არ დაიწყებდნენ და დაელოდებოდნენ უფრო ხელსაყრელ და ბუნებრივ შემთხვევას - მეფის გარდაცვალებას“.

სავალალო მდგომარეობა კი ჯერ კიდევ მაშინ შეიქმნა, როცა გიორგი III-მ გადააბიჯა ყოველგვარ ზნეობრივ ფარგლებს, არ დაერიდა ეკლესიის მამებთან კონფლიქტსაც და მემკვიდრე ვაჟის ყოლის სურვილით ბედი სხვა ქალთან სცადა. მაგრამ, მეფეს ხარჭის ხელშიც ქალიშვილი გაუჩნდა, რუსუდანი, რომელიც შემდეგ თამარის მეფობაში არზრუმის ანუ კარნუ-ქალაქის ამირას ვაჟის მუტაფრადინის მეუღლე გახდა. ასეთ დროს უფლისწულს შეეძლო კვლავაც მშვიდად ყოფილიყო, რომ არა გიორგი III-ის სურვილი და საამისო სამზადისი ტახტზე თავისი ასული დაესვა.

ცხადია, ამგვარ ნიადაგზე კი, როცა უკვე იდეოლოგიური დასაბუთება ეძლეოდა ქალის გამეფებას, შეიძლებოდა ამბოხება აღმოცენებულიყო, და მას არც დაუყოვნებია. 1177წ. გიორგი III-ის წინააღმდეგ დიდგვაროვანთა ხელმძღვანელობით დაწყებულ აჯანყებას სათავეში ედგა გიორგის ძმისწული დემნა ბატონიშვილი. დემნას განსაკუთრებით მხარს უჭერდა მისი გამზრდელი და სიმამრი ივანე ორბელი, რომელიც საქართველოს ლაშქრის მხედართმთავრად ითვლებოდა. მათ მხარეზე აღმოჩნდა „ორბელთა და ყოველთა ტომთა და მიმდგომთა მათთა სამცხელთა, ჰერთა, კახთა და სადაცა ვინ ნათესავი და ნატამალი მსმენარი მათდა იყო“. ამ დროს დიდ განსაცდელში ჩავარდნილ გიორგი მეფეს ხასიათის სიმტკიცე და შორსგამჭვრეტელობა გამოუჩენია. მეფემ მესამოხეებს ზოგი დაყვავებით, ზოგი ძალით წაართვა განდგომილები.

აქ აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ მიმდინარე ბრძოლაში ხალხი უფლისწულის პოზიციას, მიუხედავად მისი სამართლიანობისა, უგულოდ ეკიდებოდა, მეფის წინააღმდეგ არ გამოსულა. ამიტაც ჩანს, რომ იმჟამინდელი

საქართველოს საზოგადოების ყველა ფენისათვის თამარის, როგორც ქალის გახელმწიფება უფრო მეტად მიმზიდველი და მისაღები იყო, ვიდრე გიორგის დემნათი შეცვლა.

ასეთ აქტიურ მხარდაჭერას მოკლებულ მემამოხეებს კი ისლა დარჩენოდათ, ლორეს ციხეში შეხიზნულიყვნენ. როდესაც შემწყვდეულთ სასოება წარეკვეთათ სტ. ორბელიანის სიტყვით, დემნა ლორეს ციხიდან ღამე ჩამოშვებულა და ბიძასთან მისული მუხლმოდრეკით ემუდარებოდა მას შეებრალებინა და მისთვის მხოლოდ-და სიცოცხლე ეჩუქებინა. ამის შემდგომ ამბოხების დანარჩენი მონაწილენიც „გამოასხეს“.

დანაშაულობისდა მიხედვით თითოეული მონაწილე შესატყვისი სასჯელით იყვნენ დასჯილნი: „დემნას, ვითარცა განდგომილს უფლისწულს, თვალები დასთხარეს და გამოასაჭურისეს, რომ ჩამომავლობა არა ჰყოლოდა“, ლაშა-გიორგის დროინდელი ქართველი მემატთანე გამოსაჭურისებაზე არას ამბობს; მისი სიტყვით, ჯერ „დემეტრე (დემნა) კლდეკართა დასუეს, უკან თუალნი დასწუნეს“. როგორც ეტყობა, საბრალო ბატონიშვილს ეს საშინელი სასჯელი ვერ აუტანია, იგივე მემატთანე ამბობს: „მოკუდა და მცხეთას დამარხეს“-ო. ბიძას დამნაშავე ძმისწული მეფეთა საგვარეულო სამარხი მონასტრის - გელათის ღირსიც კი არ გაუხდია. ივანე ამირსპასალარს თვალები დასთხარეს, ხოლო დანარჩენი მთავარი მონაწილენი ორბელთა გვარისანი სიკვდილით იყვნენ დასჯილნი. ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატთანეც ადასტურებს ამას.

ასე სასტიკად და შეუბრალებლად დასაჯა გიორგი III ამ განდგომილების მოთავენი და მონაწილენი.

ამ ანგარიშსწორებაში განსაკუთრებით ძლიერი გავლენა იქონია დემნა - გვარეულობით ბაგრატიონის ხვედრმა.

როგორც ცნობილია, ჯერ კიდევ იმ ეპოქაში, როდესაც ბაგრატიონთა მეთაურობით საქართველოს გაერთიანების პირობები მომწიფდა, შეიქმნა ლეგენდა ამ გვარის ღვთიური წარმოშობის შესახებ. ეს ლეგენდა უკვე X საუკუნეში იმდენად გავრცელებული ყოფილა, რომ თვით ბერძენთაგან იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენეტი იზიარებდა, ხოლო XI საუკუნის პირველ ნახევარში, მცირე ცვლილებებით, ბაგრატიონთა მემატთანეს სუმბატ დავითის ძეს თავისი ქრონიკის წყაროდ გამოუყენებია და ბაგრატიონთა გვარის გენეალოგია მასზე დაუფუძნებია. ამ ლეგენდის მიხედვით, ქართველი მეფენი თავიანთ თავს დავით მეფის - წინასწარმეტყველის ჩამომავლებად თვლიდნენ და თვით მაცხოვარს ენათესავებოდნენ. ბაგრატიონთა გვარის ღვთიური წარმოშობის ხაზგასმა და ჩვეულებრივი ერისთავებისა თუ მთავრების წინაშე მათი აბსოლუტური უპირატესობის მტკიცება ზოგადად რომ ვთქვათ, გამორიცხავდა (თეორიულად) სხვა გვარის წარჩინებულთაგან ბაგრატიონის სამეფო-გვარის შევიწროება-დამცირების ყოველგვარ შესაძლებლობას: თუ რომელიმე ბაგრატიონი მეფე ან ერისთავი ღირსი იყო შევიწროებისა და დამცირებისა, მისი ადგილი სხვა, უკეთეს ბაგრატიონს უნდა დაეჭირა, ხოლო თვითონ სამეფო გვარის გვერდის ავლა, მისი დამცირება-შევიწროება და სხვა გვარის მის დონემდე ამაღლება წარმოუდგენელი იყო. ვერც ერთი გვარის ფეოდალი ვერ გაბედავდა იმ დროს ფეოდალური იერარქიის კიბეზე ბაგრატიონთა ადგილის დაკავებას, და რომ გაეხედნა კიდევაც, მას ქვეშევრდომები ბაგრატიონთა სწორად არ ჩათვლიდნენ და, მაშასადამე, არც დაემორჩილებოდნენ.

ასე რომ დემნა ბაგრატიონის ასე სასტიკად და შეუბრალებლად დასჯას შეეძლო შეერყია სამეფოს მყუდროება. ღვთით გვირგვინოსან ბაგრატიონთა ღვთივ დამკვიდრებულის სასიკვდილოდ გამეტებით ცხადი უნდა გამხდარიყო, რომ ეს შეუწყნარებელი საქციელი გვირგვინოსნებისთვის სამომავლოდ საბედისწერო პრეცედენტი გახდებოდა. მას უკვალოდ რომ არ ჩაუვლია ჩვენი ისტორიისთვის, ჩანს შემდგომი ამბებიდანაც. 1184-86 წ.წ. თამარის წინააღმდეგ ამხედრებულ ყუთლუსტა ბანაკში, სადაც ყველა ერთნაირ პოზიციაზე არ იდგა, იყვნენ უკიდურესი რადიკალებიც. მათ მეფის ხელმწიფობის გაქრობა ენებათ და ხელმწიფობის საკუთარ ხელში ჩაგდება სურდათ, გაფიცულ კარვისელთაგან ეს ის მიმდინარეობა იყო, აჯანყებისას სასახლის აღებითაც რომ იმუქრებოდა და თუ ეს არ მოხდა და სახელმწიფო ხელისუფლების მთლიანად ხელში ჩაგდება ვერ მოხერხდა „ჩანს საქართველო ამაზე უფრო წინ წასული ქვეყანა არ იყო“ (ნ. ბერძენიშვილი). არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ისიც, რომ ამ მეტად გადამწყვეტ მომენტში თამარ მეფემ საკვირველი დიპლომატიური უნარი გამოიჩინა აჯანყების მშვიდობიანად ჩასაქრობად. ასე აღმოჩნდა საფრთხეში ხელისუფლება და თვით მეფის სიცოცხლეც.

ამ შემთხვევაში გიორგი III-ის მისამართით შეიძლება ითქვას, რომ მისი მოქმედება მხოლოდ და მხოლოდ ახლო მანძილზე იყო გათვლილი და ამკარად წინდაუხედავი იყო. იგი მოწინააღმდეგეთა სიძულვილს ისე დაებრმავებინა, რომ არაფერს უწყევდა ანგარიშს. გიორგი მეფემ ჯერ კიდევ დემნას განდგომილებისას ისარგებლა და ვაზირებად დიდგვარ ორგულ მოხელეთა მაგიერ ერთგულნი დანიშნა. მათ შორის ივანე ორბელის ადგილას ამირსპასალარად უგვარო კაცი ნაყიფაყარი ყუბასარი დააყენა, რომელმაც თავი იმით გამოიჩინა, რომ შეთქმულების დედაქალაქზე იერიშის მიტანის დროს, გაჭირვებაში ჩავარდნილ იქ მყოფ გიორგი III-ს „500 მეომარი თანამეტომე დროულად მიაშველა“.

ამ შემთხვევაში მეფეს ფეოდალური არისტოკრატის გულისწყრომა ნაკლებად აწუხებდა, მისთვის მნიშვნელოვანი იყო მხოლოდ ერთგულნი არ დარჩენოდა შეუმჩნეველი განურჩევლად მათი სოციალური მდგომარეობისა. სწორედ ამიტომ დაჯილდოებულთა შორის იყვნენ, რა თქმა უნდა, ძირძველებიც, მაგრამ ყველა მათგანის დაწინაურება მხოლოდ - ერთგულების ხარისხით იყო განსაზღვრული.

მეფის ამგვარ მოქმედებას, არცთუ იშვიათად, აიგივებენ ხოლმე დავით აღმაშენებლის ანალოგიურ პოლიტიკასთან. როგორც ცნობილია, დავითმა შეძლო სახელმწიფო მართვის სისტემაში „სამოქალაქო და სამხედრო უწყებაში“ დაბალი ფენებიდან, დაბალი წრიდან გამოსული ნიჭიერი მოხელეების დაწინაურება. მაგრამ, ასეთი შედარება, ვფიქრობ, მაინც არ იქნებოდა სწორი. ვინაიდან, პირველ შემთხვევაში, მეფე მოქმედებს პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე და აქ მისთვის სულერთია პიროვნების სხვა ღირსება, გარდა ერთგულებისა, რომელსაც, საბოლოო მიზნით, თვითმპყრობელობის განმტკიცებისათვის იყენებს. ხოლო, მეორე შემთხვევაში მეფე ქვეყნის ინტერესებიდან გამოდის და ასეთ დროს, ცხადია, სოციალურად დაბალი ფენიდან დაწინაურებული კაცი გარდა ერთგულებისა ახალი საქართველოს მშენებლის ყველა ნიჭითა და უნარით დაჯილდოებული პირია.

ამგვარი შედარებაც კი საშუალებას გვაძლევს უკეთ გავერკვეთ იმ პირობებში, რომლებიც ხელს უწყობენ და იწვევენ მმართველობის ამა თუ იმ ფორმის ჯერ განმტკიცებას, შემდეგ გადაგვარებას და ბოლოს დაცემას.

აბსოლუტიზმის მომხრენი და მოწინააღმდეგენი XII საუკუნის ქართულ საზოგადოებაში

მაგრამ რა შემთხვევაში შეიძლებოდა ყოფილიყო შეუზღუდავი მონარქია აბსოლუტიზმის მნიშვნელობით? როგორც ცნობილია, აბსოლუტიზმი ყველგან ჩნდება გარდამავალ ეპოქაში, როდესაც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება უმაღლეს დონეს აღწევს, როდესაც ძველი ფეოდალური წოდებანი იშლებიან, ხოლო შუა საუკუნეების მოქალაქეთა წოდება ყალიბდება კლასად, რომელსაც გერმანიაში – ბიურგერებს, საფრანგეთში – ბურჟუას, იტალიაში კი პოპოლანებს უწოდებდნენ.

XII-XIII სს-ების საქართველოში თუ იყო ასეთი ვითარება შექმნილი? მართალია, ყველა მკვლევარი არ იზიარებს ამ შეხედულებას, მაგრამ ყველაფრიდან აშკარაა, რომ ამის მსგავს სიტუაციას უნდა ჰქონოდა ადგილი იმდროინდელ საქართველოშიც. უკვე თავისთავად ის გარემოება, რომ სამეფო ხელისუფლება ვაჭრობის, ხელოსნობის და აღებ-მიცემობის განვითარების გზით ქვეყნის ეკონომიკური აღმავლობისათვის იბრძოდა, ნებით თუ უნებლიეთ, ამავე დროს, ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა ახალი, ანტიფეოდალური, ბურჟუაზიული ურთიერთობების ჩასახვა-წარმოქმნისათვის ფეოდალურ საზოგადოებაში. ქვეყანაში ეკონომიკური კავშირების სიძლიერეზე მეტყველებს არაერთი ფაქტი: მათგან ჩვენ მხოლოდ ერთზე შევჩერდებოდით, ესაა – ქალაქი - რესპუბლიკების ჩამოყალიბება XI-XII სს-ების საქართველოში, რაც, ერთი მხრივ, მოქალაქეთა ზედაფენის, „მესამე წოდების“ სიძლიერის მოწმობა იყო, მეორე მხრივ, მათი შემდგომი ზრდისა და განმტკიცების პირობაც, საგულისხმოა კიდევ ერთი ფაქტი, თბილისმა მნიშვნელოვნად გაასწრო ევროპის ბევრ დიდ ქალაქს.

ცნობილია, რომ ევროპის ქალაქები მოსახლეობის სიმრავლით არათუ იმდროისათვის მეთოთხმეტე-მეთხუთმეტე საუკუნეებშიც კი, მაინცდამაინც, არ გამოირჩეოდნენ. გერმანიის უდიდესი ქალაქების – ლუბეკისა და ნიურნბერგის მოსახლეობა ოცი ათასს არ აღემატებოდა. ევროპაში ათი ათასიანი ქალაქი უკვე დიდ ქალაქად ითვლებოდა, ხოლო ბევრ ქალაქში მხოლოდ ორი ან სამი ათასი კაცი ცხოვრობდა.

„მესამე“ წოდების წარმომადგენელთა გაძლიერება, მათი გავლენა პოლიტიკურ ცხოვრებაზე ახლებურ შინაარსს აძლევდა XII საუკუნის საქართველოს. მისი შემდგომი განვითარება ამ (ფეოდალური) ურთიერთობის რღვევისა და ახალი (ბურჟუაზიული) ურთიერთობის ჩასახვა-წარმოქმნის გზით შეიძლებოდა მხოლოდ წასულიყო.

საქართველოში მიმდინარე ცვლილებების შედეგად ძლიერდებოდა და მწვავედებოდა წინააღმდეგობა მეფეებსა, აზნაურებსა და „სიმდიდრით აღზევებულთა“ შორის. ყოველივე ეს კი განაპირობებდა მრავალრიცხოვან პოლიტიკურ მოძღვრებების წარმოშობას, რომლებიც გამოხატავდნენ საზოგადოებაში მეზრძოლ კლასთა ინტერესებსა და მისწრაფებებს.

ხელისუფლება საზოგადოებისაგან დაბეჯითებით მოითხოვდა თვითმპყრობელობის უპირატესობის აღიარებას და კარის იდეოლოგიის, თავის მხრივ, ამ უკანასკნელის თეორიულ დასაბუთებას ცდილობდნენ. ასე მაგალითად, „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი ავტორის თამარის პირველი ისტორიკოსის განმარტებით, თვითმპყრობელობა არის „ერთმთავრობა და ერთგულება ერთისა კაცისა“, რომელსაც თვითონ ღმერთი უნერგავს ადამიანს სულსა და გულში. თვითმპყრობელობის საპირისპირო ცნებაა, ხსენებული ისტორიკოსის მიხედვით, მრავალმთავრობა, სწორედ ისეთი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ჩვენში უფრო ადრე - ფეოდალური დაქუცმაცებულობის დროს. მრავალმთავრობას, მისი სიტყვით, ახასიათებს „შური და ოდომა“. ამით დაუქცევია მას ოდესღაც ერთიანი და ძლიერი ირანის სახელმწიფო. ასე რომ, ოფიციალური იდეოლოგიით თვითმპყრობელობის უპირატესობა ეჭვგარეშეა. ამიტომ ყოველგვარი შეთქმულება და იარაღით ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ უბოროტეს მოვლენად არის კვალიფიცირებული.

მაგრამ, იყო კი აბსოლუტიზმის სასარგებლოდ განწყობილი ქართული საზოგადოება? როგორც ჩანს, არა. მტრის რისხვად ქცეული ქვეყნისათვის, საზოგადოებრივი ცხოვრების გაახლების საჭიროება ახალი ერის დადგომის მაუწყებელი გამხდარიყო. ძველებური ცხოვრება ქართველ საზოგადოებას უკვე აღარ აკმაყოფილებდა და ყველგან მისი ახლებურად მოწყობის საჭიროება იგრძნობოდა. ადამიანი თავისი გრძნობებით, განცდებითა და მოთხოვნილებებით თანდათან მალა სწევდა თავს. მისმა აზრმა, გონებამ საზოგადოებრივი ცხოვრების გზის ძიებისას, ფეოდალური ნორმებისა და სქოლასტიკური დოგმების გადასინჯვისას, აშკარად მემბოხური ხასიათი მიიღო, ხოლო ერთ დროს ვასალურ სახელმწიფოებად დაქუცმაცებულობის მოწინააღმდეგე პროგრესული ელემენტი - სამეფო ხელისუფლება, კერძოდ, „ღვთის სწორი“ მეფე, როგორც ფეოდალური წესრიგის დამცველი უწესრიგობაში, ამ აზრის დამთრგუნველად გამოვიდა. ამიერიდან ის თავის უსაზღვრო ძალაუფლებას, რომელიც ქვეყნის გაერთიანებამ შესძინა, არა სამშობლოს ინტერესებისათვის, არამედ პირადი საჭიროებისათვის იყენებდა, რაც, ცხადია, მხოლოდ სხვათა თავისუფლების ხარჯზე მოიპოვებოდა. აი, რა დროს შეიძლება საქართველოში მონარქი გამხდარიყო ტირანი, ხოლო ადამიანი თავისი გრძნობებით, განცდებით და მოთხოვნილებებით - მემბოხე.

საქართველოს ტახტზე ქალის აყვანა მარტო ოპოზიციის დათრგუნვით და დემნას დასჯით არ გადაწყდებოდა. ამ აზრის წამომწყებს, თვითონ გიორგის, მისი განხორციელებისათვის სჭირდებოდა დარბაზის ერთა, მაღალი ფეოდალური არისტოკრატის გარდა, ეკლესიის მესვეურთა თანხმობა. როგორც ირკვევა, მან ამ თანხმობას მიაღწია, მაგრამ რის საფასურად? გიორგი III-ემ მოიგონა რა ქართული ეკლესიის გაჭირვება, ერთგვარი „სამადლობელი“ მიუზლო ღვთისმსახურებს: გასცა სიგელი „ყოვლისა ბეგარისა უსამართლოისა და დაჭირებულისაგან“ ქართული ეკლესიის ხსნისა და განთავისუფლების შესახებ.

ამ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ მეფეს სამღვდელოებისაგან თავისი ასულისათვის სამეფო ტახტის დაკავების უფლებაზე თანხმობა მიუღია ერთგვარი დათმობის საფასურად. დათმობის ეკონომიკური მხარე უკვე აღვნიშნეთ, ახლა გავერკვეთ პოლიტიკური ხასიათის ცვლილებებშიც, რომლებსაც უთუოდ ექნებოდა ადგილი.

ექვი არ არის, საკითხის გამო ეკლესიის მოთათბირე თავკაცთა შორისაც აზრთა სხვადასხვაობა წარმოიშობოდა. ჩვენ არ ვიცით, ვინ იყვნენ თამარის

მეფობის მოწინააღმდეგენი, ქართველ დიდებულთაგან ქალის მეფედ კურთხევას ვინ მიემხრო. ისტორიული მასალები ამას დუმილით უვლიან გვერდს. მხოლოდ სხვადასხვა არაპირდაპირი წყაროების შეჯერების გზით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გიორგი მეფის განზრახვათა განხორციელებაში ერთ-ერთი აქტიური როლი უნდა შეესრულებინა საქართველოს კათალიკოსს, რადგანაც უიმისოდ მეფედ კურთხევა ვერ შედგებოდა. მკვლევართა ერთსულოვანი აზრით ეს უნდა ყოფილიყო ნიკოლოზ გულაბერიძე, დიდად განათლებული მოღვაწე, რომელმაც “საკითხავი სვეტიცხოვლისა” დაწერა თამარის სამეფო უფლებების განსამტკიცებლად.

აი, ასეთი ერთგული კათალიკოსის გადაყენებას და სამეფო სახლისთვის ერთობ საძულველი პიროვნების მიქაელის პატრიარქობას იძულებით დათანხმდა მეფე გიორგი III, რომ სამღვდელთაგან ქალის მეფობის უფლება მიეღო.

ამრიგად, ის ისტორიული შეთქმულება, რომელიც თამარის მეფედ კურთხევის წინა წელს მოხდა, შემდეგ თამარის ორჯერ მეფედ კურთხევა და მის გამეფებასთან დაკავშირებული პოლიტიკურ დაჯგუფებათა შორის ბრძოლა, რომლის შესახებ ყრუდ შენიშნავენ ისტორიკოსები, და ბოლოს, ნიკოლოზ გულაბერიძის ქადაგება “ღირსებისთვის დედათა პატივისა” ცხადყოფენ, რომ გამეფებასთან დაკავშირებით ქართველ დიდებულთა, მეტადრე სამღვდელთა ბანაკში, ორი პოლიტიკური მიმდინარეობა არსებულა. მათ შორის გარეგნულად საცილობელი გამხდარა ქალის გამეფების შესაძლებლობის საკითხი. ერთი ნაწილი (გიორგი მეფის ირგვლივ შემოკრებილი ჯგუფი) იცავდა ქალის მეფობის უფლებებს. მთელი თავისი ძალით იბრძოდა თამარის გამეფებისათვის, ხოლო გამეფების შემდეგ მისი სახელმწიფოებრივი უფლება - მოვალეობისა და ავტორიტეტის განმტკიცებისათვის. სამაგიეროდ დიდებულთა მეორე ნაწილი იღვწოდა ქალის გამეფების საწინააღმდეგო საბაბით, ხოლო არსებითად სამეფო უფლებების მიტაცებისა თუ სხვა სახელმწიფოებრივი თანამდებობის ხელში ჩაგდებათ_მეფის უფლებათა შეზღუდვისთვის.

ეს გარემოება ივ. ჯავახიშვილისათვის, ისევე როგორც სხვა მკვლევართათვის, საკმაოდ ცნობილი ფაქტია. ამის მიუხედავად ჩვენთვის გაუგებარი რჩება აზრი და შეფასება, რომელსაც აკუთვნებენ მიქაელ კათალიკოსს. ტრადიციული შეხედულებით, მიქაელი ცნობილი კარიერისტი და მძლავრობის მოტრფიალე კაცია, სახელმწიფოებრივ უფლება-მოვალეობაში მისი ავტორიტეტის წარმოსადგენად ისიც იკმარებდა, რომ ეკლესიის წინაშე გიორგი III-ის დათმობათა ერთ-ერთი თავკაცთაგანი და მოთავე იყო, ხოლო მიქაელის პიროვნების შეფასებისას უნდა გვახსოვდეს შემდეგიც, რომ ის იყო დამწყები იმ დიდი ბრძოლისა მეფის თვითმპყრობელობის მომხრეთა და მის მოწინააღმდეგეთა შორის, რომელიც გიორგი III-ის დროს დაიწყო და თამარის მეფობის მთელ მანძილზე არ შეწყვეტილა. ეს ბრძოლა ხან პოლიტიკური გაფიცვით ხასიათდებოდა (ყუთლუ_არსლანის განდგომა), ხან შეიარაღებული შეთქმულების სახეს ღებულობდა, ხან კი ფარულ ფორმებში მიმდინარეობდა.

შედეგი კი იყო ის, რომ მეფის ხელისუფლება სახელმწიფო დარბაზის „თანადგომითა და ერთნებაობით“ თვალსაჩინოდ შეიზღუდა. ივ.ჯავახიშვილის განმარტებით: „თამარის მეფობის დროს საქართველოში დამყარდა შეზღუდული მონარქია”.

დაბოლოს მეტად საინტერესოა რუსთაველის დამოკიდებულება მიქაელისადმი. როგორც ცნობილია, ის თავის პოემაში ავტორს დადებითად ჰყავს მოხსენიებული, რაც მკლევართათვის გაუგებარი და უმეტეს შემთხვევაში უმართებელოდაა გაგებელი. რა თქმა უნდა, ქალის მეფობის საკითხში, როგორც თანამოაზრე რუსთაველთან უფრო ახლოს უნდა ყოფილიყო კათალიკოსი ნიკოლოზი, მაგრამ, როგორც შენიშნავს კ.კეკელიძე: „ქალის უფლების“ საკითხი, როგორც არ უნდა ესმოდეთ ეს ჩვენს მკლევართ, არ არის მთავარი, ცენტრალური საკითხი „ვეფხისტყაოსნისა“. ესეც არ იყოს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პოეტი გარკვეული პოლიტიკური იდეოლოგიის მატარებელია, რომლის იდეალიც რიგი საკითხების მიმართ დამოკიდებულებაში გამოჩნდება. ამჯერად კი ჩვენთვის მნიშვნელოვნად და საგულისხმოდ ჩანს ის ფაქტი, რომ რუსთაველი თამარის ისტორიკოსთაგან უდიერად მოხსენიებულ კათალიკოსს სულ სხვა კონტექსტში წარმოგვიდგენს.

მაგრამ ბრძოლა თამარ მეფის უფლებათა შეზღუდვისათვის ამით არ დამთავრებულა. ფაქტობრივად, გიორგი რუსის თამარის საქმროდ მოყვანა, გაძევება და შემდეგ საქართველოს ტახტის დაბრუნების მისი ცდები ამ დამაბული პოლიტიკური ბრძოლის გაგრძელებას წარმოადგენდა.

როგორც ცნობილია, 1189 წელს თამარმა მეორედ იქორწინა. არჩევანი შეჩერდა დავით სოსლანზე. მეტად საგულისხმოა მკლევართაგან გამოთქმული მოსაზრებანი, რომ „რუსი კარვისელთა“ კანდიდატი იყო, ხოლო დავით სოსლანი „ერთგულთა“ სასურველი. გამოდის, რომ ორივე შემთხვევაში თამარის შეუღლება გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით იყო ნაკარნახევი და არა სიყვარულით. მართალია, იძულებითი ქორწინება იმ ეპოქისთვის არ უნდა გამოიყურებოდეს უჩვეულოდ, მაგრამ უჩვეულოა ის, რასაც ამ შემთხვევისთვის რუსთაველი მოითხოვს.

როგორც არაერთხელ აღვნიშნულა, რუსთაველმა გაილაშქრა ქალ-ვაჟის ძალდატანებით შეუღლების წინააღმდეგ და დაგმო იძულებითი ქორწინება, ხოლო ცოლქმრული ურთიერთობის საფუძვლად აღიარა თავისუფალი სიყვარული: სიყვარული, რომელიც ადამიანს ამაღლებს და აკეთილშობილებს ზნეობრივად. პოემაში მან მოძღვრება სიყვარულზე ლოგიკურ ფორმულებში კი არ ჩამოაყალიბა, არამედ, მხატვრულ სახეებში განავითარა კონტრასტული სიტუაციების დახატვით და პერსონაჟთა კონფლიქტებით.

თავისუფალი სიყვარულის უფლების მოსაპოვებლად პოეტმა თანადროული სინამდვილის შეცვლის აუცილებლობა გამოაცხადა. ხოლო კითხვაზე თუ რატომ მაინცდამაინც არსებული საზოგადოებრივი წყობილების? - პასუხს „ვეფხისტყაოსანი“ იძლევა.

კონსტიტუციური უფლებებისათვის ბრძოლა რუსთაველის ეპოქის საქართველოში

რუსთაველოლოგიაში მკვლევართაგან ჩატარებული ყველა ცდა, „ვეფხისტყაოსანში“ ეძიათ ისტორიული სინამდვილის ზუსტი ანალოგია, წარუმატებელი გამოდგა, ამიტომაც ასეთი ფორმით უკვლევაზე დროა უარი

ვთქვათ თუნდაც იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ რუსთაველი გვეუბნება იმას, რასაც ვერ ვკითხულობთ ისტორიულ წიგნებში; ეს წიგნები კი იმას, რასაც ვერ ვგებულობთ პოემაში. ხოლო იმისათვის, რათა “ვეფხისტყაოსანი” და ისტორიული მატრიანენი ავსებდნენ ერთმანეთს, რა თქმა უნდა, არ იკმარებს, როგორც “ქართლის ცხოვრებიდან”, ასევე პოემიდან ამოკრეფა ცალკეული გამოთქმების (ეს უწინარესად ეხება “ვეფხისტყაოსანს”, რომლის ტექსტიც არ არის საბოლოოდ დადგენილი. ასეთ პირობებში პოემის ცალკეულ გამოთქმებში ამოკითხვა რუსთაველის მსოფლმხედველობითი კრედოსი, თუნდაც იმ მხრივ იქნება შეცდომა, რომ ეს გამოთქმა ზუსტად ამგვარი სახით შეიძლება არარუსთველური აღმოჩნდეს). ამიტომ რუსთაველის მსოფლმხედველობითი მრწამსის დასადგენად უნდა გაირკვეს საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ზეგავლენა მოახდინა “ვეფხისტყაოსანზე” წინა ეპოქების პოლიტიკურმა მოძღვრებებმა და რუსთაველის ეპოქის შესაბამისად რა ცვლილებებით არის იგი წარმოდგენილი.

ამის აუცილებლობას ის გარემოებაც მიგვანიშნებს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ საზოგადოებრივ პოლიტიკური იდეების კვლევა, მართოდ იმავე პოემის ფარგლებში თუნდაც, იმ მხრივ იქნება არასაკმარისი, რომ ისეთ არასასურველ დასკვნამდე არ მივიდეთ, რომელსაც ერთხელ უკვე ჰქონდა ადგილი რუსთაველოლოგიაში.

„ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილი მკვლევარი აკად. ნ. მარი გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე წერდა: „რუსთველი, „მესხი ვინმე“, არ არის მიღწევა წინა დროის ქართული ლიტერატურისა, რომელიც ევოლუციურად ვითარდებოდა. ის გამოჩნდა როგორც მეტეორი და არავითარი წინაპირობა მწერლობაში არ მოეპოვება, ამნაირადვე მას არა აქვს არავითარი საერთო საქართველოს საზოგადოებრივ აზრთან და საზოგადოებრივ მსოფლმხედველობასთან არც იდეოლოგიურად, არც ფორმალურად.”

თუ ნიკო მარის პირველთქმა, ლონდონის ბიბლიოთეკის კატალოგებში მიეკვლია „ვეფხისტყაოსნის“ სპარსული ორიგინალისათვის, რათა ამით ნაწარმოების ნამდვილი ადრესატი ეპოვა, ახალგაზრდა მეცნიერის გამოუცდელობით ახსნეს, ამ სიტყვებს ამბობს უკვე აღიარებული ადამიანი, რუსთაველოლოგიაში ახალი ეტაპის დამწყები.

ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, თუ რა რთული და მეტად თავისებური ასახსნელია შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტი. ამის გამოა, რომ რუსთაველოლოგიურ ლიტერატურაში ამ ეპიკური პოემის შინაარსს ყველა თავისებურად იგებს და განმარტავს და ეს მაშინ, როდესაც მასალა იგივე რჩება, შეხედულება კი ამა თუ იმ საკითხის შესახებ რადიკალურად იცვლება, ისიც რამდენჯერმე, მოკლე ხანში.

პოემის ისტორიულ-ლიტერატურული პრობლემების დადგენისათვის, თუ თვალს გავადევნებთ რუსთაველოლოგიაში უკვე დამტკიცებულ ან სადღეისოდ უარყოფილ დებულებებს, ერთი რამ უდავოა, რომ კვლავინდებურად დღის წესრიგში რჩება “ვეფხისტყაოსნის” ისტორიზმის პრობლემა. ამოცნობა ისტორიული შიფრისა – ეს არის ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა სხვა საკითხთა შორის, ვიდრე ჩვენ არა გვაქვს სწორი ინტერპრეტაცია “ვეფხისტყაოსნის” ისტორიული ელემენტებისა, ვიდრე არაა ამოცნობილი “ვეფხისტყაოსნის” ისტორიული ქარგა, მანამდე სამწიფო ხდება სწორი გადაჭრა “ვეფხისტყაოსნის” შესახებ წამოჭრილი სხვა ძირითადი კითხვებისა.

ჩვენი მიზანიც სწორედ ეს არის, განვიხილოთ ეს ნიშანდობლივი მოვლენები და ცალკეული ფაქტები, რომელთაც გარკვეული გავლენა მოახდინეს თვით პოემის შექმნის იდეაზე. ამისთვის კი გავითვალისწინეთ, ერთის მხრივ, ის ისტორიული ცნობები, რაც შემონახულია როგორც ქართულ, ისე უცხოურ საისტორიო წყაროებში, უწინარესად “ქართლის ცხოვრებაში”, მეორე მხრივ ეპოქის სული საერთო პოლიტიკური ვითარებისა და რა თქმა უნდა, საკუთრივ პოემა შექმნილი გენიალური ავტორის მიერ, რომელსაც ერთადერთს მხატვრული სიტყვით უშეძლო გადმოეცა მძვინვარე ეპოქის დულილი.

“ვეფხისტყაოსნის” შექმნის მიზეზი ეპოქის სულისკვეთებაა. ცხადია, რომ რუსთაველი რუსთაველის დრომ დაბადა. მაგრამ, რა ფაქტები ვიცით საქართველოს ისტორიიდან, რომ ამ დასკვნამდე მივიდეთ?

როგორც უკვდავი პოემის შესწავლა-ანალიზი მიგვანიშნებს, “ვეფხისტყაოსანში” დახატულია ფეოდალური საქართველოს სახელმწიფოს სურათი. რუსთაველს პოემაში მოყვანილი აქვს შვიდი სახელმწიფო – არაბეთი, ინდოეთი, ხატაეთი, გულანშარო, მულღაზანზარი, ხვარაზმი (სპარსეთი), ქაჯეთი. ყოველი მათგანი ფორმის მხრივ მონარქიულია. სამეფოს სათავეში დგას მეფე, სახელმწიფოებრივი წყობილების სხვა ფორმა “ვეფხისტყაოსანში” არ არის წარმოდგენილი.

ინდოეთის სახელმწიფო შვიდი სამეფოსაგან შედგება. ერთი მფლობელის ხელში ამ შვიდ სამეფოს თავი მოუყრია, როგორც ამას ტარიელის მამის სამეფოს მაგალითი გვიჩვენებს, შეწყნარება-შეწყალების გზით. სამეფოები მეფის ვასალებს აქვთ “საკარგემოდ” ბოძებული. “საკარგემოს” მფლობელი თავის სამფლობელოს “პატრონი” არის, “მართ ოდენ არა აქვს კეისრობა”, არა აქვს უზენაესი ხელისუფლება, რომელიც მეფეთა-მეფეს უჭირავს. სხვა სამეფოებშიც, ჩანს, ასეთივე წყობილებაა, როგორც ინდოეთში. ასეთი მდგომარეობა იყო XII საუკუნის საქართველოში.

რუსთაველის აზრით, მეფეს უდიდესი პატივისცემით და რიდით უნდა ეპყრობოდნენ. “ვეფხისტყაოსნის” მიხედვით, მეფეს ხელმწიფობა ღვთის ნებით აქვს მიღებული, მეფე “ღვთის სწორი” არის. “ვეფხისტყაოსანში” ვერ ნახავთ ვერც ერთ ადგილს, სადაც მეფე ქვეშევრდომთაგან განსაკუთრებული პატივისცემითა და მოკრძალებით არ იხსენიებოდეს. “ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის, სულნი მათნი ზეცას რბიან”-ო, _ ამბობს ტარიელი და ამ იდეით იმდენად გამსჭვალულია პოემა, რომ თვით ცუდის მქნელი და დამარცხებული მეფეებიც კი, მაგალითად, ხატაეთის მეფე რამაზი, არსად დამცირებული და აბუჩად აგდებული არ არიან; მეფე უაღრესად კრიტიკულ მომენტშიც კი ინარჩუნებს მეფურ ღირსებას.

რუსთაველის მიერ დახატული სამეფოები ცენტრალიზებულია, მართალია “ვეფხისტყაოსნის” ავტორი მეფის ძლიერ ხელისუფლებას, ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს უჭერს მხარს, მაგრამ მეფის ხელისუფლება არ არის ძლიერი და მსხვილი ფეოდალი, ვასალი ყოველთვის არ ემორჩილება მეფეს. ეს მაშინ, როცა პატრონყმური ურთიერთობის ერთ-ერთი ძირითადი მხარე სწორედ მორჩილებაა. სავსებით მართალია გ. სოსელია, როცა აკრიტიკებს ვ. გოლცევის აზრს – თითქოს “ვეფხისტყაოსანში” “სიტყვაშეუბრუნებელ მორჩილებასთან” გვექონდეს საქმე. რუსთაველი, როგორც მეფის ძლიერი ხელისუფლების, ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ორგანიზაციის მომხრე, სწორედ ასეც უნდა მოქცეულიყო, უნდა მოეცა ყოვლისშემძლე მეფე-პატრონის სახე. მაგრამ “ვეფხისტყაოსანში” ასახული

პატრონყმური მორჩილება სულ სხვანაირად გამოიყურება: როდესაც ტარიელი ფარსადანს აუჯანყდა და სასიმო მოკლა, - გაიქცა. წავიდა საკუთარ სამფლობელოში, თავის ციხე-ქალაქში. მოუწოდა თავისიანებს, შეყარა ჯარი და გამაგრდა. არა მარტო ტარიელია ფარსადანის მიმართ ურჩი, არამედ ავთანდილიც – როსტევეანთან. ასეთ შემთხვევაში მეფენი უძლურნი არიან რამე იღონონ, გარდა იმისა, რომ გულისწყრომა გამოხატონ.

მეფე “ვეფხისტყაოსნის” მიხედვით, სხვადასხვა რანგისაა. როსტევეან მეფე არის “მეფეთაზედა მფლობელი”, ავთანდილი ფარსადანს “მეფეთ მეფეს” უწოდებს, ფარსადანი “მეფეთა ზედა მფლობელია”. რუსთაველი მთელი თავისი არსებით გაერთიანებული და ძლიერი სახელმწიფოს მხარეზეა, ამასთანავე, მისი აზრით, სამეფოს მეთაური უნდა სარგებლობდეს სრული ნდობით და პატივისცემით. ფრიად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ პოეტი სამეფოში წესრიგის წარმომადგენლად სწორედ მეფეს მიიჩნევს, რომლის გარეშე სამშობლოს დაცვა, მისი წინსვლა შეუძლებელია. რუსთაველი გმობს სეპარატიზმს. ურჩი ვასალის დამორჩილებას ის უდიდეს პატრიოტულ საქმედ თვლის.

“ვეფხისტყაოსანში” ასახულია ფეოდალური ურთიერთობის მაღალი სფერო, როგორია მის მიხედვით პატრონყმური ურთიერთობის შინაარსი? პოემის პერსონაჟთათვის მკვეთრად დამახასიათებელია სიუხვე. მკვლევართა ერთი ნაწილისათვის სიუხვე წარმოდგენილია, როგორც მფლანგველობა. “უხვი ახსნილსაც დააბამს”, თავისუფალი ადამიანი ეყმობა ძლიერს, იმიტომ რომ უკანასკნელში “სიუხვეს” ეძებს. ასე მოკლედ, ზუსტად და მხატვრულად ერთ სტროფში გადმოცემული აქვს რუსთაველს, უაღრესად მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენა – პატრონყმური ურთიერთობის დამყარების ძირითადი სახე.

“ვეფხისტყაოსანი”, თავიდან ბოლომდე მეფის კრძალვა-რიდს, მეფის ერთგულება-მორჩილებას ქადაგებს. რუსთაველი ამბობს: “ხამს მეფეთა ერთგულება”-ო, მაგრამ, როგორც მკვლევარებმა შენიშნეს, აშკარაა, რომ მისთვის სულერთი არ არის, რომელ, უფრო სწორად, როგორ მეფეზეა ლაპარაკი, რუსთაველს აქვს თავისი პირადი დამოკიდებულება პრობლემისადმი, თუ როგორი უნდა იყოს მონარქი?

როსტევეანის ბიოგრაფიის შესავალ აზრებში ხელმწიფის თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი თვისებაა ჩატეული. მერე კი, პოემის თანდათანობით კითხვისას, ვრწმუნდებით, რომ ფარულად სასტიკადაა გაკრიტიკებული ყველას გასაგონად ნაქები მეფე.

“ვეფხისტყაოსანი” შავთელისა და ჩახრუხადის პოემებისაგან განსხვავდება არა მარტო გრანდიოზული მხატვრულობით, არამედ პროგრესული პოლიტიკური პრობლემითაც, პოზიციითაც. თუ შავთელისა და ჩახრუხადისათვის მეფე (პირველ შემთხვევაში – დავით აღმაშენებელი და თამარი, ხოლო მეორე შემთხვევაში – თამარი) ღმერთისგან არის მოვლინებული, შეიძლება ითქვას, ამქვეყნიური ღმერთია; “ვეფხისტყაოსანში” მეფისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება იგრძნობა, უფრო ზუსტად – რუსთაველი ანსხვავებს მეფეებს, ყველა მეფე მისთვის ერთნაირი არ არის, “დიდი ძეს” კარგ მეფესა და ცუდ მეფეს შორის.

რასაკვირველია, ეს იდეა, იმ დროისათვის მკრეხელური აზრი – ანუ ანტიფეოდალური, ანტიპატრონყმური გაბრძოლება, პოემის ზედაპირზე ხელშესახებად არ დევს, მაგრამ ნაწარმოების ანალიზი, გმირთა ხასიათების ახსნა

(ამის საშუალებას პოემა იძლევა) ცხადსა ხდის პოეტის პოლიტიკურ მრწამსს, რომელიც ძალიან განსხვავდება ლირიკული პოემების ავტორთა ქვეშევრდომული ალტაცებისაგან.

რუსთაველის აზრით, მეფე, გარდა იმისა, რომ ყოველგვარი დადებითი თვისებებით უნდა იყოს შემკული, უპირველესად – სამართლიანობას უნდა ემსახურებოდეს. სწორედ ამ მხრივ, განსაკუთრებით დიდი და პრინციპული მნიშვნელობა აქვს საკითხს, თუ როგორ უდგებოდნენ არაბეთისა და ინდოეთის მეფეები თავიანთი ქალების გახელმწიფების და ამასთანავე მათთვის საქმროს შერჩევის საკითხს.

როგორც ვიცით პოემიდან, როსტევანმა თინათინი გამოაცხადა თავის სრულუფლებიან მემკვიდრედ, სუვერენულ მეფედ, რამდენადაც არაბეთში თვით ვაზირების პირით იყო აღიარებული “ლეკვი ლომისა სწორია”-ო. თავისთავად ცხადია, ასეთ ვითარებაში თინათინის საქმრო ავთანდილი ტახტის მემკვიდრედ, ანუ სუვერენული მეფე ვერ გახდებოდა. მართალია, ჯარის წინაშე როსტევანი ავთანდილს თავისი ტახტის მემკვიდრედ კი აცხადებს, მაგრამ ეს მემკვიდრეობა, ცხადია, მხოლოდ სამხედრო საქმეს შეეხება.

ფარსადანი, როსტევანისაგან განსხვავებით, თავის ქალს სამეფოდ კი არა, სადედოფლოდ ამზადებდა და, ცხადია, არც შესაბამისი აღზრდა მიუცია. ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ იმ ფაქტს, რომ თანამედროვე რუსთველოლოგიაში, ვფიქრობთ, არასწორადაა გაგებული ფარსადან მეფის როლი. ზოგიერთი მკვლევარი გაუბრალოებულად წარმოგვიდგენს იმ ტრაგედიის მიზეზებს, რომელიც ინდოეთის მეფის კარზე დატრიალდა. ისინი ყველა უბედურების მიზეზს დაეძებენ არა იმდროინდელი საზოგადოების შინაგან წინააღმდეგობაში, არამედ ფარსადან მეფის პირად თვისებებში.

ინდოეთის მეფის კარზე დატრიალებულმა ტრაგედიამ თვალნათლივ დაგვანახა, თუ რა ძლიერი იყო ამ ქვეყანაში ტრადიციული ფეოდალური წესრიგი, რასაც მტკიცე ნებისყოფის მქონე და „ღვთის სწორი“ მეფე ფარსადანი იცავდა. მეფე არც ბეცი იყო და არც კონსერვატორი. ის, რომ ფარსადანს არ ესმოდა პატრონყმული წესრიგის (იდეოლოგიის) დრომოჭმულობა, უგულვებელყოფდა ახალ ჰუმანისტურ შეხედულებებს და ერთგულად იცავდა არსებულ ფეოდალურ წესს, ეს მისი უბედურება იყო, მაგრამ არა დანაშაული. ამიტომაც, რუსთაველის აზრით, სახელმწიფოს მეთაური უნდა იყოს განათლებული, სამართლიანი, უხვი, ღარიბთა გამკითხავი და ა.შ. ქვეშევრდომების მიმართ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების მეთაური უნდა ატარებდეს მკაცრ, მაგრამ სამართლიან და ფრთხილ პოლიტიკას. აი, რას სთხოვდა რუსთაველი მონარქს, წინააღმდეგ შემთხვევაში სახელმწიფო ხელისუფლება ვერ უზრუნველყოფდა საზოგადოებაში კლასობრივი ზავის შენარჩუნებას. სახელმწიფოში არსებული წოდებანი, რომელთაც დაკისრებული ჰქონდათ განსაზღვრული საზოგადოებრივი ფუნქციები კეთილსინდისიერად ვეღარ აასრულებდნენ წოდებრივ მოვალეობებს.

ფარსადანს თავისი უარყოფითი თვისებებით ხშირად ადარებენ ხოლმე ისეთ გაიდვალეზულ მეფეს, როგორიც როსტევანია, მაგრამ როგორც უკვე შენიშნეს – პოეტი დაუნდობელია არა მარტო ფარსადანის, არამედ როსტევანის მიმართაც, რომელიც საერთო სიმპათიით სარგებლობს მკვლევართა შრომებში. რუსთაველი ფარსადანს კი არ უპირისპირებს, როგორც ზოგიერთი მეცნიერი ფიქრობს, არამედ ფარსადანსა და როსტევანს აერთიანებს საერთო დესპოტიზმის ნიშნით. ასეთ

შემთხვევაში საჭიროა დავინახოთ, რომ ისეთი პროგრესული შეხედულებების მქონე მეფეც კი, როგორც როსტევეანი იყო, თითქმის არავითარ ანგარიშს არ უწევდა ქალ-ვაჟის პირად გრძნობებს, კერძოდ, მათ სიყვარულს; მოხუცი როსტევეანი ზუსტად ასევე გულგრილი იყო მეგობრობის მიმართაც; მას ვერც კი წარმოუდგენია, თუ მარტო მეგობრული გრძნობის კარნახით შეიძლებოდა შორეულ ქვეყანაში გამგზავრება და საკუთარი სიცოცხლის საფრთხეში ჩაგდება.

რუსთაველის ახალი აზრებისა და შეხედულებების არსის გასაგებად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ავთანდილის ცნობილ „ანდერძს როსტევეან მეფის წინაშე“. აქ, უპირველეს ყოვლისა, გაკვირვებას იწვევს ის გარემოება, რომ ყმაწვილი ავთანდილი განმარტებას აძლევს თავის გამზრდელს იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა გვესმოდეს მოციქულთა სწავლა სიყვარულზე „შენ არ სჯერხარ, უსწავლელნი კაცნი ვითმცა შევაჯერენ“, მართლაც, თუკი პროგრესული შეხედულებების მქონე მეფე როსტევეანსაც კი საგანგებო ახსნა და გარკვეული დრო დასჭირდა იმისათვის, რომ ახალი აზრების სიკეთე გაეგო, ცხადია, გაცილებით ძნელი იქნებოდა ეს აზრები ადამიანთა ფართო მასების კუთვნილება გამხდარიყო.

რუსთაველის აზრით, მამაკაცისა და ქალის ცოლქმრობა, საერთოდ მამაკაცისა და ქალის ურთიერთობა მათ ნებას უნდა ემყარებოდეს. რა პირობებში და როგორც არ უნდა გავიაზროთ ტარიელისა და ნესტანის ქორწინების ამბავი, ეს იყო არა მხოლოდ ინდივიდუალური, არამედ საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ ტრადიციებში გადაზრდილი საკითხი. „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი ამოქმედებს ნესტანსა და ტარიელს ისე, რომ ძალაუნებურად გვაფიქრებინებს იმ სისასტიკეზე და უსამართლობაზე, რომელთაც ადამიანებისათვის უბედურება მოაქვთ. ტარიელი და ნესტანი ინდოეთის სახელმწიფო კარზე შექმნილ რთულ სიტუაციაში, რაც ემუქრებოდა, ერთი მხრივ, ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულს, ხოლო მეორე მხრივ, ინდოეთის სახელმწიფოს ეროვნულ ინტერესებს, გადაწყვეტენ ხვარაზმ-შაჰის ძის „მიპარვით“ მოკვლას. მართლაც, უაღრესად მძიმე შთაბეჭდილებას ტოვებს უბრალო ადამიანის მიპარვით მოკვლა. ამ ეპიზოდზე მკვლევრებს არაერთგზის უსაუბრიათ. განსაკუთრებით ისეთი ცნების მნიშვნელობის დადგენის მიზნით, როგორცაა - მართალი სამართალი, როდესაც ნესტანი ტარიელს სასიძოს მოსაკლავად ისტუმრებს, ამ მკვლევლობის გასამართლებლად მას ეუბნება: „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად“. ამ გენიალური აფორიზმით ნამდვილი, სწორი სიმაართლით, სამართლიანობით, ხმელი ხეც ცოცხლდება. ამ შემთხვევაში ეს მოქმედება უდანაშაულო ადამიანის მიპარვით მოკვლაა. მაგრამ, ეს ისეთი ბოროტების წინააღმდეგ არის მიმართული, რომ გამართლებას საჭიროებს. ამ „ისტორიამ“, როგორც ცნობილია, მკვლევართაგან სხვადასხვაგვარი დასაბუთება ჰპოვა.

შეიძლება შევთანხმდეთ, რომ რადგან ტარიელსა და ნესტანს სამართლიანი გზით სიარულმა ააღებინა ხელში მახვილი, ამდენად პოემის გმირთა მოქმედება პოეტის საგანგებო ჩანაფიქრად უნდა მივიჩნიოთ. ამით „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი არა მარტო დაუპირისპირდა, არამედ აუმხედრდა თავისი დროის სახელმწიფოებრივ სამართალს.

ე.ი. „მართალი სამართალი“ რუსთაველისათვის (ჩვენ ხაზს ვუსვამთ, მხოლოდ რუსთაველისათვის, ვინაიდან სხვა შემთხვევებში გამოყენებული ეს გამოთქმა სხვა შინაარსს იძენს) იმ დანაშაულის გამართლებაა, რასაც

საზოგადოების შინაგან წინააღმდეგობათა გამო ჩადიან უდანაშაულონი და არსებულ ფეოდალურ წესს, ფეოდალურ სამართალს, რომლის დრომოჭმულობაც ადამიანთა უბედურების მიზეზად ქცეულა, არ შეუძლია არა თუ მათი გადარჩენა, გამართლებაც კი.

„ვეფხისტყაოსნის“ ყველა ბინადარი როდია მზად წინ აღუდგეს დესპოტიზმს, პოემაში ამის მკაფიო მაგალითია ნესტანის აღმზრდელი მამიდა დავარი, რომელიც ძმის ბრძანებას ასრულებს მხოლოდ საკუთარ უმწეობაზე გამწარებული ადამიანის მოვალეობით.

პოეტი უდიდესი ჰუმანისტია. მისი აზრით, ადამიანის მოქმედება უნდა განისაზღვრობდეს მეგობრობის, სიყვარულის, პატრიოტიზმის მაღალი იდეებით. რუსთაველმა წამოაყენა სიყვარულის განთავისუფლების იდეა, რასაც დიდი წინააღმდეგობანი ხვდებოდა ცხოვრებაში. ამიტომ უნდა დაინგრეს ყველაფერი, რაც მას წინ ეღობება. თუ მონარქის მოქმედება ეწინააღმდეგება ამ მაღალ იდეებს, მაშინ შეიძლება მონარქის სურვილის წინააღმდეგ გამოსვლა, მისი ნებართვის გარეშე მოქმედება, მეტიც, მის წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობაც.

ამ შემთხვევაში რუსთაველის მიერ ფრიად საყურადღებო საკითხია დასმული. იგი ეხება ქვეშევრდომისა და მონარქის ურთიერთდამოკიდებულებას. შოთა, რომელიც მთელი თავისი არსებით იბრძვის ძლიერი მეფის ხელისუფლებისათვის, ამავე დროს, მეფის უსამართლო მოქმედების შემთხვევაში, შესაძლებლად მიიჩნევს მის წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობას.

ამ იდეის მნიშვნელობაზე კ. გამსახურდია იტყვის: „მიუხედავად იმისა, რომ ბერძნული ანტიური სამყარო რესპუბლიკური იდეების სათავე იყო ჰომეროსის ცნობილი სენტენცია: „უნდა მეფობდეს ერთი“, მთელი ქვეყნის მონარქისტებს ხელზე აქვთ დახვეული. პოლიტიკურად დანტე თავის De monarchia-ში უაღრესად რეაქციული მონარქიული აზროვნების აპოლოგეტია მისტიურად განწყობილი მოაზროვნე.

რუსთაველის დროსთან შეფარდებით სავსებით რადიკალური აზრია თუნდაც იმის დაშვება, რომ ტარიელი ჰინდოთა მეფის ტახტს წაეპოტინება.

ამ იდეამდის ევროპული დემოკრატიული აზროვნება მივიდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც უბრალო აზნაურთა წრიდან გამოსულმა კაპრალმა ბონოპარტემ საფრანგეთის „ყოვლად ქრისტიანი“ მეფეების გვირგვინი აყიროსავით გადაისროლა ტალახში და იმპერატორის ტახტზე ავიდა თავად.“

ჟან ჟაკ რუსოს აზრით, როდესაც მთავრობა უზურპატორი ხდება, საზოგადოებრივი ხელშეკრულება ირღვევა, ქვეშევრდომი, მოქალაქე არ არის ვალდებული დაემორჩილოს უზურპატორს. ხალხისა და მთავრობის დამოკიდებულობის საკითხს ხშირად ეხებოდნენ სხვადასხვა დროის მოწინავე ადამიანები. აქ საყურადღებოა ის, რომ რუსთაველმა გამოამჟღავნა თავისი სიმპათია იმ პირებისადმი, რომლებიც, პოეტის აზრით, სამართლიანობის იდეისთვის ბრძოლის მიზნით, არ ცნობენ მეფის ავტორიტეტს, მის განკარგულებას. ასე რომ, როდესაც ვლასპარაკობთ „ვეფხისტყაოსნის“ ისტორიულ შიფრზე, შეგვიძლია დავასკვნათ: პიროვნების თავისუფლებისთვის, კონსტიტუციური უფლებებისათვის ბრძოლის თვალსაზრისი - აი, რა დაედო საფუძვლად გენიალურ პოემას. ასეთი შეფასება კი სავსებით შეესაბამება იმდროინდელი საქართველოს კულტურის, განსაკუთრებით პოლიტიკური აზროვნების არსებულ დონეს და ეპოქის იდეურ ძვრებს, რამაც საფუძველი მისცა

ივ. ჯავახიშვილს საქართველოში რენესანსული მოძრაობის დასაწყისი დაენახა, ხოლო შ. ნუცუბიძეს - შეექმნა აღმოსავლური რენესანსის თეორია. მართალია, ყველა მკვლევარი არ იზიარებს მათ შეხედულებას სხვადასხვა მიზეზთა გამო, მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება. ადამიანის, როგორც სუვერენული, თავისუფალი პიროვნების აღმოჩენა მხოლოდ იმ სოციალური წყობის დაშლის შედეგად შეიძლებოდა მომხდარიყო, რომელიც მანამდე ინდივიდის განვითარებას ყველა გზას უხშობდა. სწორედ ამის შეცნობამ ათქმევინა იაკობ ბურკჰარტს ეს სიტყვები: “რენესანსი ადამიანისა და სააქაოს აღმოჩენაა”.

მეტოქეობა ინტელექტუალურ სამყაროში

კონსტიტუციური უფლებებისათვის ბრძოლა და პოლიტიკური თავისუფლების მძაფრი სურვილი ცხადად მიგვანიშნებს სრულიად ახალს და სულ უფრო მეტად გამოკვეთილ სწრაფვას პიროვნების თვითგანთავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისაკენ. ეს სწრაფვა ქართულმა საზოგადოებამ ძლიერ ქარცეცხლში გამოატარა და ბოლოს გენიალურმა რუსთაველმა მხატვრული ხორცმესხმა მისცა. სწორედ მეთორმეტე საუკუნემ - უაღრესად დიდი მნიშვნელობის სოციალურ-პოლიტიკური დუღილის ხანამ დაბადა არათუ საქართველოსთვის, იმდროინდელი მსოფლიოსათვისაც ერთობ უჩვეულო ე.წ. კონსტიტუციონალისტების მოძრაობა, რომელსაც 1184-1186 წლებში მეჭურჭლეთუხუცესი ყუთლუ-არსლანი ედგა სათავეში. გავრცელებული შეხედულებით ქვეყანა, რომელმაც მსოფლიოს მისცა საპარლამენტო საქმიანობა, როგორც ცნობილია, ინგლისია მიჩნეული. რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს. ესპანეთში, კერძოდ კასტილიის სამეფოში კორტესებმა, როგორც წარმომადგენლობითმა ორგანომ მოღვაწეობა ჯერ კიდევ 1188 წელს დაიწყო. ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე ინგლისის პარლამენტმა და საფრანგეთის გენერალურმა შტატებმა. ამ მხრივ საქართველოში მომხდარი ფაქტი კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს. ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა თითქმის სამი წლით წინ უსწრებდა კასტილიის სამეფოში კორტესების მოწვევას, ხოლო რამდენიმე ათეული წლით 1215 წელს ინგლისელი ბარონების შეთქმულებას მეფის ჯონ უმიწაწყლოს წინააღმდეგ და მიზნად ისახავდა საქართველოში პარლამენტის მსგავსი პოლიტიკური დაწესებულების დაარსებას. ამით იგი Magna Carta-ს მსგავსი კი არა, უფრო მაღალი საფეხურისაც იყო. ასეთი შეხედულება კი, როგორც რადიკალური სიახლე იმ დროის მსოფლიო სახელმწიფოებრივ - პოლიტიკურ აზროვნებაში, საქართველოს წარმოაჩენდა დიდი კულტურულ-ისტორიული მისიის მეურვედ. ასეთი დაწინაურება ქვეყნისა იმაზე მიუთითებდა, რომ საქართველო პრეტენზიას აცხადებდა ბიზანტიის ადგილის დაკავებაზე. ბიზანტია, რომელიც იყო არსებითად ნამდვილი ფორპოსტი დასავლური დიდი ცივილიზაციისა, გაცილებით უფრო დიდი და ნათელი კერა კულტურისა, ვიდრე მისი თანადროული ევროპა. ამაში უმაღლვე დავრწმუნდებით, თუ ყურადღებით წავიკითხავთ “ალექსიადა“-ს. მისმა ავტორმა ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი I კომნენოსის (1048-1118 წწ.) ქალიშვილმა ანამ აღწერა რა თავისი მამის მეფობა, ქედმაღლურად მოიხსენია უხეში და უვიცი ჯვაროსნები, რომლებიც ბიზანტიის

დახვეწილი არისტოკრატის თვალში ისეთ ველურ მანერებს ამჟღავნებდნენ, როგორც სატახტო ქალაქებში შემთხვევით ჩამოხეტებულნი მთიელნი. ამას კი თავად ევროპელებიც აღიარებდნენ.

როგორც კარლოს დიდის ბიოგრაფი ეინგარდი მოგვითხრობს, იმპერატორს მხოლოდ სიცოცხლის ბოლო წლებში დაუწყია წერა-კითხვის შესწავლა, უძილობის ჟამს ჯიუტად და მონდომებით გამოჰყავდა თურმე ასოები, მაგრამ მაინც წერა-კითხვის უცოდინარი მომკვდარა. ხოლო გერმანიის იმპერატორის ჰენრიხ მეოთხის ისტორიკოსი უკვე მეთერთმეტე საუკუნეში სიამაყით წერს – იმპერატორი იმდენად წიგნიერი იყო, შეეძლო თვითონვე წაეკითხა და გაეგო მისდამი მოწერილი წერილებიო. კიდევ უფრო გასაოცარია ის ამბავი, რომ შუა საუკუნეების ეპოსის „პარსიფალის“ ავტორი, ვოლფრამ ფონ ეშენბახი უწიგნური ყოფილა, ჰარტმან ფონ აუეს პოემა „საბრალო ჰენრიხი“ ამ სიტყვებით იწყება: „ერთ დროს ცხოვრობდა რაინდი, იმდენად განათლებული, წიგნის კითხვაც კი შეეძლო.“

ასეთი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლება. ამიტომაც იყო, რომ ის დიდი ათინათი ბრწყინვალეებისა, რომელიც გააჩნდა ამ შესანიშნავ ქვეყანას, ანათებდა მთელს წინა აზიას და მათ შორის საქართველოს. საუკუნეების განმავლობაში მეტოქეობა მსოფლიოს ამ უპირველეს სახელმწიფოსთან დიდი ასპარეზი იყო ერის საუკეთესო შვილთა პოლიტიკურ, კულტურული და სტრატეგიული უნარის გამოსაჩენად. ხოლო თამარის მეფობისას წარმატებული საგარეო პოლიტიკის შედეგად საქართველო შეეცადა და კიდევაც შესძლო ბიზანტიისთვის ჩამოერთმია ქრისტიანული იმპერიის დიდი მისია. ბაგრატიონთა სამეფო ხელისუფლება თავს მიიჩნევდა ალექსანდრე მაკედონელისა და ოქტავიანე ავგუსტუსის საქმეთა მემკვიდრედ, ამიტომაც საქართველოს სამეფო დროშაზე “გორგასლიანისა” და “დავითიანის” გვერდით გაჩნდა “ალექსანდრიანიცა” და “ავლუსტიანიც”. რა თქმა უნდა, არც ის იყო შემთხვევითი, რომ გელათის, ვარძიისა და ბეთანიის ფრესკებზე დავით აღმაშენებელსა და თამარ მეფეს გამოსახავდნენ წითელი წაღებით, რომელიც გახლდათ რეგალიები ბიზანტიის კეისრებისა.

სწორედ ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ცნო რა ქართველობამ თავი დიდი კულტურულ-ისტორიული მისიის მეურვედ, ყველაზე დიდი და შესანიშნავი სიტყვა სთქვა ერის ცხოვრებისა და საქმიანობის მრავალ სფეროში, რასაც უნივერსალური მნიშვნელობა მიენიჭა. ერთ-ერთი ასეთი რადიკალური სიახლე კი იმ დროის მსოფლიო სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ აზროვნებაში სწორედ კონსტიტუციონალისტების მოძრაობა იყო.

ყუთლუს პრობლემაზე არსებობს სხვადასხვა თვალსაზრისი, დავა და აზრთა სხვაობა ამ საკითხზე კარგადაა ცნობილი. სამეფო კარის ოფიციალური ისტორიკოსის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორის რეაქცია ოპოზიციის გამოსვლაზე სიტყვაძუნწია და გესლიანი. სამწუხაროდ, ჩვენამდე არ მოუღწევია მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ აღმდგართა ხელიდან გამოსულ ნაშრომებს. არადა საჭიროა ამ მოძრაობის ნამდვილი საზრისის და მნიშვნელობის გააზრება. ყუთლუს გამოსვლასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად გვესახება თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის გაკვრით ნათქვამი ორიოდ სიტყვა, სამეფო კარის თავგამოდებულ მომხრე ავტორს ამ მოძრაობის იდეალები უცხოურად აქვს დასახული: ყუთლუ-არსლანმა თავისი პოლიტიკური გეგმა წამოაყენა „მომღებელმან წესსა რასამე სპარსთაგანისასა“-ო. მაშასადამე, ისტორიკოსის სიტყვით, ამ პოლიტიკური დასის გეგმა თითქოს

სპარსული წესის მიმბაძველობას უნდა წარმოადგენდეს. რადგან ვიცით, რომ ამ დასს სურდა საქართველოს სახელმწიფო მართვა-გამგეობა ერთპირს - მეფეს კი არ ჰქონოდა ხელთ და ქვეყნის მართვა-გამგეობა მარტო მისი განსაკუთრებული უფლება კი არ ყოფილიყო, არამედ იმ დაწესებულების უფლებად ქცეულიყო, რომელიც „კარავში“ უნდა მოწყობილიყო, რაც „ხელმწიფობის დასასრულს“ წარმოადგენდა. უნებლიეთ იბადება კითხვა საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრებისა და სახელმწიფოებრიობის ამ გასაოცარი და ფრიად საგულისხმო მოძრაობისა და პროგრამის სადაურობის შესახებ, სახელდობრ, ყუთლუ-არსლანისა და „კარვისელთა“ დასის პოლიტიკური პროგრამა და იდეალები მაშინდელი ქართული ცხოვრების სინამდვილის ნაყოფი იყო, თუ უცხო ხილს, ან უცხოელთაგან შემოტანილი აზროვნების ანარეკლს წარმოადგენდა? თუ სპარსეთის კულტურისა და ისტორიის ისეთ დიდ მცოდნეს დავუჯერებთ, როგორც ივ. ჯავახიშვილია, სპარსეთში არავითარი ამის მსგავსი წესი არ ყოფილა. ნახმარი გამონათქვამების ასეთი გაურკვეველობა და სპარსეთში პოლიტიკური ცხოვრებისა და სახელმწიფოებრიობის ასპარეზზე ამის მსგავსი მოვლენის უქონლობა გვაფიქრებინებს, რომ ამ შემთხვევაში უფრო მეფის პოლიტიკის მომხრე დასის წევრისა და ისტორიკოსისაგან პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეთა გასაწბილებლად და სახელის გასატეხად ნახმარ ფანდთან უნდა გქონდეს საქმე, ვიდრე ცხოვრების უტყუარ ანარეკლთან.

მამასადაძამე, შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ტერმინი „სპარსული ამბავი“ სხვა არაფერია, თუ არა ცნება იმ ყოფისა, რაზეც ლაპარაკი ხელისუფალთაგან ნებადაურთველი ყოფილა. იქნებ ყოველივე ამის შემდეგ კიდევ ერთხელ დავფიქრდეთ „ვეფხისტყაოსანში“ ავტორის მიერ მოხმობილ „ესე ამბავი სპარსულზე“ - მკვლევართათვის საკვლევ-სადიებოდ ქცეულზე - თუ რისთვის, ან ვისთვის იყო ნათქვამი.

ცხადზე ცხადია, რომ ისევე როგორც პოემა არავითარ სპარსულ ამბავს არ ეფუძნება, ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამაც არავითარ სპარსულ წესს არ შეიცავს. მათი სადაურობის გზა კი მხოლოდ ქართული სოციალური ბრძოლის განვითარებაში სუფევს. ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით შემდგომში მომხდარი დიდი ძვრები ჯერ კიდევ XI ს. დამდეგამდე ქართული მონასტრების ცხოვრებასა და წესწყობილებაში მომხდარ ცვლილებებს და მიღწეული შედეგის მაგალითს უნდა გამოეწვია.

საეკლესიო-სამონასტრო ცხოვრებაში საკმაოდ იყვნენ ცნობილი ის პირები, რომლებიც დემოკრატიულ იდეებს ქადაგებდნენ. მათ შორის უშესანიშნავესად მაინც გიორგი მთაწმინდელია მიჩნეული. ქართული კულტურის მკვლევარის ი. მანწკავას მტკიცებით: იგი პირველი მოღვაწე იყო არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ საქრისტიანო მსოფლიოში, რომელიც საეკლესიო-სამონასტრო ცხოვრებაში ფეოდალიზმს შეებრძოლა. ასეთი იყო ის წამახალისებელი და მისაბაძი მაგალითი, რომელიც ყუთლუს დასისთვის, ისე როგორც რუსთაველისათვის, აღმაფრთოვანებელ იდეალად შეიძლება და ქცეულიყო. გენიალური ნაწარმოების შესაქმნელად შეიძლება ითქვას აღმოჩნდა ის ერთადერთი პირობაც, რომლის საჭიროებას გოეთე ასე განმარტავდა: “გაივსეთ თქვენი გონება და გული, რაგინდ ფართოც არ უნდა გქონდეთ, თქვენი საუკუნის იდეებით და გრძნობებით და ხელოვნების ნაწარმოებიც გაჩნდება”.

რუსთაველის პოლიტიკური შეხედულებით სახელმწიფოში სამართლიანობა გაიმარჯვებდა, თუ მეფე იქნებოდა განათლებული, გონიერი, ბრძენი და ემსახურებოდა სამართლიან საქმეს. ეს მოთხოვნა კი ძალიან უახლოვდება გვიანდელი განათლებული აბსოლუტიზმის იდეოლოგთა შეხედულებებს. ცხადია, რომ ამ ენით არ შეეძლო ესაუბრა ფეოდალური საზოგადოების დამცველს, ეს მხოლოდ „განათლებული“ ეპოქის შვილის ენა იყო. ამით რუსთაველმა, შეიძლება ითქვას, გაუსწრო აღმოსავლეთის დიდ პოეტებსაც.

თუნდაც ის, რომ მსგავსი შეხედულებები მარტოდენ დასავლეთში არ გვხვდება, თავისთავად უსაფუძვლოს ხდის ცალკეულ ავტორთა თვალსაზრისს, რომ „განყენებული“ აზროვნების უნარი, მიდრეკილება ფასეული დამოკიდებულებისადმი, მოვლენებისადმი, საკუთარი „სულიერი სტილი“ წარმოადგენდეს მხოლოდ ევროპელების გამორჩეულ დამახასიათებელ თავისებურებას.

მსოფლიო რენესანსის განხილვა, დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შესატყვისი ფაქტების შესწავლით საფუძველს გვაძლევს გავიმეოროთ ქართველ მეცნიერთა და უწინარეს ყოვლისა, აკად. შ. ნუცუბიძის მიერ ხანგძლივი კვლევით მიღებული დასკვნა, რომ რენესანსი აღმოსავლეთში ადრე დაიწყო და შემდეგ დასავლეთში განვითარდა.

ფაქტია, რომ დიდ სავაჭრო გზაზე აქტიურად გამოსული საქართველო ადრევე ეზიარა მოწინავე ფილოსოფიურ აზროვნებას, აგრძელებდა საკუთარ ტრადიციებს და ბერძნებთან ერთად ჩაება იმ დიდ კულტურულ ნაკადში, რომელსაც ადრინდელი, ანუ ბიზანტიური რენესანსი ეწოდება. ბიზანტიის რენესანსი, როგორც უდავო ფაქტი, იყო ერთ-ერთი დიდი ნაკადი, საიდანაც დასავლეთ ევროპამ მიიღო განახლების სტიმული და შეამზადა სხვა მოვლენებთან ერთად ევროპული რენესანსი. თვით ბიზანტიის რენესანსი წარმოადგენდა, როგორც აღმოსავლეთის მოწინავე ხალხების დასავლეთის კულტურასთან თანამშრომლობით გაპირობებულ მოვლენას, რომელიც გარკვეული პირობების გამო, შეჩერდა და შემდგომი განვითარება და გაღრმავება ვეღარ მოიპოვა. ბიზანტიის რენესანსი გაგრძელდა საქართველოში, სადაც ეკონომიურმა და პოლიტიკურმა აღმავლობამ განაპირობა ისეთი კულტურული მოვლენა, რომელიც რენესანსის უტყუარი ნიშნების მქონეა და რასაც შეიძლება ეწოდოს ქართული რენესანსი. ამ რენესანსის დაგვირგვინებას კი წარმოადგენდა რუსთაველის ეპოქა და „ვეფხისტყაოსანი“.

საკითხის ასე დაყენება კიდევ უფრო საგულისხმოს ხდის მილერ-ბუდნიცკაიას შენიშვნას, რომ “რუსთაველში გამოსჭვივის ევროპული რენესანსის პირველი განთიადის პირველი სხივები, რომ რენესანსის დასაწყისი იტალიაში კი არა, საქართველოშია და ქართული რენესანსის მსოფლიო ისტორიული აზრი იმაშია, რომ საქართველოში დაიწყო განთიადი დასავლეთევროპული აღორძინებისა”.

მართალია, ამ შეხედულებას ყველა მკვლევარი არ იზიარებს სხვადასხვა მიზეზთა გამო, თუმცა არც დავიწყება შეიძლება და ეს ფაქტი კიდევ ერთი შეხსენებაა იმისა, რომ კაცობრიობა, როგორც სოციალური, ისე სულიერი თვალსაზრისით, მეტწილად მიხვეულ-მოხვეული გზებით ვითარდება. მსგავსად უზარმაზარი ხეებისა, რომლებიც ზოგჯერ ათასი კილომეტრით დაშორებულან იმ

ადგილს, სადაც მათი თესლი მწიფდებოდა, ხოლო აღმოცენებით კი თესლის მომწიფებიდან ათასი წლის შემდეგაც აღმოცენებულან.

დემოკრატია-საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთ-ერთი ფორმა თავისი ძირითადი ინსტიტუტით-პოლიტიკური შეკრებილობით ანუ ანსამბლით, თითქმის მთლიანად დასავლეთის ცივილიზაციის მონოპოლიადაა მიჩნეული. მისი დაწესებულებანი ხომ ბოლო ასწლეულებში ჩამოყალიბდა. რა თქმა უნდა, ძნელი წარმოსადგენია, რომ ასეთი პოლიტიკური კონგრესები თურმე ათასობით წლის წინათაც იკრიბებოდა და თანაც ისეთ ქვეყანაში, რომელიც ჩვენი წარმოდგენა ვერაფრით უკავშირებს დემოკრატიის ცნებას.

რა უცნაურადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს პოლიტიკის ისტორიაში „პირველი პარლამენტი“ ევროპაში და ისიც ისლანდიაში კი არ შემდგარა, როგორც ამას გვამცნობს მსოფლიოში გავრცელებული „The Hutchinson dictionary of World History, p.448, ან მისი ყოველწლიური ენციკლოპედიები, არამედ აზიაში კერძოდ აზიის იმ ნაწილში, რომელსაც ახლა ახლო აღმოსავლეთს ვუწოდებთ – ყველანაირი ტირანებისა და დესპოტების უძველეს სამშობლოში, სადაც მსგავს პოლიტიკურ შეკრებათა არსებობაზე თითქოს ლაპარაკიც არ შეიძლებოდა. იგი მოუწვევიათ იმ ქვეყანაში, რომელსაც ძველად შუმერი ეწოდებოდა. ეს პარლამენტი ძვ. წ. III ათასწლეულში შემდგარა. ცხადია, რომ მასთან შედარებით „დემოკრატიული“ საბერძნეთისა და რესპუბლიკური რომის პოლიტიკური კრებები ბევრად უფრო გვიანდელი ამბავია.

ამიტომაცაა, რომ ჩვეულებრივი წარმოდგენა ძველ აღმოსავლეთზე, როგორც აბსოლუტურ დესპოტიაზე, შეიძლება გარკვეულად მისაღები იყოს მხოლოდ ეგვიპტის მიმართ, შედარებით ნაკლებად კი – ასურეთზე. სინამდვილეში, თუ გადავხედავთ ადამიანთა ცნობიერებაში დამკვიდრებულ კლიშეებს დავინახავთ სრულიად საწინააღმდეგოს, რომ ძველ აღმოსავლეთში სახელმწიფოს ორგანიზაციის მრავალნაირი ფორმა არსებობდა. მაგალითად, ხეთებთან მეფის ხელისუფლება შეზღუდული იყო დიდებულთა საბჭოთი, ტიროსს ოლიგარქია მართავდა და ასე შემდეგ. შემდგომში განვითარებულმა მოვლენებმა და ისტორიულმა კატაკლიზმებმა სავსებით შეცვალეს კულტურული წინა აზიის მდგომარეობა და აბსოლუტური დესპოტიზმი სახელმწიფო ორგანიზაციისათვის თითქმის ერთადერთ და ტრადიციულ ფორმად დამკვიდრდა. ამდენად, შეიძლება ვთქვათ, რომ XII-XIII საუკუნეების საქართველო, როგორც პოლიტიკური, ისე კულტურული თვალსაზრისით უფრო მჭიდროდ იყო დაკავშირებული დასავლეთთან, ვიდრე გეოგრაფიული სიახლოვის მიუხედავად, აღმოსავლეთთან. თუმცა საქართველოს სხვა დასავლური ქვეყნებისაგან განსხვავებით, შესაძლებლობა ჰქონდა ადრიდანვე დასესხებოდა მართვის უფრო დემოკრატიულ და ცივილიზებულ ფორმებს ჯერ ძველ აღმოსავლეთს, ხოლო შემდგომ ელინურ და ბიზანტიურ სამყაროს, რომელიც შემდგომ ეროვნულ ნიადაგზე განვითარებინა, როგორც საკუთარი პოლიტიკური კულტურის განვითარების შედეგი.

და კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც ეპოქის ერთიან სურათზე გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის - რუსთაველის ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ უკეთესი მეფის სახელით, შეიძლება დავაკონკრეტოთ და გავიგოთ როგორც საქართველოს რომელიმე მეფის წინააღმდეგ მოწოდება: ამ შემთხვევაში ეს საკითხი ისტორიული ანალოგიების მოყვარულებმა არკვიონ. ერთი კი ცხადია,

რუსთაველის ეპოქაში ბოროტი რეალური რომ არ ყოფილიყო, დესპოტიზმის სახით მასთან ბრძოლაც უაზრობა იქნებოდა. ხოლო რუსთაველის პოემის მთავარ ქვაკუთხედს სწორედ ეს ბრძოლა წარმოადგენს. ამასთანავე დაკავშირებული რუსთაველის უნიკალური მხატვრული ხერხი, როცა ის გვერდს უვლის დადებითი და უარყოფითი პერსონაჟების ტრადიციულ დაპირისპირებას და მაინც ისეთ დრამატიზმს და დინამიზმს აღწევს, როგორც იშვიათია მსოფლიო პოეზიაში.

დაუჯერებელია, მაგრამ ფაქტია, რუსთაველს შეგნებულად არ დაუხატავს უარყოფითი ტიპი და შეიძლება მსოფლიო ლიტერატურაში ძნელად მოიძებნოს მსგავსი მასშტაბის ნაწარმოები, რომელშიაც ამდენი დადებითი ხასიათი იყოს და თითქმის არცერთი უარყოფითი სახე, იმიტომ, რომ რუსთაველი ადამიანთა დამოკიდებულებაში მძულვარებასა და სიმახინჯეს არ ეძებს, ხოლო „სიკეთისა და სილამაზის“ მოტრფიალეს, თუ არ უნდა ადამიანებში ცუდის დანახვა მხოლოდ იმიტომ, რომ მისი კონცეფცია უფრო რთულია და მასშტაბური - საზოგადოებავ, ნუ იქნები უსამართლო და ადამიანებიც არ იქნებიან ბოროტნი! ბოროტება კი რუსთაველისათვის ის პოლიტიკური და მორალური დესპოტიზმია, რომელიც ქაჯეთის ციხემდე მიიყვანს ნესტანს და რომელსაც უპირისპირდება ნესტანის გამომხსნელ ადამიანთა თავისუფალი ნება-სიკეთე. აი, ეს არის ახალი, დიდი, ჭეშმარიტად რენესანსული იდეა.

რუსთაველი „ვეფხისტყაოსნით“ ქმნის არა „ღვთაებრივ მონარქთა“, არამედ „მიწიერ ადამიანთა“ წიგნს, რაც სრულიად განსხვავებული მიდგომაა „ქართლის ცხოვრების“- როგორც მეფეთა ისტორიასთან შედარებით. ხოლო დამსახურება ისაა, რომ მან, ედმონ ჟალუს სიტყვებით თუ ვიტყვით, უკვდავი ფორმით გამოხატა დიადი ხალხის სული.

და ბოლოს, „ვეფხისტყაოსანში“ ასახული საქართველოს სახელმწიფოებრივი წყობილების ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი მხარე თავისი იდეალიზებული გარემოთი, ცხადია, აქ ლაპარაკია პოემის ძირითად შინაარსზე და არა მის პროლოგსა და ეპილოგზე, რომლებიც, როგორც ვარაუდობენ, და სრულიად სამართლიანადაც, ცოტა მოგვიანებით უნდა იყოს დამატებული. რა დროს უნდა იყოს დაწერილი?

როგორც ცნობილია, „ვეფხისტყაოსნის“ შექმნის თარიღის საკითხის კვლევას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ჩვენ მხოლოდ აღვნიშნავთ: მეცნიერების უკანასკნელი მონაცემების საფუძველზე „ვეფხისტყაოსნის“ თარიღად მიჩნეულია 1189-1207 წლები. დადგენილია, რომ რუსთაველი იცნობდა ნიზამი განჯელის „ლეილ-მაჯნუნის“ რომელიც 1188 წელს არის დაწერილი. გარდა ამისა, არ შეიძლება „ვეფხისტყაოსანი“ შექმნილიყო თამარისა და დავით სოსლანის შეუღლებამდე (1189 წ.) და დავით სოსლანის გარდაცვალების შემდეგ. ვფიქრობთ, შესაძლებელია ამ თარიღის დაზუსტებაც.

როგორც არაერთხელ აღნიშნულა, რუსთაველმა გაილაშქრა ქალ-ვაჟის ძალდატანებით შეუღლების წინააღმდეგ და დაგმო იძულებითი ქორწინება, რომელიც როგორც სინამდვილის ერთგვარი ანარეკლი, მკვლევართა ვარაუდით, თამართან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული. ისიც ცნობილია, რომ 1185 წელსვე, დიდებულთა მიერ მეფე-ქალის დაქორწინებას „თვინიერ ნებისა მისისა“, უკვე წინ უძღოდა ყუთლუ-არსლანის ცნობილი გამოსვლა. შედეგად კი მივიღეთ მეფესა და მსხვილ ფეოდალებს შორის დადებული ქვეყნის მართვის ერთგვარი ხელშეკრულება „ერთნებაობით და თანაზიარობით“. ჰპოვა თუ არა ამ

უკანასკნელმა თავისი ასახვა „ვეფხისტყაოსანში“? ცხადია, რომ ჰპოვა. ამის პასუხია პოემაში წამოყენებული ის იდეები, რომლებსაც რუსთაველის პოლიტიკური მოძღვრება ჰქვია. დავეთანხმოთ ამ მსჯელობას ნიშნავს, ვაღიაროთ რომ თავად პოემა, ხელისუფლებისათვის მიმდინარე ბრძოლების პირობებში იწერებოდა.

თუ გავითვალისწინებთ პოემის ისტორიულ რეალიებს, აგრეთვე რუსთაველის როგორც პოლიტიკური მოღვაწის ინტერესებს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ პოემა იწერებოდა იმ დროს, როცა თამარის მემკვიდრეობის საკითხს, სამეფო ტახტის შეუვალობას დაცვა სჭირდებოდა. ე.ი. 1177-1179 წლებს შუა. (დემნა ბატონიშვილის აჯანყების ჩახშობისა და გიორგის სიცოცხლეში თამარის მეფედ ხელდასმას შორის). პოემაში გიორგი III-ის მოუხსენებლობა და თამარის ქების უადგილობა კიდევ უფრო საყურადღებოს ხდის იმ მოსაზრებას, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ხანგრძლივი დროის მანძილზე იქმნებოდა.

თუ გიორგი მეფისათვის საინტერესო ნაწილი პოემისა მის სიცოცხლეში გავრცელდა ე.ი. 1177-1178 წლებს შუა, ხოლო პროლოგსა და ეპილოგში ხოტბაა მეფე მზე-თამარის და მისი „ლომის“ დავით სოსლანის, რაც მხოლოდ მათი ქორწინების მერეა შესაძლებელი, ე.ი. 1190 წლიდან. 1191 წლისათვის უკვე ექსორიაქმნილი რუსთაველი ახალგაზრდა არ უნდა ყოფილიყო. ჯვრის მონასტრის ფრესკის მიხედვით იგი ღრმად მოხუცია.

თანამედროვე თვალსაზრისით, რუსთაველი უნდა დაბადებულიყო XII ს-ის სამოციანი წლების ბოლოს, თუ სამოცდაათიანის დასაწყისში. ამ ვარაუდს დაემყარა რუსთაველის დაბადების 800 წლისთავი, რაც დიდი ზეიმით აღინიშნა ჩვენში და ჩვენი ქვეყნის გარეთაც 1966 წელს.

თუ ყოველივე ამას ვერწმუნებით, მაშინ გამოდის, რომ რუსთაველი მოწმე უნდა ყოფილიყო დემნა ბატონიშვილის აჯანყებისა გიორგი III-ის წინააღმდეგ, მისი დამარცხებისა, თვალების დათხრისა და დასაჭურისებისა, ორბელიანთა შემუსვრისა, ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლისა და მიქაელ კათალიკოსის მძლავრობისა, გიორგი რუსის გამეფებისა და მის მიერ მოწყობილი ორი დიდი აჯანყებისა თამარ მეფის წინააღმდეგ. ამას გარდა, ლაშა გიორგი შოთას პოემის შექმნის დროს რომ დაბადებულიყო, ეს ფაქტი როგორმე თავს იჩენდა „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითად შინაარსში თუ არა, პროლოგში მაინც.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ პოემა პროლოგით და ეპილოგით შექმნილი უნდა იყოს 1177-1191 წლებში.

და ბოლოს, „ვეფხისტყაოსანში“ ასახული უაღრესად მნიშვნელოვანი სურათები თავადვე გვეუბნებიან სათქმელს, რომ რუსთაველის ჰუმანისტური იდეები რაიმე შემთხვევითი და განსაკუთრებული გარემოების შედეგს კი არ წარმოადგენდა, არამედ ეს იყო იმდროინდელი საქართველოს მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების კანონზომიერი ნაყოფი.

ძეული მელექსე

რუსთაველის პოლიტიკურ შეხედულებას თუ გავითვალისწინებთ, გასაგებია რა ბედი შეეძლო განეცადა პოემის ავტორს, როდესაც დამთავრდა ქვეყანაში 13 წლიანი დიდი პოლიტიკური კრიზისი და დავითის ლტოლვა

აბსოლუტიზმისაკენ რეალობად იქცა. ამას მოჰყვა მართვა-გამგეობიდან სამეფო სახლისათვის არასაიმედო პირთა თანამდებობიდან გადაყენება.

ვფიქრობთ, არ შეეფერება სიმართლეს გავრცელებული შეხედულება, თითქოს აბულასანი 1191 წელს უნდა ყოფილიყო გადაყენებული თანამდებობიდან. მეტი საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ აბულასანი გიორგი-რუსის მხარდამჭერი და ამდენად დავითის გახელმწიფებისთანავე მთავარი დამნაშავე, 1189 წელსვე იქნებოდა დამცრობილი. წინააღმდეგ შემთხვევაში თავის უფლებებში დატოვებული ქართული სახელმწიფოს კრიზისის წლებში გიორგი-რუსის აჯანყების აქტიური მონაწილე ვერ გახდებოდა, თუნდაც ძალაუფლების დაკარგვის შიშით. საბოლოოდ, დავითისა და თამარის გამარჯვებას აჯანყებულებზე, ქვეყნის მართვა-გამგეობის სათავეში უფრო საიმედო მოღვაწეების ჩაყენებას, 1191 წელს ვარაუდობენ.

გამოდის, რომ 1189 – 1191 წლებში, ე.ი. დიდი პოლიტიკური კრიზისის პერიოდში, აბულასანის დამცრობის შემდეგ მეჭურჭლეთუხუცესის სახელოს და მასთან ერთად აბულასანის ყოფილ სამფლობელოს შოთა რუსთაველი განაგებდა. ამ საკითხის გადაჭრა შესაძლებელი ხდება ერთი უაღრესად საინტერესო ისტორიული დოკუმენტით, რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში „ჭიბერის სიგელის“ სახელითაა ცნობილი, ეს სიგელი საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ რუსთაველის პოლიტიკურ შევიწროებაზეც. მართალია, მის წინააღმდეგ გამოხატული ფორმები ჩვენთვის მთლიანად არ არის ცნობილი, რადგან ისტორიას ამის შესახებ უტყუარი ცნობები არ შემოუნახავს, უფრო მეტიც, მიუხედავად იმისა, თვით პოემის არც ერთ სტროფიდან არ ჩანს, რომ შოთა განდევნეს სამეფო კარიდან, ერთი მხრივ, პოემის შინაარსი, მეორე მხრივ, მომდევნო საუკუნეებში „ვეფხისტყაოსნის“ გარშემო ამტყდარი ეგზომ დიდი კამათი და დავიდარაბა და ბოლოს პოემის პროლოგი მაინც სარწმუნოს ხდის შესაძლებლობას და გვაძლევს საფუძველს ვიფიქროთ, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ შოთას სიცოცხლეშივე მართლაც ყოფილიყო დაგმობილი და უარყოფილი.

თუ დავუშვებთ, რომ აბულასანის შემდეგ მეჭურჭლეთუხუცესობა შოთას მიუღია, მაშინ 1189 წლიდან 1191 წლამდე რჩება „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისათვის სწორედ ის დრო, როცა ის იმდროინდელი ქართული სახელმწიფოს, როგორც ეკონომიკური ისე პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე სავსებით შესაძლებელია ყოფილიყო – როგორც მემკვიდრე აბულასანის, როგორც მეჭურჭლეთუხუცესი, ჟინვალის მფლობელი და ბოლოს რაც მეტად მნიშვნელოვანია – „რუსთაველიც“. და ეს ყოველივე მხოლოდ 1189 – 1191 წლებშია შესაძლებელი. მეჭურჭლეთუხუცესთა ასეთი ქრონოლოგიური რიგით წარმოდგენა უსაფუძვლოს ხდის ყუთლუ-არსლანის და შოთა რუსთაველის იდენტიფიკაციას, და უფრო მეტი დამაჯერებლობა ეძლევა რუსთაველოლოგიაში კარგად ცნობილ მრავლისმეტყველ ფაქტს, რომ 1192 წელს იერუსალიმში თამარის დავალებით გაგზავნილი ქართველი დესპანი შესაძლოა მართლაც „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი ყოფილიყო.

რუსთაველი რომ მარტოდენ მაყურებელი არ იყო თანადროული ამბებისა, იქიდანაც ჩანს, რომ „ვეფხისტყაოსნისა“ და მისი ავტორის დევნას მკვლევარნი ჩვეულებრივ უყოყმანოდ აღიარებენ ხოლმე. აქ გასარკვევია მხოლოდ დროის საკითხი, როდის და რა ვითარებაში უნდა დაწყებულიყო ბრძოლა? მაგრამ ესეც არის, რომ მოგვიანო ხანის ბრალდებები და საყვედურები პოემისა და მისი

ავტორის შესახებ არ შეიძლება იდენტური იყვნენ „ვეფხისტყაოსნის“ ეპოქის ცენზურისა, ფაქტია, რომ დრომ ამ ბრალდებებში თავის კორექტივები შეიტანა.

ამდენად, საკითხი – შესაძლებელია თუ არა „ვეფხისტყაოსანი“ რუსთაველის სიციცხლეშივე ყოფილიყო დაგმობილი თუ უარყოფილი, ვფიქრობთ, საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის ერთი უმნიშვნელოვანესი და საგულისხმო საკითხთაგანია. ის, რომ არათუ ამ პრობლემაზე, რიგ არსებით საკითხებზე, რაც რუსთაველთან და მის ავტორთან არის დაკავშირებული, „ქართლის ცხოვრება“ დუმს, ცნობილ ამბავს წარმოადგენს.

მართალია, „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი ორგზის გვამცნობს თავის ვინაობას: პოემის პროლოგსა და ეპილოგში, მაგრამ, ამ ადგილების წაკითხვა და გაგება დღემდე რუსთაველოლოგიის გადაუჭრელ, საცილობელ პრობლემად რჩება. ვინაიდან ტექსტი ჯერ კიდევ არ არის საბოლოოდ დადგენილი და შინაარსის ინტერპრეტაციაც მკლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს.

რუსთაველის ბიოგრაფიასთან დაკავშირებულ მრავალ ლეგენდას შორის, არის ერთი, განსაკუთრებით საინტერესო, პოეტის სამშობლოდან განდევნის ამბავს რომ მოგვითხრობს. თუნდაც ის ფაქტი, რომ მეცნიერები რუსთაველის საფლავს მისი სამშობლოს გარეთ ეძებენ, უკვე იმაზე მეტყველებს, რომ პოეტს, შესაძლოა, მართლაც განეცადოს დევნა თავისი პოემის გამო.

„ვეფხისტყაოსნის“ წინააღმდეგ ბრძოლის უძველესი ცნობა ზაქარია ჭიჭინაძეს ეკუთვნის. მისივე გადმოცემით, რუსთაველს დევნა განუცდია თანადროული სასულიერო წრეების მხრით. „ვეფხისტყაოსნის“ მდევნელ წმინდა მამათა შორის ზ. ჭიჭინაძე პირველ ადგილზე ასახელებს რუსთაველის თანამედროვე კათალიკოსს იოანეს. ჩანს ზ. ჭიჭინაძის ცნობებს ეყრდნობა ალ. ხახანაშვილი, როცა მიუთითებს თამარის თანამედროვე იოანე კათალიკოსზე, რომელიც სდევნიდა „ვეფხისტყაოსანს“.

რა შეიძლება ითქვას ამის შესახებ. ეს ცნობები ჩვენამდის მოღწეულ დოკუმენტურ წყაროებს არ ემყარება. ხოლო სასულიერო წრის მხრიდან „ვეფხისტყაოსნის“ ხელყოფის შესაძლებლობას კი, არც სხვა მკვლევარნი, მათ შორის ივ. ჯავახიშვილი არ გამორიცხავენ.

თვით ის ფაქტი, რომ პოემა სამი თუ ოთხი საუკუნის მანძილზე უგზო-უკვლოდ იყო დაკარგული და მისმა ცალკეულმა ფრაგმენტმა თუ ხელნაწერებმა, ისიც დაზიანებული სახით, ჩვენამდე მხოლოდ XV-XVI საუკუნიდან მოაღწია, თავისთავად მრავლისმთქმელია.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ძალზე გავრცელებულმა აზრმა, რომელიც პირველად ოლივერ უორდროპმა გამოთქვა და შემდგომ პოპულარული გახდა – რომ რუსთაველი თავისუფალია რელიგიური მიკერძოებისაგან, მკვლევართა შორის პოემის ავტორის რელიგიური აღმსარებლობის გარკვევისას აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია.

თუ რუსთაველის აზროვნების ფორმირებაზე პოეტის ქართული ქრისტიანობისადმი მიმართების თვალსაზრისით ვიმსჯელებთ, ქართულ ქრისტიანულ აზროვნებაში უნდა შევნიშნოთ განვითარების სხვადასხვა ეტაპები, მისი მჭიდრო კავშირი ამა თუ იმ ეპოქის სოციალურ – ეკონომიკურ და პოლიტიკურ – კულტურულ ატმოსფეროსთან.

ახლა ვიკითხოთ, როგორი იყო ამ მხრივ ვითარება საქართველოში თამარის ეპოქაში? უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი მკვლევარი მეტისმეტად დიდ

ყურადღებას უთმობს, ზოგჯერ კი გადაჭარბებითაც აფასებს იმ წინააღმდეგობას, რომელიც ფეოდალიზმის ეპოქაში საერო საზოგადოებასა და სასულიერო წოდებას შორის არსებობდა, ხოლო თვით ეკლესიის შიგნით გაჩაღებულ მწვავე ბრძოლას ვერც ამჩნევს.

ქართულ ეკლესიაში, ისევე როგორც შუა საუკუნეების ევროპის სხვა ქვეყნების ეკლესიებში, სასტიკი შინაბრძოლები იყო გაჩაღებული. ვიდრე ფეოდალურ საქართველოში მეფის ცენტრალური ხელისუფლება პროგრესულ ძალას წარმოადგენდა, ის ეყრდნობოდა თვით ეკლესიაში დემოკრატიული მიმართულების გარკვეულ ნაწილს, რომელიც თავის მხრივ აქტიური მონაწილე და შემოქმედი იყო ერთხელისუფლებიანობისათვის ბრძოლისა. მაგრამ, გიორგი III – ის მმართველობის წლებში, როგორც კი შეიქმნა საფრთხე მეფის ხელისუფლების დესპოტიად გადაქცევისა, პირველნი, ვინც მას დაუპირისპირდნენ და აიძულეს მონარქი მნიშვნელოვან დათმობაზე წასულიყო (ეკლესიის შეუვალობის აღდგენა, მეფის ერთგული კათალიკოსის ნიკოლოზ გულაბერიძის თანამდებობიდან გადაყენება) მეფის მოწინააღმდეგე საერო პირთა გვერდით ის ბერ-მონაზვნებიც არიან, რომლებიც დაუპირისპირდნენ თავისივე ეკლესიის მსახურთ-მათ, ვინც შექმნეს მეფის უფლების ღმრთის – მიერობის თეორია.....

როგორი პოზიცია უნდა სჭეროდა ამ ბრძოლაში ისეთ ადამიანს, როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი იყო? რუსთველოლოგიაში დღეს უკვე სადავო აღარაა ის აზრი, რომ შოთა რუსთაველი ქრისტიანია და მისი მსოფლმხედველობის საწყისებიც წმინდა ეროვნული. ხოლო მის დროს ეკლესიის რეაქციულ – კლერიკალური მიმართულების წინააღმდეგ ბრძოლისა და ახალი ჰუმანისტური პრინციპების დამკვიდრებისათვის სრულიადაც არ იყო აუცილებელი საერთოდ ქრისტიანობის უარყოფა, საკმარისი იყო თვით ქრისტიანობის შიგნით არსებული, უმთავრესად ადრინდელი პროგრესულ – დემოკრატიული პრინციპებისა და შემდგომი დროის მოწინავე ქრისტიან-ფილოსოფოსთა შეხედულებების გაცოცხლება, მათი შემდგომი განვითარება. ძნელი შესამჩნევი არ არის, რომ გენიალური რუსთაველი სწორედ ამ მიმართულებით მიდიოდა.

სასულიერო წრის მხრიდან პოემის ხელყოფის შესაძლო ცალკეული მცდელობანი კიდევ არ ნიშნავს საზოგადოდ სამღვდელოების უარყოფით დამოკიდებულებას

„ვეფხისტყაოსნისადმი“, ხოლო გარკვეული წრეები რელიგიურ ნიადაგზედაც თუ დევნიდნენ პოემის ავტორს, დევნიდნენ არა იმიტომ, რომ ის საზოგადოდ ქრისტიანი არ იყო, არამედ იმიტომ, რომ ის არ იყო მიმდევარი და მოტრფიალე დოგმატური ქრისტიანობისა.

ახალი ჰუმანისტური პრინციპების დამკვიდრებისათვის რუსთაველი ეყრდნობოდა რა თვით ქართულ ეკლესიაში პროგრესულ – დემოკრატიული მიმართულების წარმომადგენელთა ნააზრევს, სრულიად ლოგიკური იყო, როცა მან პოემიდან შემდგომში სრულიად ამოგდებულ ე.წ. „ინდო - ხატაელთა ამბავში“ უკვდავყო კათალიკოს მიქაელის სახელი.

როგორც ცნობილია, მიუხედავად ჩატარებული მრავალი კვლევა-ძიებისა, არ არსებობს მეცნიერულად შემოწმებული ისეთი საბუთი, რომელიც დაგვანახვებდა რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი შოთა რუსთაველს კი არა, ვიღაც ყალბისქმნელ პოეტს ეკუთვნის და ან პირიქით. აი, ასეთ პირობებში აზროვნების ლოგიკიდან გამომდინარე გვრჩება ვადიაროთ, რომ ამ შემთხვევაში რაიმე

გაუგებრობასთან კი არა გვაქვს საქმე, არამედ არსებული სინამდვილის ანარეკლთან. თუ „ვეფხისტყაოსნის“ – ავტორი გამოხატავს პირად სიმპატიას და დამოკიდებულებას კათალიკოს მიქაელისადმი და პოემაში უკვდავყოფს მის სახელს_სწორედ იმიტომ, რომ მეფის შეუზღუდველი მბრძანებლობის, მისი უფლების ღმრთის _ მიერობის წინააღმდეგ ბრძოლაში მას მიიჩნევს თანამოაზრედ და თანამებრძოლად. არსებობს საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ იმ დროს, როდესაც „ვეფხისტყაოსანი“ იწერებოდა, მიქაელი არა მარტო ანგარიშგასაწევი პიროვნება იყო, არამედ რუსთაველის მსგავსად მას ჰყავდა გულწრფელი დამფასებლნიც. ხოლო მიქაელის გარდაცვალებისთანავე, როგორც ეს სინამდვილეში არაერთხელ მომხდარა, მისი მტრები, მითუმეტეს სამეფო სახლიდან, შეეცდებოდნენ მისი სახელის ხსენების აკრძალვას.

ასეთ პირობებში სავარაუდოა მაღალ საზოგადოებაში მიქაელის სიძულვილის გამო პოემის სწორედ ის ხელნაწერები იქნებოდა გავრცელებული, რომლებიც ინდო-ხატაელთა ამბავს არ შეიცავდნენ. აქედან ცხადი ხდება, თუ სარედაქციო მუშაობის დროს რა უკარნახებდა ვახტანგ VI-ს „ვეფხისტყაოსნიდან“ ინდო-ხატაელთა ამბის ამოღებას. სწავლულმა მეფემ ხელნაწერების შერჩევისას სანდოობის თვალსაზრისით უპირატესობა მიანიჭა სახელმწიფოებრივი მსოფლმხედველობის შესაფერის ხელნაწერთ და ამით უარი თქვა ინდო-ხატაელთა ამბავზე, რომლის პოემიდან ამოკვეთასაც მის დროსვე უკვე დიდი ხნის ტრადიცია ჰქონდა.

იქნებ ყოველივე ამის შემდეგ კიდევ ერთხელ დავფიქრებულებიყავით იმ საკვირველ ამბავზე, თუ რატომ არის ჩვენი ისტორიის ყველაზე განათებულ ხანაში წარმომოხილი, ხალხისათვის საყვარელი ძეგლი ასეთი გაურკვევლობით, იდუმალებით მოცული. ფაქტია, რომ რუსთაველის სიცოცხლეშივე მის ირგვლივ შექმნილმა გარემომ, მართალია „ვეფხისტყაოსანი“ ვერ მოსპო, მაგრამ იმდენი მაინც შეძლო, რომ მისი ავტორის სახელი, ვინაობა და ღვაწლი საუკუნეთა განმავლობაში წყვედიადით ყოფილიყო მოსილი.

მიუხედავად იმისა თვით პოემის არცერთი სტროფიდან არა ჩანს, რომ შოთა განდევნეს სამეფო კარიდან, ერთი მხრივ, პოემის შინაარსი, მეორე მხრივ, მომდევნო საუკუნეებში “ვეფხისტყაოსნის” გარშემო ამტყდარი ეგზომ დიდი კამათი და დავიდარაბა და ბოლოს პოემის პროლოგი მაინც სარწმუნოს ხდის შესაძლებლობას და გვამღევეს საფუძველს ვიფიქროთ, რომ “ვეფხისტყაოსანი” შოთას სიცოცხლეშივე ყოფილიყო დაგმობილი და უარყოფილი.

თუ იმ საკითხების, დებულებებისა და ცნებების მიხედვით ვიმსჯელებთ, რომლებსაც აშუქებს, იცავს და ამტკიცებს რუსთაველი „პროლოგში“, ადვილი მისახვედრია, რომ მას ბრალად ედებოდა: 1. მრუშობისა და სიძვის აპოლოგია; 2. ლექსისა და შაირის დოგმების დარღვევა; 3. უღმერთობა; 4. და კიდევ ერთი არანაკლებ დიდი ბრალდება, ნაცვლად იმისა, რომ ნაწარმოები ყოფილიყო ქებათაქება თამარისა და დავითისა – არს უცხო ამბავი, რომელშიც თამარი და დავითი არათუ ხოტბაშესხმული (იგულისხმება თვით პოემა), არამედ ნახსენებიც კი არ არიან.

როგორც ჩანს, ძირითადად ამ ოთხმა ბრალდებამ განაპირობა პოემის უარყოფა. ხოლო ის ფაქტი, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ასე ზეპირად შემოინახა ქართველმა ხალხმა და თავად რუსთაველის თქმისა არ იყოს, ხელიხელსაგომანები გახადა, ალბათ იმ გარემოებამაც განაპირობა, რომ იგი

აკრძალული იყო. ადვილი მისახვედრია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგი ანუ „დასაწყისი“, სულ ბოლოს მას შემდეგ დაიწერა, რაც მბრალდებელთა მიერ „ვეფხისტყაოსანი“ უარყოფილ, დაგმობილ და განკიცხულ იქნა და დაიწერა არა როგორც დასაწყისი, შესავალი, წინასიტყვაობა, პროლოგი ან მოძღვრება შაირობასა და მიჯნურობაზე, არამედ როგორც ბრალდებული კაცის საბოლოო სიტყვა და ვედრება, მისი ადრესატი ღმერთის გარდა თამარი და დავითია, ან ორივე ერთად, და კიდევ, იგი დაწერილია სასახლის იმ წრის „ფრაქციისა“ თუ დაჯგუფების წინააღმდეგ, რომელთაც „დაასმინეს“ რუსთაველი სასახლის კარზე, გაწირეს და, როგორც ჩანს, პიროვნულად გაანადგურეს კიდევ. შესაძლოა აქ ვეძებოთ ნამდვილი მიზეზი რუსთაველის პალესტინაში გადახვეწისა.

სამისოდ ცნობებიც ხომ გაგვაჩნია. სხვადასხვა ლიტერატურული წყარო, აგრეთვე, ფრესკული გამოსახულება შოთა რუსთაველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის სახელებს უკავშირებს ჯვრის მონასტერს იერუსალიმში. ხალხური ზეპირი გადმოცემებითაც, პოეტი სამშობლოდან გადახვეწილა, შემდგარა ბერად, დამკვიდრებულა იერუსალიმის ქართველთა მონასტერში, იქვე გარდაცვლილა და დაუსაფლავებიათ. არსებული მასალებისა და თამარის დროის საქართველოს საზოგადოებრივ – პოლიტიკური ვითარების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ რუსთაველის დიდი გავლენის გამო, მისი მართვა – გამგეობიდან მოცილება, როგორც ჩანს, ერთბაშად კი არა, ეტაპობრივად მოხდებოდა. თვით ექსორიაქმნილი პოეტი, ზოგიერთ ავტორთა მოწმობით, „უცხო საქმეთა მდივანი“ ყოფილა და 1192 წელს სულთნის წინაშე მნიშვნელოვანი დავალებით თამარს იგი გაუგზავნია უცხოეთში. თუ იმ გარემოებას გავითვალისწინებთ, რომ ასეთი სამსახურის შექმნის აუცილებლობა არც მანამდე და არც შემდგომ მეტად აღარ გამხდარა საჭირო, გამოდის, რომ ასეთი თანამდებობა მხოლოდ განსაკუთრებული შემთხვევის გამო შეიქმნა და ისიც ყველასაგან გამორჩეული პიროვნებისათვის. რუსთაველოლოგიაში დიდი ხანია არსებობს აზრი, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ჯვრის მონასტრის ფრესკაზე აღბეჭდვა და აღაპებში მოხსენიება ეკლესიის წინაშე მისი განსაკუთრებული დამსახურებისთვის უნდა მომხდარიყო. ამჯერად ეს შეიძლება ყოფილიყო წარმატებული მოლაპარაკება სულთანთან და კიდევ, როგორც ტ. გაბაშვილი წერდა, რუსთაველს, „გუმბათის ქვეით სვეტნი გაუახლებია და დაუხატვინებია“. ვითარების ანალიზი, აგრეთვე, საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ იერუსალიმში რუსთაველის გამგზავრება იმავდროულად მისი ექსორიაქმნილობაც უნდა ყოფილიყო. ის, რომ ასეთი არჩევანი „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ნებით არ მომხდარა, იქიდანაც ჩანს, რომ რუსთაველი გაამწესეს იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში, სადაც მეფის ერთგულმა კათალიკოსმა ნიკოლოზ გულაბერიძემ რამოდენიმე წელი დაჰყო და, ცხადია, სამეფო კარმა იქ თავის მომხრეთა, მეფის შეუზღუდველი მმართველობის მხარდამჭერთა შორის მიუჩინა შოთას ადგილი ცოდვათა მოსაწანიებლად. ამ მოსაზრებას კიდევ უფრო დამაჯერებელს ხდის ჯვრის მონასტრის ცნობილი ფრესკის კომპოზიციის შინაარსიც: მაქსიმე ამღსარებელი აღიქმება, როგორც პოეტის დევნილობის მანიშნებელი, იოანე დამასკელი – მისი საბოლოო ბინადრობის გამომხატველი. ამ წმინდანებს შორის მოთავსებული „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი, რომელმაც თავად ისურვა დაგვემახსოვრებინა იგი მუხლმოდრეკილი და ცისკენ ხელაპყრობილი,

სხვათა და საკუთარ ბედზე დაფიქრებული მლოცველი, ვითარცა უდიდეს ცოდვათა მონანიების მთხოვნელი.

ქართული ცივილიზაციის დეკადანსი

“ვეფხისტყაოსნისა” და მისი ავტორის დევნა, ან მის წინააღმდეგ იდეური ბრძოლა, მკვლევართა აზრით, გაჩაღებული იყო როგორც რუსთაველის სიცოცხლეში, ისე უფრო გვიან XV-XVIII საუკუნეებში, ქართული მწერლობის ე.წ. აღორძინების ხანაში. ფაქტია, რომ მოგვიანო ხანის ბრალდებები და საყვედურები პოემისა და მისი ავტორის მიმართ იდენტური არ იყვნენ, და არც შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ „ვეფხისტყაოსნის“ ეპოქის ცენზურისა. უმთავრესი მიზეზი კი ის იყო რომ კონსტიტუციური უფლებებისათვის დაწყებული და დაუმთავრებელი ბრძოლა, რომელიც თამარის მეფობაში ასე თვალნათლივ გამოჩნდა, შთამომავლობისათვის ბოლომდე გაურკვეველი დარჩა, ვინაიდან შემდგომმა საუკუნეებმა სულ სხვა შინაარსი შემოიტანა ჩვენს ცხოვრებაში.

XII საუკუნის 20-იანი წლებიდან საქართველოს, როგორც დიდი სახელმწიფოს შინაგანი მექანიზმით დასუსტებას დაემატა კიდევ გარეშე ძალის გავლენით გამოწვეული ნგრევის ფაქტორიც. ძლიერი და მდიდარი ქვეყნის ნორმალურ განვითარებას გზა გადაუღობეს ჯერ ჯალალედინმა, ხოლო შემდეგ მონღოლთა ურდოებმა, საქართველოში მათმა ბატონობამ მძიმე შედეგები დატოვა. ქვეყანა გაჩანაგდა, მოიშალა კავშირი ცენტრალურ და ადგილობრივ ხელისუფლებას შორის, მივიწყებული იქნა თამარის ეპოქის დიადი საშინაო და საგარეო პოლიტიკური ამოცანები, სამეფო ხელისუფლება აშკარა დაკნინებასა და დასუსტებას განიცდიდა. მაგრამ, მდგომარეობა რომ ჯერ კიდევ არ იყო უნუგეშო, ეს გიორგი ბრწყინვალეს მეფობიდანაც გამოჩნდა. საბედისწერო აღმოჩნდა ჩვენთვის XV საუკუნე. 1453 წელს კონსტანტინოპოლისა და მასთან ერთად ქრისტიანული ბიზანტიის დაცემა და კაცობრიობის უდიდესი ნიშანსვეტი - დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები, აღმოსავლეთის კულტურული სამყაროსათვის ერთსა და იმავე დროს უდიდესი უბედურების დასაწყისადაც იქცა. არც ერთ მათგანს პირდაპირი კავშირი არ ჰქონია საქართველოს ისტორიასთან, თუმცა არაფერს არ მოუხდენია ისეთი გავლენა ჩვენს ბედზე, როგორც ამ ორმა უკანასკნელმა გარემოებამ მოახდინა; ევროპას საქართველოსათვის აღარ ეცალა. ჩვენი ქვეყანა კვლავ მოექცა მაჰმადიანთა ზღვაში, როგორც პატარა კუნძული და ყოფნა-არყოფნის წინაშე დავდექით. აზიამ კიდევ ერთხელ, ამჯერად უკვე ხანგრძლივი დროით გამოსტაცა ევროპას საქართველო. მაჰმადიანური აღმოსავლეთის დამპყრობლებმა საქართველო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ განადგურებამდე მიიყვანეს.

ასეთ ვითარებაში პოემის შინაარსის სწორად გაგება სულ უფრო და უფრო ძნელი ხდებოდა. თუმცა ამით შუა საუკუნეების ქართულ საზოგადოებაში პოემის წინააღმდეგ ბრძოლა არ შენელებულა. მან უფრო მეტი სიმძაფრე შეიძინა. ის პოლიტიკური მოტივები, რისთვისაც შეირისხა ხელისუფალთაგან პოემის ავტორი, მხოლოდ წარსულის საკუთრებად რჩებოდა. დატრიალებულმა ქარბორბალამ ძირეულად შეცვალა ჩვენი ქვეყნის როგორც საშინაო, ასევე საგარეო ვითარებაც. ეს

კი თავისთავად საფუძველს აცლის იმ აზრს, რომ მოგვიანო ხანის ბრალდებები და საყვედურები პოემისა და მისი ავტორის შესახებ არ შეიძლება იდენტური იყვნენ „ვეფხისტყაოსნის“ ეპოქის ცენზურისა. ჩანს, დრომ ამ ბრალდებებში თავისი კორექტირება შემოიტანა. საქმე ისაა, რომ თხზულება სანუკვარი და საინტერესო, მაგრამ არა ყველასათვის ერთნაირად გასაგები, საუკუნეთა განმავლობაში შეიქმნა საგანი სხვადასხვაგვარი შეგნებული თუ შეუგნებელი ოპერაციებისა მკითხველთა და გადამწერთა მხრივ. ყოველ საუკუნეს საკუთარი გაგება ჰქონდა პოეტის იდეოლოგიური და მხატვრული ფუნქციისა, თითოეულ საზოგადოებრივ ფენას თუ მოღვაწეს-თავისებური დამოკიდებულება რუსთაველის ქმნილებისადმი. „ვეფხისტყაოსნთან“ იდეური დამოკიდებულება ძირითადად ორი ხაზით ვითარდებოდა-ერთნი „ვეფხისტყაოსანს“ მიიჩნევდნენ ანტიქრისტიანულ ნაწარმოებად, ხოლო მეორენი, - სპარსულ-მაჰმადიანურ, ე.ი. ქართველებისათვის მიუღებელი იდეების მატარებლად. ამ ორ მთავარ შეხედულებას შორის ვხედავთ მრავალ დიფერენციაციას. ცალკე უნდა აღვნიშნოთ რეალისტური სკოლის (ფეშანგი, არჩილი, იოსებ სააკაძე) დამოკიდებულება პოემის მიმართ.

მართალია, ქართველებს მხატვრულობა არასოდეს არ გაუცვლიათ იდეურობაში და სპარსული მწერლობის მხატვრულ ძეგლებს უაღრესად დიდ პატივს სცემდნენ. მაგრამ იმ დროს, როდესაც მაჰმადიანური სამყარო შთანთქმით ემუქრებოდა ჩვენს ქვეყანას, „სპარსულ-თურქული იდეოლოგიის“ მიმართ მკაცრი და შეუწყნარებელი ქართული ქრისტიანული ზნეობა და ამ ზნეობის დამცველი მწერლობა კიდევ უფრო კრიტიკული თვალით უწყებს ცქერას მაჰმადიანურპერსონაჟებიან „ვეფხისტყაოსანს“.

ასე რომ, როდესაც ვლაპარაკობთ შუა საუკუნეებში „ვეფხისტყაოსნის“ გარშემო მიმდინარე პოლემიკაზე, საკითხი მოითხოვს, აღვნიშნოთ ამ ეპოქის ისტორიული ვითარება და შექმნილი სიტუაცია. აღორძინების ხანის მწერლობისათვის როგორც კრიტიკა, ისე მიზანმიმართული რუსთაველის პოეტური ქმნილებისადმი „ვეფხისტყაოსნის“ გარეგან ფორმას არ გასცილებია. ამდენად უნდა ითქვას, რომ პოემა მათთვის შინაარსობრივად არსებითად გაუგებარი აღმოჩნდა.

ასეთ ვითარებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა XVIII საუკუნეს დაეკისრა, რასაც ხელი შეუწყო ვახტანგ VI-ის ენერგიულმა მოქმედებამ და ქვეყნის მდგომარეობის შედარებითმა გამოსწორებამაც. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ჩვენი კულტურის ეს დიდი მოამაგე ქვეყნის აღდგენისათვის ქართველთა ფეოდალური სახელმწიფოს ძლიერების ისტორიულად დამყარებული სამი ბურჯით: „სახარებით“, „ვეფხისტყაოსნით“ და „ქართლის ცხოვრებით“ ერთდროულად დაინტერესდა. მაგრამ ვახტანგ VI-ის საჭეთმპყრობელობა და შესაბამისი აქტიური კულტურული საქმიანობაც დიდხანს არ გაგრძელებულა. პოლიტიკაში დაშვებულმა საბედისწერო შეცდომამ ქვეყანა კვლავინდებურად „მაჰმადიანობის“ დამკვიდრების ასპარეზად აქცია. ამ მწელბედობის შედეგი ისიც იყო, რომ საფრთხესთან ერთად „ვეფხისტყაოსნის“ მიმართ წაყენებული ბრალდებები, განსაკუთრებით სასულიერო პირთა მიერ, სულ უფრო და უფრო მეტ სიმძაფრეს იძენდა. მათი აზრით ქრისტიანული ამ პოემაში არაფერია და თანაც ხალხის ზნეობის გახრწნას ხელს უწყობს, რადგან მრუმობა და სიძვაა იქ შექმნილი. როგორც ცნობილია, რუსთაველი გაურბის რელიგიურ სისტემათა საწესო ფორმებს, თავს იკავებს ნიშანდობლივი რელიგიური მრწამსის

გამომჟღავნებისაგან. „ვეფხისტყაოსნით“ არ ჩანს საეკლესიო კულტის რიტუალი და მღვდელთმსახურთა კასტა სწორედ ამან გამოიწვია პოემის ავტორის რელიგიური მრწამსის გარკვევისას, მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობა. რუსთაველის პოემა თავისი მხატვრული და იდეოლოგიური ბუნებით მთლიანად დაკავშირებულია მე-12 საუკუნის საქართველოს მეთაურობით საერთო კავკასიური სახელმწიფოს ისტორიულ ცხოვრებასთან. ამის დადასტურებაა მუხრან მაჭავარიანის მიერ ნათქვამი პოეტური სიტყვაც: „დავით აღმაშენებლის ხმაღზე დამყარებული კალამი შოთასი! დავითმა შექმნა ის განიერი სახელმწიფო, სადაც ტანი მოიქნია, რუსთაველის ვეფხვმა.“ რუსთაველი ისეთივე ქრისტიანია, როგორც დავით აღმაშენებელი, რომელსაც ძალუმს ლოცვა როგორც ქრისტიანულ ეკლესიაში, ასევე მეჩეთშიც და სინაგოგაშიც. ყოველივე ეს კი გვიანი ეპოქისათვის მთლიანად გაუგებარი აღმოჩნდა.

მე-17 და მე-18 საუკუნეები ეს ის დროა, დანაწევრებული, დაჩეხილი ქვეყნისათვის, რომლის საერთო პოლიტიკურ-სოციალური ხასიათია დაუსრულებელი ომები, ძარცვა-გლეჯა, ეკონომიკური დაქვეითება; ასეთი ვითარება კი პოეტის სათქმელის მართებულად გაგებას შეუძლებელს ხდის. სწორედ ამ ეპოქაში, როდესაც მაჰმადიანური სამყარო შთანთქმით ემუქრება ქართველ ხალხს, სასულიერო ფრთის ერთი ნაწილი, მართლმადიდებლობის ორთოდოქსალური დაცვის მიზნით, „ვეფხისტყაოსნის“ წინააღმდეგ იდეოლოგიური ბრძოლიდან ფიზიკურ ბრძოლაზეც გადადის. საბოლოოდ რომ დავასკვნათ, ჩვენთვის ამ შემთხვევაში არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, საკუთრივ ვინ შეეცადა პოემის მოსპობას: დომენტი კათალიკოსი, ანტონ კათალიკოსი თუ ვინმე სხვა, მთავარი მაინც ისაა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელყოფა შესაძლებელია ნამდვილად მომხდარიყო.

... მაგრამ ეს აიხსნება არა იმით, რომ ქართველებს აკლდათ შეგნება იმ ზნეობრივი ვალდებულებისა, რომელიც მათ დიდებული მგოსნისადმი გააჩნდათ.

დასკვნა

ქართულ რენესანსს ის უწყვეტი განვითარება და უშუალო შედეგი არ მოჰყოლია ეროვნული კულტურის ისტორიაში, რაც ანალოგიურ პირობებში ევროპულს, რუსთაველის ეპოქას გასაოცარი დაცემა მოჰყვა და ჩვენმა პოეზიამ არც ერთი სახელი არ იცის, რომელიც ოდნავადაც შეედრებოდეს რუსთაველს. თურქებთან, მონღოლებთან, სპარსელებთან ასწლოვან ომებში დაიშრიტა ქართული ენერჯია, საქართველო დაკნინდა, ჩვენ მოვწყდით საკუთარ წარსულს და ჩვენზე ისტორია უცნობი დარჩა არა თუ მსოფლიოსათვის, არამედ თვით ქართული სინამდვილისთვისაც. ეს იყო ხვედრი მცირერიცხოვანი ერისა, რომლის

ქვეყანამ დაკარგა საკუთარი პოლიტიკური ცხოვრება და მასთან ერთად თავისი ისტორიაც.

ქართული კულტურის ისტორიის ამ უმნიშვნელოვანესი პერიოდების მიმოხილვა, ერთი შეხედვით წმინდა აკადემიური საკითხი, ამასთანავე შეხსენებაც არის, რომ ქართველი ერი ერთ-ერთი უძველესთაგანია თანამედროვე მსოფლიოს იმ ხალხებიდან, რომელმაც ადრევე შექმნა თავისი სახელმწიფოებრივი სტრუქტურა და ერადაც ადრევე ჩამოყალიბდა, მისი ძველი კულტურა რიგ შემთხვევაში ტონის მიმცემიც ყოფილა იმდროინდელი ცივილიზაციებისა. მაგრამ ისტორიულმა ძნელბედობამ, რასაც პერმანენტულად განიცდიდა საქართველო, შემეცნების ეს აზრი შემუშავებული ქვეყნის ერთიანობისა და დამოუკიდებლობის დროს, ვერ განავითარა. უფრო მეტიც, საქართველომ სახელმწიფოებრიობის დაკარგვით თვით ეს ცოდნაც დაკარგა. ჩვენი ისტორიის „თეთრი ლაქები“ განსაკუთრებული სიმწვავეით XX საუკუნემ იგრძნო, ამ მხრივ, არანაკლებ სიძნელეებს ვაწყდებით დღესაც.

ის, რომ ევროპა საქართველოსთვის პოლიტიკური თავშესაფარი კი არა ისტორიული ადგილია და რომ საქართველო ევროპის თანამეგობრობის მსგავსად, ისტორიული ფაქტებით ემყარება ევროპული კულტურისა და დასავლური ცივილიზაციის საერთო საფუძვლებს, ამის თქმის უფლებას, უწინარეს ყოვლისა, თავად გენიალური რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ გვაძლევს.

კაცობრიული სიყვარულის, მეგობრობის, მოყვასისადმი თავგანწირვის, ქველმოქმედების საოცარი ნიმუშებით გაჯერებული ეს მაღალმხატვრული ქმნილება თვალსაჩინო ახსნაა ადამიანის, როგორც მსოფლიო მოქალაქის არსებობისა და დანიშნულებისა ქვეყანაზე. პიროვნების თავისუფლებისთვის, კონსტიტუციური უფლებებისათვის ბრძოლის თვალსაზრისი უდევს საფუძვლად აღორძინების ხანის საქართველოში შექმნილ ამ უდიდესი მნიშვნელობის მქონე ნაწარმოების ეროვნულ და სახელმწიფოებრივ მსოფლმხედველობას. აქედან გამომდინარე, „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც საერო კოდექსი, შესაძლოა გახდეს ის განსაკუთრებული გასაღები, რომელიც გააღებს საქართველოსთვის თანამედროვე ევროპული კულტურისა და დასავლური ცივილიზაციის კარებს და განამტკიცებს ჩვენი საერთო ცივილიზაციური იდენტურობის შეგნებას.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი;

“ვინ ხარ შენ” ცივილიზაციის კონფლიქტში
თუ კულტურათა დიალოგში?;

რა არის ევროპა ჩვენთვის _ პოლიტიკური თავშესაფარი
თუ ისტორიული ადგილი?!;

დავიწყებული “ძველი ისტორია”;

ძალაუფლების ანატომია XI_XII საუკუნეების
საქართველოში;

დესპოტია საქართველოში;

აბსოლუტიზმის მომხრენი და მოწინააღმდეგენი
XII საუკუნის ქართულ საზოგადოებაში;

კონსტიტუციური უფლებებისათვის ბრძოლა
რუსთაველის ეპოქის საქართველოში;

მეტოქეობა ინტელექტუალურ სამყაროში;

ძეული მელექსე;

ქართული ცივილიზაციის დეკადანსი;

დასკვნა;

სარჩევი.

გიორგი მიხეილის ძე მჭედლიშვილი, ისტორიკოს-კულტუროლოგი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, მუშაობს კავკასიისა და ტექნიკურ უნივერსიტეტებში სრული პროფესორის თანამდებობაზე.

დაიბადა ქ. სიღნაღში 1956 წ. 31 იანვარს. 1974-79 წლებში სწავლობდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ისტორიის ფაკულტეტზე. შემდეგ სწავლა განაგრძო ასპირანტურაში ევროპისა და ამერიკის ქვეყნების ისტორიის სპეციალობით, რომლის დამთავრების შემდეგ მუშაობა დაიწყო თსუ-ში, სადაც მან განვლო ყველა საფეხური, ლაბორანტიდან სრული პროფესორის თანამდებობამდე.

1983 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე: „საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს პრობლემა,“ ხოლო 2002 წელს სადოქტორო - „შუა საუკუნეების ქართული პოლიტიკური აზრი და „ვეფხისტყაოსანი“ და საქართველოში მეცნიერების ახალ დარგში, ისტორიულ კულტუროლოგიაში, ერთ-ერთ პირველს მიენიჭა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი.

1983 წლიდან დღემდე ლექციების კურსს კითხულობს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში, როგორც ბაკალავრიატის, ისე მაგისტრატურის სტუდენტებთან.

1990-1991 ერთწლიანი სამეცნიერო მივლინებით იმყოფებოდა საბერძნეთში, ათენის უნივერსიტეტში, სადაც მუშაობდა XI-XII საუკუნეების ქართულ - ბიზანტიურ პოლიტიკურ-კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიაზე.

1994 დაამთავრა ილია ჭავჭავაძის სახელობის თბილისის უცხო ენათა სახელმწიფო უნივერსიტეტის სინქრონული თარგმნის უმაღლესი ორწლიანი კურსები ინგლისური ენის მთარგმნელ-რეფერენტის კვალიფიკაციით.

დამთავრული აქვს საქართველო-საბერძნეთის საზოგადოებრივ-ჰუმანიტარული აკადემია „ტასის დემოკრატის“ ევროსაბჭოს პროგრამით, ჟურნალისტის სპეციალობით. სხვადასხვა დროს ხელმძღვანელობდა სტუდენტურ ექსპედიციებს.

1999-2000 წლებში მონაწილეობდა ბუდაპეშტში ევროპის ცენტრალური უნივერსიტეტის პროგრამებში.

2001 წელს ფონდ „ღია საზოგადოება – საქართველო“-ს ეგიდით წარგზავნილ იქნა ბუდაპეშტში CEU SUMMER UNIVERSITY-ის კურსებზე: „ებრაელები და მუსლიმები შუა საუკუნეებში“

2003 წ. ელს მონაწილეობდა ისრაელში მაშავის პროგრამით გამართულ „უმაღლესი განათლების“ კურსებზე.

ავტორია 60-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის, თითქმის ამდენივე საგაზეთო წერილის, აქედან 9 მონოგრაფიის. სხვადასხვა საკვლევე თემატიკა და ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული სტატიები მარტოოდენ ისტორიისა და კულტუროლოგიის სამეცნიერო სფეროს არ მოიცავს, ეხება ჩვენი ცხოვრების აქტუალურ პრობლემებსაც.

ჰყავს მეუღლე და ორი ქალიშვილი.

ტელ: 2252511 / 555392867 /

ელ. ფოსტა: mchedo@yahoo.com

gmchedlishvili@cu.edu.ge